

Metodyka sporządzania dokumentacji przyrodniczej ornitologicznej oraz doradztwa w zakresie realizacji wymogów Interwencji 1-3 w ramach Planu Strategicznego 2023-2027

Marzec 2023

Spis treści

Informacje podstawowe	4
CZEŚĆ I Kwalifikacja działek i sporządzanie dokumentacji.....	6
Rozdział 1 Kryteria kwalifikacji działek do wariantów ptasich Interwencji 1. i 2.	6
Rozdział 2 Postępowanie w zależności od położenia działki rolnej lub przyrodniczej na obszarach Natura 2000 oraz w krajowym zasięgu występowania dubelta i/lub wodniczki	8
Rozdział 3 Dokumentacja przyrodnicza – krok po kroku	13
3.1. Inwentaryzacja siedliska lęgowego gatunków kwalifikujących.....	13
3.1.1 Wizja terenowa	14
3.1.1.1 Gatunki niepożądane na działce	16
3.1.1.2 Gatunki inwazyjne stwarzające zagrożenie dla Unii/Polski.....	17
3.2. Wyznaczenie granic działek RSO i rolnych lub przyrodniczych.....	18
3.2.1 Wyznaczenie działek RSO	18
3.2.2 Wyznaczenie działek rolnych	19
3.2.3. Kontrola terenowa	20
3.2.3.1. Wyznaczenie punktów kontrolnych	21
3.2.3.2. Terminy i liczba kontroli terenowych	22
3.2.3.3. Liczenie ptaków na punktach kontrolnych.....	25
3.2.3.4. Kontrola dodatkowa.....	27
3.2.3.5. Rozpoznanie terenowe w sąsiedztwie punktu kontrolnego	28
3.2.3.6. Zapisywanie śladów GPS i punktów kontrolnych	29
Rozdział 4 Plan działalności rolnośrodowiskowej	30
4.1. Szkic fragmentu gospodarstwa rolnego z lokalizacją działek rolnych lub działek przyrodniczych	30
4.2.1. Uszczegółowienie wymogów dla działek położonych na obszarach Natura 2000, dla których obowiązują plany ochrony lub plany zadań ochronnych	34
4.2.2. Zasady i zalecenia dotyczące formułowania wymogów dla poszczególnych wariantów ornitologicznych.....	35
Rozdział 5. Korekty dokumentacji i zmiany w planie działalności rolnośrodowiskowej	52
Rozdział 6 Dokumenty sporządzane przez eksperta i przy jego udziale – wytyczne i terminy	53
6.1. Wytyczne i terminy przekazywania dokumentów rolnikowi lub zarządcy	53
6.2. Wytyczne techniczne dokumentów w wersji papierowej.....	54
6.2.1. Dokumentacja przyrodnicza	54
6.2.2. Plan działalności rolnośrodowiskowej	55
6.3. Wytyczne techniczne dokumentów w wersji elektronicznej	55
CZEŚĆ II Inne przepisy dotyczące wariantów przyrodniczych	61
ZAŁĄCZNIKI	69
Załącznik 1 Lista gatunków niepożądanych.	70
Załącznik 2 Wzór oświadczenia rolnika/zarządcy, które jest przekazywane wraz z kopią dokumentacji przyrodniczej do Instytutu Technologiczno-Przyrodniczego – Państwowego Instytutu Badawczego w Falentach do dnia 30 września.....	71
Załącznik 3 Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie Interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznej nr 1. lub 3. mimo sprzeczności jej wymogów z analogicznymi działaniami fakultatywnymi lub obligatoryjnymi PZO/PO dla obszaru Natura 2000, na którym położona jest działka rolna lub przyrodnicza.	73

Załącznik 4 Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie wariantu dotyczącego siedlisk lęgowych ptaków w przypadku gdy ten wariant ma być wdrażany na obszarze SOO lub OZW, dla których nie zostały ustanowione PZO lub PO i który nie jest to jednocześnie obszarem OSO	75
Załącznik 5 Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie interwencji 3. w przypadku gdy ta interwencja ma być wdrażana na obszarze SOO lub OZW, dla których nie zostały ustanowione PZO lub PO, i który nie jest jednocześnie obszarem OSO	76
Załącznik 6 Szablon zgłoszenia stwierdzenia obecności w środowisku IGO stwarzającego zagrożenie dla Unii lub IGO stwarzającego zagrożenie dla Polski.....	77
Załącznik 7. Wzór formularza kontroli terenowych.....	78

Informacje podstawowe

Interwencje rolno-środowiskowo-klimatyczne w ramach Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027 są kontynuacją Płatności rolno-środowiskowo-klimatycznych 2014-2020 oraz w dużej części kontynuacją działania Program rolnośrodowiskowy PROW 2007-2013.

Płatności rolno-środowiskowo-klimatyczne mają na celu promowanie praktyk, które przyczyniają się do:

- zrównoważonego gospodarowania gruntami, czego wynikiem jest ochrona gleb, wód i klimatu,
- ochrony cennych siedlisk przyrodniczych i zagrożonych gatunków ptaków, różnorodności krajobrazu,
- ochrony zagrożonych zasobów genetycznych roślin uprawnych i zwierząt gospodarskich.

Niniejsza metodyka opisuje czynności niezbędne do skorzystania z płatności, które przysługują użytkownikom gruntów, na których występują siedliska lęgowe gatunków ptaków związanych z trwałymi użytkami zielonymi, uznawanych za wymagające ochrony w skali europejskiej.

Ochronie siedlisk przyrodniczych i zagrożonych gatunków ptaków adresowane są:

- Interwencja 1. Ochrona cennych siedlisk i zagrożonych gatunków na obszarach Natura 2000
- Interwencja 2. Ochrona cennych siedlisk i zagrożonych gatunków poza obszarami Natura 2000

Dodatkowo na obszarach Natura 2000 dostępna jest interwencja wspierająca przyjazne przyrodzie gospodarowanie na użytkach zielonych:

- Interwencja 3. Ekstensywne użytkowanie łąk i pastwisk na obszarach Natura 2000

Interwencje, oprócz ochrony siedlisk lęgowych gatunków ptaków takich jak rycyk *Limosa limosa*, kszczyk *Gallinago gallinago*, krwawodziób *Tringa totanus*, czajka *Vanellus vanellus*, kulik wielki *Numenius arquata*, dubelt *Gallinago media*, wodniczka *Acrocephalus paludicola*, derkacz *Crex crex*, które są kluczowe dla ekstensywnie użytkowanych łąk i pastwisk (Tabela 1), wspierają ekstensywne użytkowanie gruntów. Ma to przełożenie na ograniczenie stosowania nawozów, a tym samym korzystny wpływ na jakość wód, zmniejsza bowiem ryzyko odpływu nadmiaru biogenów do wód powierzchniowych oraz ich przemywania w profilu glebowym do głębszych pokładów wodonośnych.

Tabela 1 Gatunki ptaków, których siedliska lęgowe są objęte Interwencjami 1. i 2.

Gatunki kwalifikujące	Interwencja 1.	Interwencja 2.
rycyk <i>Limosa limosa</i> , kszczyk <i>Gallinago gallinago</i> , krwawodziób <i>Tringa totanus</i> , czajka <i>Vanellus vanellus</i>	wariant 1.7	wariant 2.7

kulik wielki <i>Numenius arquata</i> , dubelt <i>Gallinago media</i>	wariant 1.8	wariant 2.8
wodniczka <i>Acrocephalus paludicola</i>	wariant 1.9	wariant 2.9
derkacz <i>Crex crex</i>	wariant 1.10	wariant 2.10

Do sporządzenia dokumentów umożliwiających przyznanie rolnikowi lub zarządcy płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej w ramach tzw. wariantów ptasich Interwencji 1. i 2., niezbędny jest udział uprawnionego eksperta ornitologa.

Jego rolą jest wsparcie merytoryczne dla rolnika i doradcy rolnośrodowiskowego w zakresie wiedzy przyrodniczej, w tym umiejętności rozpoznawania gatunków i umiejętności formułowania wymogów mających na celu utrzymanie lub poprawę stanu siedliska lęgowego.

Do zadań eksperta należy:

- wykonanie dokumentacji przyrodniczej ornitologicznej. Posiadanie dokumentacji NIE JEST wymagane gdy rolnik wprowadza wariant zgodny z PZO/PO lub decyduje się na wodniczkę lub dubelta na podstawie warstw zasięgów
- wykonanie części planu działalności rolnośrodowiskowej oraz załączników do niego dotyczących gruntów kwalifikowanych do Interwencji 1. i 2.

W ramach dokumentacji przyrodniczej ornitologicznej wyznaczane są działki rolnośrodowiskowe ornitologiczne (RSO), na których występują siedliska lęgowe gatunków objętych wariantami ptasimi Interwencji 1. i 2., w obrębie działek ewidencyjnych będących w posiadaniu lub użytkowaniu rolnika lub zarządcy i wskazanych przez niego.

Siedlisko lęgowe kwalifikujące działkę rolną lub przyrodniczą do danego wariantu jest określane na podstawie obserwacji ornitologicznych (kontroli terenowej – liczenie na punktach i obserwacje dodatkowe) mających na celu stwierdzenie gatunków kwalifikujących oraz wizji terenowej mającej na celu określenie występowania siedlisk gatunków i doprecyzowanie wymogów. Ekspert identyfikuje też czynniki biotyczne i abiotyczne wpływające na stan siedlisk lęgowych stwierdzonych na działce oraz wykonuje dokumentację fotograficzną.

Wyjątkiem jest przypadek, gdy wskazane przez rolnika lub zarządcę działki rolne lub przyrodnicze położone są na znanym obszarze krajowego zasięgu występowania dubelta lub wodniczki definiowanego przez warstwę wektorową udostępnianą przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska (GIOŚ) i/lub na obszarze Natura 2000, dla którego obowiązuje Plan Zadań Ochronnych (PZO) lub Plan Ochrony (PO), określający działania ochronne dla występujących na nich gatunków ptaków objętych wariantami. W takim przypadku Ekspert, nie wykonuje kontroli terenowej, a jedynie po dokonaniu wizji terenowej, doprecyzowuje wymogi dla właściwego wariantu, zgodnie z potrzebami ochrony występującego na działce gatunku kwalifikującego. Szczegółowe wytyczne postępowania w przypadku położenia działki na obszarze chronionym znajdują się w Rozdziale 2.

We wdrażanie interwencji 3 zaangażowani są jedynie doradcy rolnośrodowiskowi. Będzie ona wdrażana jedynie na obszarach, na których PO/PZO lub warstwy cyfrowe (mapy) dla całej działki

rolnej nie wskazują konkretnego siedliska lub gatunku objętego wsparciem w ramach wariantów interwencji 8.1. Ochrona cennych siedlisk i zagrożonych gatunków na obszarach Natura 2000.

CZĘŚĆ I Kwalifikacja działek i sporządzanie dokumentacji

Rozpoznanie i dokumentacja siedliska lęgowego na działce rolnej lub przyrodniczej (wizja terenowa) powinna być przeprowadzona – w miarę możliwości – w terminie pozwalającym na prawidłową ocenę rodzaju, stanu i zasięgu odpowiednich siedlisk przyrodniczych i doprecyzowania wymogów warunkujących kwalifikację działki do płatności w ramach wariantów ptasich Interwencji 1. i 2. Optymalny dla kontroli terenowych jest okres od 10.04. do 30.06.

Wszystkie prace terenowe oraz wypełnienie formularza dokumentacji muszą zakończyć się odpowiednio wcześniej przed 30 września roku, w którym rolnik lub zarządca rozpoczyna zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne¹. W tym terminie rolnik musi dostarczyć do Instytutu Technologiczno-Przyrodniczego – Państwowego Instytutu Badawczego kompletną dokumentację. Niedostarczenie jej w terminie naraża rolnika na sankcje.

Rozdział 1 Kryteria kwalifikacji działek do wariantów ptasich Interwencji 1. i 2.

Kwalifikacja do wariantów ornitologicznych odbywa się na podstawie informacji zawartych w PZO lub PO, informacji zawartej w portalu eWniosekPlus, że dana działka rolna lub przyrodnicza znajduje się w zasięgu występowania wodniczki lub dubelta lub na podstawie kontroli terenowej, na której stwierdzono występowania wskazanych gatunków ptaków w odpowiedniej częstotliwości i liczbie określonych dla danego wariantu, wymienionych w załączniku nr 2 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego. Działka kwalifikuje się do danego wariantu wyłącznie, jeśli spełnione jest kryterium dotyczące występowania gatunków kwalifikujących.

W sytuacji gdy na danej działce ekspert stwierdzi występowanie zarówno derkacza jak i gatunków ptaków siewkowych, należy stosować preferencję wariantu dedykowanego ptakom siewkowym (priorytetyzacja).

Kryterium kwalifikacji działki rolnej lub przyrodniczej do płatności (nie dotyczy sytuacji gdy rolnik podejmuje zobowiązanie na podstawie PZO/PO lub warstw zasięgów wodniczki i dubelta²) jest stwierdzenie jednego z ośmiu gatunków kwalifikujących: czajka, kszyszek, rycyk, kulik wielki, krwawodziób, dubelt, wodniczka oraz derkacz, w czasie kontroli punktowych lub obserwacji dodatkowych na działce lub w promieniu 250 m od granic działki RSO (pod warunkiem, że przebywają w siedlisku takim samym jak na działce).

¹ Szczegóły w rozdz. 6.2.1

² Dopuszcza się także możliwości starania się o płatności rolno-środowiskowo-klimatyczne za wodniczkę i dubelta na terenach poza znanymi miejscami ich występowania nie wymienionych w raportach z monitoringu tych gatunków prowadzonych przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska. Co podyktowane jest (1) możliwością występowania tych dwóch gatunków na nieznanach dotąd stanowiskach, (2) nie wszystkie stanowiska tych gatunków zostały wykryte i mogą się one zmieniać (szczególnie w obrębie arealu lęgowego) z roku na rok.

Już stwierdzenie jednego osobnika gatunku kwalifikującego na działce podczas liczenia na punkcie kontrolnym lub w czasie dodatkowych obserwacji w granicach działki lub do 250 m od jej granic, uprawnia do otrzymania płatności na następującą powierzchnię:

- czajka, kszyszek, krwawodziób, derkacz – 5 ha;
- rycyk – 10 ha,
- kulik wielki, dubelt, wodniczka – 20 ha.

Wpływ na wielkość powierzchni kwalifikowanej do płatności ma maksymalna liczba osobników gatunków kwalifikujących stwierdzonych podczas jednej kontroli (w jednym lub kilku punktach kontrolnych), a nie liczba punktów na których stwierdzono gatunki kwalifikujące. Tak samo liczba osobników gatunków kwalifikujących stwierdzonych w czasie obserwacji dodatkowych ma wpływ na wielkość powierzchni kwalifikowanej do płatności. Należy przy tym zaznaczyć, że **osobniki tego samego gatunku stwierdzone podczas kilku kontroli terenowych nie sumują się, a brana jest pod uwagę najwyższa liczebność stwierdzonych osobników danego gatunku w trakcie wszystkich kontroli terenowych.**

Na przykład: Jeżeli podczas pierwszej kontroli terenowej ekspert stwierdzi łącznie (niezależnie na ilu punktach) 3 osobniki czajki, podczas drugiej kontroli terenowej 2 osobniki czajki i jednego osobnika rycyka, a podczas kontroli dodatkowej 2 pary czajki to podstawą do zakwalifikowania maksymalnej powierzchni są 3 osobniki czajki i 1 osobnik rycyka co odpowiada w sumie 25 ha maksymalnej powierzchni kwalifikowanej do płatności.

UWAGA! Stwierdzenia gatunków kwalifikujących jedynie w czasie obserwacji dodatkowych uprawniają do otrzymania płatności jedynie na powierzchnie minimalne (czyli 5, 10 lub 20 ha w zależności od gatunku), niezależnie od zaobserwowanej liczby osobników. Brana jest jednak pod uwagę liczba stwierdzonych gatunków.

Na przykład: W czasie obserwacji dodatkowych ekspert stwierdził dwa osobniki kszyszka i jednego osobnika czajki. Podstawą do zakwalifikowania maksymalnej powierzchni **są dwa gatunki (kszyk i czajka) a nie trzy osobniki (jak w przypadku regularnych kontroli terenowych na punktach).** Maksymalna powierzchnia kwalifikowana do płatności wynosi tu 10 ha.

Siedliska lęgowe rycyka, kszyszka, krwawodzioba i czajki (warianty 1.7. i 2.7. *Ochrona siedlisk lęgowych rzadkich gatunków ptaków siewkowych (rycyk, kszyszek, krwawodziób i czajka)*)

Zakwalifikowanie siedliska lęgowego jest możliwe, jeśli podczas kontroli terenowej lub w czasie obserwacji dodatkowych stwierdzono, co najmniej jeden z czterech gatunków ptaków kwalifikujących do wariantu oraz odnotowano występowanie biotopu lęgowego ww. gatunków.

Siedliska lęgowe dubelta i kulika wielkiego (warianty 1.8. i 2.8. *Ochrona siedlisk lęgowych dubelta i kulika wielkiego*)

Zakwalifikowanie siedliska lęgowego jest możliwe, jeśli podczas kontroli terenowej lub w czasie obserwacji dodatkowych stwierdzono kulika wielkiego lub dubelta oraz odnotowano występowanie biotopu lęgowego ww. gatunku lub działka rolna lub przyrodnicza znajduje się w krajowym zasięgu występowania dubelta określonym w warstwie cyfrowej udostępnionej przez GIOŚ.

Siedliska lęgowe wodniczki (warianty 1.9. i 2.9. *Ochrona siedlisk lęgowych wodniczki*)

Zakwalifikowanie siedliska lęgowego jest możliwe, podczas kontroli terenowej lub w czasie obserwacji dodatkowych stwierdzono wodniczkę lub jeśli działka rolna lub przyrodnicza znajduje się w krajowym zasięgu występowania wodniczki określonym przez warstwę cyfrową udostępnioną przez GIOŚ.

Siedliska lęgowe derkacza (warianty 1.10. i 2.10. *Ochrona siedlisk lęgowych derkacza*)

Zakwalifikowanie siedliska lęgowego jest możliwe, jeśli podczas kontroli terenowej lub w czasie obserwacji dodatkowych stwierdzono gatunek kwalifikujący do wariantu oraz odnotowano występowanie jego biotopu lęgowego **przy jednoczesnym braku stwierdzenia ptaków siewkowych**.

Zgodnie z zapisami PS WPR priorytetowość mają tylko ptaki siewkowe. Jeżeli chodzi o wodniczkę i dubelta warstwy zasięgu dają możliwość podjęcia wariantu dla wodniczki lub dubelta, ale **NIE OBLIGUJĄ** do jego wdrożenia. Ekspert, jeżeli stwierdzi inne gatunki z innych wariantów (koniecznością jest wtedy posiadanie dokumentacji) będzie mógł rolnikowi zaproponować wariant inny niż dla wodniczki i dubelta, nawet, jeżeli warstwa w e-wniosku wskazuje, że działki te są w zasięgu tych gatunków.

W przypadku stwierdzenia kilku gatunków kwalifikujących do płatności w ramach różnych wariantów i/lub położenia działki rolnej lub przyrodniczej w zasięgu warstw cyfrowych zasięgu dubelta i wodniczki i/lub określenia występowania gatunków kwalifikujących w dokumentach PZO lub PO, decyzja o wyborze wariantu jest zależna od eksperta przyrodniczego, z uwzględnieniem nadrzędnych wymogów PZO/PO.

Rozdział 2 Postępowanie w zależności od położenia działki rolnej lub przyrodniczej na obszarach Natura 2000 oraz w krajowym zasięgu występowania dubelta i/lub wodniczki

Informacja na temat położenia działki na obszarach chronionych jest dostępna w e-wniosku oraz w Centralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody.

Ekspert przyrodniczy sprawdza, czy zgłoszona działka rolna lub przyrodnicza jest położona na obszarze Natura 2000 lub czy znajduje się w granicach krajowego zasięgu występowania dubelta i/lub wodniczki. Podczas tej analizy ekspert przyrodniczy sprawdza jakie są działania ochronne w PZO lub PO i dla jakiego przedmiotu ochrony zostały ustanowione.

Potwierdzenie występowania siedliska przyrodniczego lub gatunku ptaka, może wynikać z:

- a. zapisów planu ochrony (PO) lub planu zadań ochronnych (PZO), kiedy dokumenty te wskazują na danej działce występowanie siedliska lub gatunku (objętego wsparciem w ramach wariantów dedykowanych odpowiednim siedliskom lub gatunkom),
- b. z warstw cyfrowych (map) opracowanych w ramach monitoringu prowadzonego przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska (GIOŚ) – dotyczy zasięgu występowania wodniczki i dubelta
- c. inwentaryzacji terenowej przeprowadzonej przez eksperta przyrodniczego (w sytuacji, jeśli nie występuje przesłanka wskazana w pkt a i b).

Niezależnie czy przeprowadzenie inwentaryzacji terenowej będzie niezbędne czy nie, ekspert przyrodniczy doprecyzowuje wymogi zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego.

ZASADY OBOWIĄZUJĄCE DLA INTERWENCJI 1.

1. Jeżeli dla danego obszaru Natura 2000 został ustanowiony PO/PZO, płatność rolno-środowiskowo-klimatyczna jest przyznawana, jeżeli wymogi określone dla danego wariantu nie są sprzeczne z działaniami obligatoryjnymi i fakultatywnymi określonymi w tym planie w ich brzmieniu obowiązującym w terminie składania wniosku o przyznanie pierwszej płatności za realizację danego zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego.
2. W sytuacji, gdy wymogi w ramach danego wariantu są sprzeczne z odpowiednimi działaniami ochronnymi określonymi w planach ochrony (PO) lub planach zadań ochronnych (PZO) beneficjent:
 - a. realizuje zobowiązanie zgodnie z ww. działaniami ochronnymi;
 - b. realizuje zobowiązanie zgodnie z wymogami danego wariantu po uzyskaniu zgody właściwego podmiotu sprawującego nadzór nad danym obszarem chronionym – wymagana jest zgoda RDOŚ.
3. Płatność rolno-środowiskowo-klimatyczna jest przyznawana do położonych na obszarach Natura 2000:
 - a. trwałych użytków zielonych, na których występują siedliska przyrodnicze – w przypadku wariantów siedliskowych lub siedliska łąkowe ptaków – w przypadku wariantów ptasich, jeżeli są położone na specjalnym obszarze ochrony siedlisk (SOO) lub na obszarze specjalnej ochrony ptaków (OSO) lub na obszarze mającym znaczenie dla Wspólnoty (OZW);
 - b. obszarów przyrodniczych – w przypadku wariantów siedliskowych (Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla, Murawy, Torfowiska – wymogi kluczowe, Torfowiska – wymogi kluczowe i uzupełniające) lub w przypadku wariantów ptasich (rycyk, kszyk, krwawodziób, czajka, dubelt, kulik wielki, wodniczka, derkacz), jeżeli są położone na specjalnym obszarze ochrony siedlisk (SOO) lub na obszarze specjalnej ochrony ptaków (OSO) lub na obszarze mającym znaczenie dla Wspólnoty (OZW).
4. Jeżeli w PO lub PZO dla danego obszaru Natura 2000 określono działania ochronne dla danego siedliska przyrodniczego lub danego gatunku ptaka objętego wsparciem to zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne może być realizowane jedynie w zakresie wariantu, w ramach którego to siedlisko przyrodnicze lub ten gatunek ptaka jest objęty wsparciem.
5. Jeżeli zasięg występowania dubelta lub wodniczki wynikający z warstw cyfrowych opracowanych w ramach monitoringu prowadzonego przez GIOŚ pokrywa się z obszarem specjalnej ochrony ptaków (OSO), dla którego w PO/PZO ustanowiono działania ochronne dla innego gatunku ptaka objętego wsparciem w ramach wariantów ptasich innych niż dubelt lub wodniczka, to zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne może być realizowane w zakresie dubelta lub wodniczki lub wariantu, w ramach którego jest objęty wsparciem gatunek, dla którego ustanowiono te działania ochronne.
6. Jeżeli dla specjalnego obszaru ochrony siedlisk (SOO) lub obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty (OZW) nie został ustanowiony PO/PZO i nie jest to jednocześnie obszar specjalnej ochrony ptaków (OSO), to płatność rolno-środowiskowo-klimatyczna w ramach wariantów ptasich jest przyznawana, jeżeli RDOŚ potwierdził w formie pisemnej, na formularzu określonym w metodyce sporządzania dokumentacji przyrodniczej, że dany wariant może być realizowany.

ZASADY OBOWIĄZUJĄCE DLA INTERWENCJI 2.

Płatność rolno-środowiskowo-klimatyczna jest przyznawana do położonych poza obszarem Natura 2000:

- a. trwałych użytków zielonych, na których występują siedliska przyrodnicze – w przypadku wariantów siedliskowych lub siedliska lęgowe ptaków – w przypadku wariantów ptasich;
- b. obszarów przyrodniczych – w przypadku wariantów siedliskowych (Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla, Murawy, Torfowiska – wymogi kluczowe, Torfowiska – wymogi kluczowe i uzupełniające) lub w przypadku wariantów ptasich (rycyk, kszczyk, krwawodziób, czajka, dubelt, kulik wielki, wodniczka, derkacz).

W przypadku Interwencji 1 i 2 rolnik lub zarządca:

1. przesyła do Instytutu Technologiczno-Przyrodniczego – Państwowego Instytutu Badawczego do dnia 30 września roku, w którym złożył wniosek o przyznanie pierwszej płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej w ramach wariantów tych interwencji, kopię dokumentacji przyrodniczej;
2. składa do Agencji do dnia 10 października roku, w którym złożył wniosek o przyznanie pierwszej płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej w ramach wariantów tych interwencji, potwierdzenie przesłania kopii dokumentacji przyrodniczej.

W przypadku Interwencji 3

1. Płatność jest przyznawana do trwałych użytków zielonych położonych na obszarze Natura 2000, jeżeli w pierwszym roku realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego w PZO lub PO lub warstwach cyfrowych (dubelt/wodniczka) dla całej działki rolnej, do której rolnik ubiega się o przyznanie płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej w ramach tej interwencji, nie wskazano siedliska przyrodniczego lub siedliska lęgowego ptaków objętych płatnościami rolno-środowiskowo-klimatycznymi w ramach wariantów interwencji 1;
2. jeżeli dla specjalnego obszaru ochrony siedlisk (SOO) lub obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty (OZW), nie został ustanowiony PO/PZO i nie jest to jednocześnie obszar specjalnej ochrony ptaków (OSO), to płatność rolno-środowiskowo-klimatyczna w ramach Interwencji 8.3. jest przyznawana, jeżeli RDOŚ potwierdził w formie pisemnej, na formularzu określonym w metodyce sporządzania dokumentacji przyrodniczej, że ta interwencja może być realizowana.

Wzór formularza wniosku o wyrażenie zgody przez RDOŚ znajduje się w załączniku nr 3.

Poniżej przedstawione zostały ścieżki postępowania w zależności od położenia działki rolnej lub przyrodniczej na obszarach Natura 2000 oraz w zasięgu występowania dubelta lub wodniczki.

Krok 1 Sprawdzenie, czy zgłoszona działka jest położona na obszarze Natura 2000

A. Działka **JEST** położona na obszarze Natura 2000 – ekspert sprawdza, czy dla tego obszaru ustanowiono plan zadań ochronnych (PO) lub plan ochrony (PO).

A.1. Na danym obszarze Natura 2000 **NIE OBOWIĄZUJE** PZO ani PO – możliwe są następujące ścieżki postępowania:

A.1.1. Rolnik decyduje się na Interwencję **3** – ta ścieżka postępowania nie wymaga zaangażowania eksperta – w tym przypadku rolnika lub zarządcę wspiera doradca rolnośrodowiskowy,

A.1.2. Ekspert wykonuje **wizję terenową** i w przypadku **stwierdzenia** siedliska lęgowego gatunku, którego ochrona jest wspierana w ramach interwencji **1**, rolnik lub zarządca może zdecydować się na Interwencję **3**,

A.1.3. Ekspert wykonuje **dokumentację przyrodniczą (Rozdział 3)** i w przypadku **stwierdzenia** siedliska lęgowego gatunku, którego ochrona jest wspierana w ramach interwencji **1 rolnik lub zarządca** nadal może zdecydować się na Interwencję **3**, lub ekspert wykonuje **dokumentację przyrodniczą (Rozdział 3)**,

UWAGA! jeśli działka znajduje się w zasięgu występowania dubelta lub wodniczki wynikającym z warstw cyfrowych opracowanych w ramach monitoringu prowadzonego przez GIOŚ wówczas nie jest wymagane wykonanie dokumentacji przyrodniczej, a jedynie **doprecyzowanie wymogów** dla gatunku objętego wsparciem w ramach wariantu.

UWAGA! (ad. A.1.1.-A.1.3): Jeśli działka jest położona na SOO niepokrywającym się z OSO, w przypadku braku PZO i PO Interwencje 1 i 3 można wdrażać tylko pod warunkiem uzyskania zgody Regionalnego Dyrektora Ochrony Środowiska (RDOŚ). Wzory formularzy wystąpienia do RDOŚ o wyrażenie takiej zgody znajdują się w załącznikach nr 4 i 5.

A.2. na danym obszarze Natura 2000 **OBOWIĄZUJE** PZO lub PO – **Krok 2**

B. Działka **NIE JEST** położona na terenie obszaru Natura 2000 – ekspert wykonuje wizję terenową i sprawdza, czy na działce jest siedlisko lęgowe gatunku objętego Interwencją **2**.

B.1. Jeśli ekspert **NIE stwierdzi** siedliska lęgowego gatunku objętego Interwencją **2**, to rolnik lub zarządca nie może dostać dopłaty w ramach interwencji przyrodniczych – praca eksperta jest zakończona.

B.2. Jeśli ekspert stwierdzi siedlisko lęgowe gatunku objęte Interwencją **2**, **wykonuje dokumentację przyrodniczą (Rozdział 3)**

UWAGA! jeśli działka znajduje się w zasięgu występowania dubelta lub wodniczki wynikającym z warstw cyfrowych opracowanych w ramach monitoringu prowadzonego przez GIOŚ wówczas nie jest wymagane wykonanie dokumentacji przyrodniczej, a jedynie **doprecyzowanie wymogów** dla gatunku objętego wsparciem w ramach wariantu.

UWAGA! Na tym etapie ekspert powinien sprawdzić, czy działka jest położona w granicach rezerwatu przyrody, parku narodowego lub parku krajobrazowego, dla którego obowiązuje plan ochrony lub zadania ochronne. Jeśli na działce obowiązują wymogi gospodarowania wynikające z tych dokumentów, to ekspert powinien uwzględnić je podczas uszczegóławiania wymogów dla działki (por. rozdz. 4.2). Użytkowanie działki niezgodnie z zapisami tych dokumentów naraża rolnika na konsekwencje łamania przepisów aktów prawa miejscowego.

Krok 2 Postępowanie na obszarach Natura 2000 z obowiązującym PZO lub PO

- C. Jeżeli dla obszaru Natura 2000 istnieje obowiązujący PZO lub PO to ekspert sprawdza, czy w PZO/PO na danej działce wyznaczone jest siedlisko lęgowe gatunku kwalifikujące ją do płatności w ramach Interwencji 1.

C.1 Jeśli **NIE i nie ma wpisanych dla tej działki żadnych działań ochronnych**, możliwe są trzy ścieżki postępowania, opisane w punktach **A.1.1., A.1.2 lub A.1.3** (patrz wyżej)

C.2 Jeśli **NIE, ale są wpisane zadania ochronne dla siedliska lub gatunku niewspieranego Interwencją 1**, to możliwe są następujące ścieżki postępowania:

C.2.1. rolnik decyduje się na Interwencję 3 – ta ścieżka postępowania nie wymaga zaangażowania eksperta – w tym przypadku rolnika wspiera doradca rolnośrodowiskowy,

C.2.2. ekspert wykonuje **wizję terenową** i w przypadku **stwierdzenia** siedliska lub gatunku, którego ochrona jest wspierana w ramach Interwencji 1, **rolnik lub zarządca**:

C.2.2.1. nadal może zdecydować się na Interwencję 3, lub

C.2.2.2. ekspert wykonuje **dokumentację przyrodniczą (Rozdział 3)** i rolnik przystępuje do Interwencji 1.

UWAGA! jeżeli działka znajduje się w zasięgu występowania dubelta lub wodniczki wynikającym z warstw cyfrowych opracowanych w ramach monitoringu prowadzonego przez GIOŚ wówczas nie jest wymagane wykonanie dokumentacji przyrodniczej, a jedynie **doprecyzowanie wymogów** dla gatunku objętego wsparciem w ramach wariantu.

UWAGA! Jeżeli dla specjalnego obszaru ochrony siedlisk (SOO) lub obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty (OZW) nie został ustanowiony PO/PZO i nie jest to jednocześnie obszar specjalnej ochrony ptaków (OSO), to płatność rolnośrodowiskowo-klimatyczna w ramach wariantów ptasich jest przyznawana, jeżeli RDOŚ potwierdził w formie pisemnej, na formularzu określonym w metodyce sporządzania dokumentacji przyrodniczej, że dany wariant może być realizowany;

UWAGA! W odniesieniu do sytuacji opisanej w punkcie C.2, w przypadku sprzeczności któregoś z zapisów PZO lub PO z wymogami Interwencji wariantu odpowiadającego stwierdzonemu siedlisku lub gatunkowi, rolnik lub zarządca ma dwie możliwości:

1. ekspert lub doradca **zmienia** wymogi obowiązujące rolnika tak, aby były zgodne z działaniami PZO/PO, lub
2. **po uzyskaniu zgody RDOŚ**, wdraża Interwencję 3 lub wariant **zgodnie z wymogami rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego**. Wzór formularza wystąpienia do RDOŚ o wyrażenie takiej zgody znajduje się w załączniku nr 3.

C.3. Jeśli **TAK**, rolnik lub zarządca może wdrożyć **wyłącznie** wariant Interwencji 1 odpowiadający siedlisku lęgowemu z PZO/PO bez wykonywania przez eksperta

dokumentacji przyrodniczej. Ekspert wykonuje wizję terenową i tak doprecyzowuje wymogi odpowiadającego mu wariantu, aby były jak najbardziej korzystne dla występującego na działce siedliska lęgowego gatunku.

UWAGA! Jeżeli zasięg występowania dubelta lub wodniczki wynikający z warstw cyfrowych opracowanych w ramach monitoringu prowadzonego przez GIOŚ pokrywa się z obszarem specjalnej ochrony ptaków (OSO), dla którego w PO/PZO ustanowiono działania ochronne dla innego gatunku ptaka objętego wsparciem w ramach wariantów ptasich innych niż dubelt lub wodniczka, to zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne może być realizowane w zakresie dubelta lub wodniczki lub wariantu, w ramach którego jest objęty wsparciem gatunek, dla którego ustanowiono te działania ochronne;

UWAGA! To, że działka leży w zasięgu warstw dubelta i/lub wodniczki **NIE OBLIGUJE** rolnika lub zarządcę do podjęcia wariantów dedykowanych tym gatunkom.

UWAGA! Jeśli działka **ZNAJDUJE** się w granicach krajowego zasięgu występowania **dubelta i wodniczki**, rolnik lub zarządca **MOŻE** realizować wariant 1.8./2.8 lub wariant 1.9./2.9. **Jeżeli rolnik lub zarządca zdecyduje się na podjęcie jednego z tych wariantów** to ekspert przyrodniczy decyduje, który wariant będzie wdrażany oceniając siedlisko i biorąc pod uwagę preferencję rolnika. Ekspert przyrodniczy **nie wykonuje już wtedy kontroli terenowej** a jedynie podczas wizji terenowej określa zasięg siedliska dubelta lub wodniczki w granicach działki ewidencyjnej i doprecyzowuje wymogi zgodne z lokalnymi potrzebami ochrony siedlisk tych gatunków. Jeżeli zaś działka **ZNAJDUJE** się w granicach krajowego zasięgu występowania **dubelta i/lub wodniczki** a rolnik **NIE ZDECYDUJE** podjąć warianty 1.8./2.8 i/lub wariant 1.9./2.9 to ekspert może wykonać kontrolę terenową i w przypadku stwierdzenia gatunków kwalifikujących wprowadzić inny wariant.

UWAGA! W sytuacji, gdy rolnik chce wnioskować o płatność dla wariantu ptasiego w ostoi siedliskowej dla którego nie ma PZO/PO i nie jest to jednocześnie ostoja ptasia **wymagana jest zgoda RDOŚ.**

Rozdział 3 Dokumentacja przyrodnicza – krok po kroku

3.1. Inwentaryzacja siedliska lęgowego gatunków kwalifikujących

Obecność gatunków ptaków kwalifikujących do płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej w ramach danego wariantu jest dokumentowana podczas kontroli terenowej lub obserwacji dodatkowych. Ponadto ekspert identyfikuje czynniki wpływające na stan siedlisk stwierdzonych na działce RSO i wykonuje dokumentację fotograficzną.

Przed przystąpieniem do prac terenowych, ekspert ma obowiązek sprawdzić, czy wskazana przez rolnika lub zarządcę działka ewidencyjna jest położona na obszarze chronionym oraz czy znajduje się w zasięgu występowania dubelta lub wodniczki³ (por. rozdz. 2), gdyż potencjalnie nie będzie

³Informacja na temat przebiegu granic obszarów chronionych w Polsce dostępna jest m.in. w przeglądarce map Geoserwisu Generalnej Dyrekcji Ochrony Środowiska: <http://geoserwis.gdos.gov.pl/mapy/>, na stronach internetowych

wymagane sporządzenie dokumentacji przyrodniczej a tym samym nie będzie obligatoryjne wykonanie kontroli terenowej.

3.1.1 Wizja terenowa

Wizja terenowa wykonywana jest obligatoryjnie dla wszystkich „wariantów ptasich” w celu:

- a) oceny stanu zachowania siedlisk lęgowych gatunków kwalifikujących i doprecyzowania wymogów;
- b) określenia zasięgu siedlisk gatunków kwalifikujących (wstępne wyznaczeniu granic działek rolnych lub przyrodniczych);
- c) ewentualnego wyznaczenia powierzchni niekoszonych;
- d) określenia zaleceń warunkujących zachowanie lub odtworzenie siedlisk gatunków kwalifikujących.

Ekspert identyfikuje występowanie na działce czynników wpływających lub mogących wpłynąć na pogorszenie stanu siedliska (np. gatunki inwazyjne, ekspansywne, etc.) oraz wykonuje dokumentację fotograficzną.

W określeniu zasięgu siedlisk gatunków kwalifikujących, ekspert kieruje się swoją wiedzą na temat siedlisk gatunków, dla których dedykowany jest dany wariant. Przykładowo, łąka wilgotna na gruncie mineralnym, użytkowana dwukośnie może stanowić siedlisko czajki, a tylko wyjątkowo (i po jednoczesnym wprowadzeniu ekstensyfikacji użytkowania) będzie ona natomiast siedliskiem wodniczki.

UWAGA! W przypadku wodniczki i dubelta, warstwy zasięgów tych gatunków dostępne na portalu eWniosekPlus nie wskazują precyzyjnie lokalizacji występowania wodniczki i dubelta, jak również nie wskazują precyzyjnie siedlisk tych gatunków. Ukazują one wyłącznie zasięg potencjalnych siedlisk tych gatunków w kraju. Może się więc okazać, że w zasięgu tych warstw będą również znajdować się fragmenty działki, które nie stanowią siedlisk potencjalnych wodniczki lub dubelta jak np. wody powierzchniowe, fragmenty lasów itp. Ostatecznie to ekspert stwierdza w terenie, które fragmenty TUZ mogą stanowić siedliska potencjalne dubelta lub wodniczki. Informacje o siedliskach dubelta i wodniczki można znaleźć m.in. w Krajowym Programie Ochrony Dubelta⁴/Wodniczki⁵ lub w instrukcjach do prowadzenia monitoringu tych gatunków na stronie GIOŚ⁶. Warto tu zaznaczyć, że siedlisko potencjalne to również takie, które z wysokim prawdopodobieństwem stanie się siedliskiem gatunku po wprowadzeniu odpowiedniego użytkowania. Przykładem mogą być tu nieużytkowane od kilku lat łąki na równinie zalewowej z nalotem trzciny, a nawet pojedynczych krzewów. Siedlisko takie nie jest odpowiednie dla dubelta,

Centralnego Rejestru Form Ochrony Przyrody: <http://crfop.gdos.gov.pl/CRFOP>, w urzędach gmin oraz Regionalnych Dyrekcjach Ochrony Środowiska.

⁴ <https://www.gov.pl/web/gdos/programy-ochrony-gatunkow-zagrozonych-wyginieciem>

⁵ <https://ochronaprzyrody.gdos.gov.pl/prace-nad-krajowym-planem-ochrony-wodniczki>

⁶ <https://monitoringptakow.gios.gov.pl/instrukcje-i-formularze.html>

jednak po wprowadzeniu odpowiedniego użytkowania z wysokim prawdopodobieństwem stanie się ono siedliskiem tego gatunku.

W przypadku zachodzenia na siebie warstw wodniczki i dubelta, ekspert wybiera wariant dopasowany do potrzeb ochrony stwierdzonego siedliska.

Wymogi i zalecenia powinny również brać pod uwagę uwarunkowania krajobrazowe, a przede wszystkim proporcję intensywności użytkowania łąk w najbliższej okolicy (około 500 m) działki RSO. Przykładowo, jeżeli w krajobrazie dominują łąki intensywnie użytkowane, ekspert powinien dążyć do ekstensyfikacji użytkowania, w odwrotnej zaś sytuacji do intensyfikacji użytkowania (oczywiście w terminach i liczbie pokosów dopuszczalnych w poszczególnych wariantach).

Podczas wizji terenowej, w granicach każdej z wyznaczonych działek RSO ekspert identyfikuje czynniki wpływające na stan siedliska na działce:

- **położenie działki rolnej lub przyrodniczej** – ekspert określa, czy działka znajduje się w strefie zalewów wodami rzecznyymi
- **siedlisko o podłożu torfowym** – ekspert ocenia czy siedlisko gatunku znajduje się na podłożu torfowym;
- **niepożądane obce gatunki roślin** – należy zwrócić uwagę, czy w granicach działki RSO występują gatunki roślin obce geograficznie, wymienione w załączniku 1. Gatunki inwazyjne najczęściej spotykane w obrębie użytków zielonych w Polsce to: nawłóć (olbrzymia i kanadyjska), łubin trwały i czerwona amerykańska.
- **urządzenia wodne** – w granicach działki RSO lub w jej sąsiedztwie, ekspert identyfikuje obecność urządzeń wodnych wpływających lub mogących wpłynąć na siedlisko lęgowe ptaków (np.: rowy, zastawki) oraz określa ich stan (czynne, nieczynne).

Ekspert notuje również obecność zwierząt gospodarskich (krów i koni) oraz wybranych gatunków drapieżnych ssaków (lisa, norki amerykańskiej i jenota). Są to zwierzęta potencjalnie wpływające na rozmieszczenie i liczebność ptaków. Podczas wizji terenowej ekspert notuje obecność tych zwierząt w promieniu 100 m od punktu kontrolnego (Ryc.1). Zaleca się także uwzględnienie drapieżników widzianych bezpośrednio przed lub zaraz po kontroli terenowej (jeśli była konieczna) – por. rozdz. 3.2.2.3. Liczenie ptaków w punktach kontrolnych.

Struktura pokrycia terenu i inne obserwacje w bezpośrednim sąsiedztwie punktu obserwacyjnego	
zwierzęta gospodarskie	
drapieżniki	

Rycina 1. Fragment karty liczeń punktowych, w którym uzupełniane są dane dotyczące obecności zwierząt gospodarskich i drapieżników.

Po wizji terenowej i wyznaczeniu granic działki RSO, ekspert może przystąpić (patrz Rozdział 2) do szczegółowej inwentaryzacji ornitologicznej – kontroli terenowej.

Każda wizyta w terenie wymaga odnotowania daty – zarówno daty wstępnego rozpoznania, jak i daty wykonania obserwacji ornitologicznych i rejestracji innych wymaganych danych (zob. poniżej).

3.1.1.1 Gatunki niepożądane na działce

Na działce RSO należy zidentyfikować obce gatunki inwazyjne roślin, których obecność jest niepożądana.

Przez **obce gatunki inwazyjne** rozumie się gatunki obce geograficznie, których nadmierne rozprzestrzenianie się grozi wypieraniem gatunków rodzimych i zagraża siedliskom przyrodniczym. Obce gatunki inwazyjne wymagają działań w celu ich eliminacji bez względu na ich liczebność na działce RSO. Obce gatunki inwazyjne najczęściej spotykane na działkach rolnych lub przyrodniczych zakwalifikowanych do wariantów ptasich to nawłocie: olbrzymia *Solidago gigantea* i kanadyjska *S. canadensis*, przymiotna: białe *Erigeron annuus* i kanadyjskie *Conyza canadensis*, łubin trwały *Lupinus polyphyllus*, czeremcha amerykańska *Padus serotina*.

Ekspert wykonuje fotografię każdego niepożądanego gatunku stwierdzonego na działkach RSO (po jednej fotografii danego gatunku na dokumentację). **Fotografie powinny umożliwić identyfikację gatunków.**

W przypadku stwierdzenia na działce RSO gatunków niepożądanych ekspert tak doprecyzowuje wymogi dla działki, żeby maksymalnie ograniczyć rozprzestrzenianie się na niej gatunków niepożądanych przy zachowaniu optymalnie jak najlepszego stanu siedliska przyrodniczego. Przykładowo zalecając brak pozostawiania powierzchni niekoszonej lub zalecając koszenie w lipcu przed rozwojem nasion jak w przypadku nawłoci.

Proponując metody eliminacji gatunków obcych inwazyjnych ekspert wybiera spośród metod zwalczania dopuszczonych w przypadku danego gatunku:

Opcja 1. Jeśli przy eliminacji gatunku obcego nie dopuszcza się stosowania środków ochrony roślin to ekspert doprecyzowuje wymogi użytkowania w ramach wariantu tak, aby maksymalnie ograniczyć jego występowanie na działce.

Opcja 2. Jeśli przy eliminacji gatunku obcego dopuszcza się zastosowanie środków ochrony roślin, to ekspert decyduje, czy dany niepożądany gatunek obcy jest na tyle uciążliwy, że do jego eliminacji konieczne jest dopuszczenie użycia środków ochrony roślin.

WAŻNE! Zastosowanie środków ochrony roślin zaleca się **w przypadkach wyjątkowych**, gdy roślina jest na działce bardzo ekspansywna i nie ma możliwości wyeliminowania lub ograniczenia jej wzrostu innymi zabiegami, np. intensyfikacją koszenia lub wrywaniem. Drzewa, krzewy i byliny ziołoroślne są zazwyczaj mało odporne na intensywne koszenie lub spasanie. Należy rozważyć, czy uszczegółowienie użytkowania do najbardziej intensywnego jak to możliwe w ramach danego

wariantu lub zalecenie innych zabiegów, np. wyrywania, nie będzie wystarczające do eliminacji tych gatunków.

UWAGA! Jeśli ekspert decyduje się na użycie środków chemicznych to jest zobowiązany do poinformowania rolnika o zagrożeniach dla ludzi i środowiska związanych z ich użyciem. Środki chemiczne, w tym przypadku herbicydy, są szczególnie niebezpieczne dla organizmów glebowych, chemizmu wód gruntowych, a tym samym dla organizmów wodnych i wodno-lądowych, jak również dla owadów zapylających.

- **niedopuszczalne jest stosowanie oprysków** – dopuszczone jest jedynie selektywne i miejscowe (np. z użyciem mazaczy herbicydowych) stosowanie herbicydów dopuszczonych w obrocie,
- stosowanie herbicydów musi być zgodne z instrukcją użycia podaną na etykiecie, zasadami bezpieczeństwa podanymi przez producenta oraz zgodnie z zezwoleniem na dopuszczenie danego środka ochrony roślin do obrotu⁷,
- niezbędne jest zadbanie o szczelność urządzenia stosowanego do użycia herbicydu, właściwą konserwację wspomnianego urządzenia oraz o odpowiednią utylizację opakowania po herbicydzie.

3.1.1.2 Gatunki inwazyjne stwarzające zagrożenie dla Unii/Polski

Należy sprawdzić, czy pośród zidentyfikowanych obcych gatunków inwazyjnych są gatunki stwarzające zagrożenie zarówno dla UE, jak i Polski zgodnie z ustawą z dnia 11 sierpnia 2021 r. o gatunkach obcych (Dz.U. 2021 poz.1718), zwane dalej "IGO" (inwazyjne gatunki obce).

Lista IGO jest określona w *rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 9 grudnia 2022 r. w sprawie listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Unii i listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Polski, działań zaradczych oraz środków mających na celu przywrócenie naturalnego stanu ekosystemów* (Dz. U. poz. 2649). Jeśli tak, ekspert dokonuje zgłoszenia, które powinno zawierać:

1. imię i nazwisko eksperta oraz kontakt do eksperta: adres lub siedzibę, lub adres poczty elektronicznej, lub numer telefonu eksperta,
2. nazwę stwierdzonego w terenie IGO stwarzającego zagrożenie dla Unii/Polski,
3. liczbę okazów IGO lub określenie zajmowanej przez niego powierzchni, o ile jest to możliwe do ustalenia,
4. miejsce i datę stwierdzenia obecności w środowisku IGO stwarzającego zagrożenie dla Unii/Polski,
5. fotografię potwierdzającą obecność w środowisku IGO stwarzającego zagrożenie dla Unii/Polski, w przypadku gdy została wykonana.

⁷ Wykaz środków ochrony roślin jest dostępny na stronach Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi:
<https://www.gov.pl/web/rolnictwo/rejestr-rodkow-ochrony-roslin>

Ekspert może przekazać zgłoszenie do gminy na piśmie albo w formie elektronicznej, np. na elektroniczną skrzynkę podawczą lub na adres poczty elektronicznej. W tym celu ekspert może skorzystać z szablonu, znajdującego się w załączniku nr 6.

Jednocześnie należy również poinformować zgłaszającego działkę rolną lub przyrodniczą do płatności o tym, że zostało wysłane zgłoszenie do gminy, co wynika z obowiązującego aktu prawnego jakim jest ustawa z dnia 11 sierpnia 2021 r. o gatunkach obcych.

3.2. Wyznaczenie granic działek RSO i rolnych lub przyrodniczych

Kolejnym etapem przygotowania dokumentacji przyrodniczej lub uszczegółowienia planu rolno-środowiskowo-klimatycznego (gdy podstawą kwalifikacji działki rolnej lub przyrodniczej do danego wariantu są zapisy zawarte w PZO/PO lub położenie działki rolnej lub przyrodniczej w zasięgu występowania wodniczki lub dubelta) jest podział trwałych użytków zielonych lub obszarów przyrodniczych, położonych na działkach ewidencyjnych wskazanych przez rolnika lub zarządcę, na wyodrębnione **powierzchnie jednolite** pod względem obszaru stanowiącego siedlisko lęgowe gatunku kwalifikującego do danego wariantu.

Jeśli całość lub część gruntów wskazanych przez rolnika lub zarządcę kwalifikuje się do wariantów 1.7/2.7 - 1.10/2.10 (ptasich) zgodnie z kryteriami ich kwalifikacji (**Rozdział 1**), ekspert wyodrębnia w ich granicach działki rolnośrodowiskowe ornitologiczne (tzw. działki RSO), a w ich obrębie – działki rolne lub przyrodnicze.

Zarówno działka RSO jak i działka rolna lub przyrodnicza są wyznaczane niezależnie od granic działek ewidencyjnych – działka RSO lub rolna/przyrodnicza może:

- być tożsama z działką ewidencyjną,
- być częścią działki ewidencyjnej,
- łączyć w sobie całe działki ewidencyjne lub ich części, wchodzące w skład jednego gospodarstwa rolnego.

Minimalna powierzchnia zarówno działki RSO, jak i działki rolnej lub przyrodniczej wynosi 0,1 ha. Maksymalna powierzchnia działki RSO i działki rolnej lub przyrodniczej nie jest ograniczona. W przypadku, gdy podstawą kwalifikacji działki do płatności rolnośrodowiskowej są gatunki kwalifikujące stwierdzone podczas kontroli terenowej, sumaryczna powierzchnia działek rolnych lub przyrodniczych, składających się na powierzchnię działki RSO powinna być adekwatna do liczebności populacji lęgowej gatunków kwalifikujących do płatności w ramach wariantów mających na celu ochronę siedlisk lęgowych ptaków (patrz Tabela 2).

3.2.1 Wyznaczenie działek RSO

Działka RSO jest należącą do jednego beneficjenta, zachowującą ciągłość przestrzenną powierzchnią, na której potwierdzono jednolitość oraz występowanie określonych gatunków ptaków, która spełnia kryteria kwalifikacji do jednego z wariantów ornitologicznych (**Rozdział 1**).

W obrębie działek ornitologicznych dopuszcza się występowanie zróżnicowanej roślinności i warunków wodnych, jeżeli mozaika różnych siedlisk stanowi w całości obszar lęgowy danego gatunku kwalifikującego. W szczególności, dopuszcza się, aby ekspert włączył w granice działki RSO ograniczoną powierzchnię **niejednorodności**, czyli płatów, **które nie spełniają kryteriów kwalifikacji**. Do powierzchni zajętej przez niejednorodności, włączonej w granice działki RSO, również przysługuje płatność rolno-środowiskowo-klimatyczna. Zapobiega to np. sytuacji, w których niewielkie powierzchnie w granicach gospodarstwa (w szczególności mniejsze niż 0,1 ha) mogłyby zostać wykluczone z płatności.

W granice działek RSO mogą także zostać włączone struktury nieużytkowane rolniczo:

- otwarte lustro wody, np. oczka wodne,
- kępy oraz pojedyncze drzewa i krzewy,
- elementy liniowe takie jak drogi i rowy,

jeśli są otoczone zachowującym ciągłość przestrzenną siedliskiem lęgowym kwalifikującym do wariantu i należącym do jednego beneficjenta.

Należy pamiętać, że powierzchnia otwartego lustra wody przekraczająca 100 m² oraz struktur nieużytkowanych rolniczo o szerokości przekraczającej 2 m jest odejmowana od powierzchni kwalifikowanej do płatności (patrz **krok 2** wytyczanie działek rolnych).

UWAGA! W celu umożliwienia rolnikowi lub zarządcy użytkującemu działkę odtworzenia przebiegu granicy działki RSO, **przy wyznaczaniu granic tych działek zaleca się wykorzystanie elementów krajobrazu ułatwiających lokalizację w terenie.**

Działki RSO nazywa się zgodnie z następującym systemem kodowania: RSO1, RSO2, itd. Ekspert powinien nadawać kolejne numery działkom RSO niezależnie od realizowanego na nich wariantu. W dokumentacji nie mogą pojawiać się dwie działki RSO o tym samym numerze.

3.2.2 Wyznaczenie działek rolnych

W obrębie działek RSO ekspert wyznacza działki rolne lub przyrodnicze, do których przysługuje płatność z tytułu realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego. Działka rolna lub przyrodnicza może być tożsama z działką RSO lub być jej częścią, natomiast nie może wykraczać poza jej granice. **Ekspert przyrodniczy musi wydzielić dwie (lub więcej) działki rolne lub przyrodnicze w ramach jednej działki RSO** w przypadku, gdy wyznaczona działka RSO jest przedzielona:

- nieużytkowanymi rolniczo elementami liniowymi (naturalnym ciekim, rowem, drogą, szpalerem drzew lub krzewów) **szerszymi niż 2 m**, stanowiącymi własność rolnika lub zarządcy, dla którego wykonywana jest dokumentacja
- elementami liniowymi (naturalnym ciekim, rowem lub drogą), niezależnie od ich szerokości, jeżeli nie stanowią własności rolnika lub zarządcy, dla którego wykonywana jest dokumentacja.

W przypadku, gdy działki rolne lub przyrodnicze kwalifikujące się do jednego wariantu są oddzielone od siebie działką należącą do innego rolnika (jeżeli nie jest to ciek, rów lub droga), działką nieużytkowaną rolniczo lub działką, która nie kwalifikuje się do tego wariantu (np. działką obsianą zbożem), ekspert przyrodniczy wydzieli dwie osobne działki RSO. Niewskazane jest wyznaczenie przylegających do siebie działek RSO, na których występują siedliska lęgowe gatunku lub gatunków kwalifikujących do tego samego wariantu.

W granice i powierzchnię działki rolnej lub przyrodniczej mogą zostać włączone:

- struktury nieużytkowane rolniczo, takie jak np. otwarte lustro wody (oczka wodne) o sumarycznej powierzchni do 100 m² działki **rolnej lub przyrodniczej**, niezależnie od jej powierzchni,
- struktury nieużytkowane rolniczo o szerokości nieprzekraczającej 2 m (np. rowy, nieutwardzone drogi dojazdowe, pasy zadrzewień, żywopłoty itp.),
- w przypadku działek położonych na TUZ: pojedyncze drzewa, o ile ich zagęszczenie na hektar nie przekracza 100 drzew, jeżeli ich obecność nie koliduje z prowadzeniem działalności rolniczej.

UWAGA! Występowanie drzew na działce rolnej jest dopuszczone wyłącznie, jeśli w jej granicach możliwe jest prowadzenie działalności rolniczej w podobny sposób, jak na gruncie, na którym drzewa nie występują.

Działkom zgłaszanym do płatności rolno-środowiskowo-klimatycznych, aplikacja e-wniosek nadaje symbole cyfrowo, np. A, B, B, C itd.

Po wyznaczeniu działek RSO i rolnych lub przyrodniczych, ekspert informuje potencjalnego beneficjenta, o możliwości zgłoszenia do uczestnictwa w interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznej przekazując:

- oświadczenie o stwierdzeniu siedliska lęgowego gatunku kwalifikującego oraz zgodności z PZO lub PO obszaru Natura 2000,
- szkic gospodarstwa rolnego z granicami działek rolnych lub przyrodniczych i wytyczne do jego sporządzenia,
- doprecyzowane wymogi w planie działalności rolnośrodowiskowej

3.2.3. Kontrola terenowa

Jeżeli działka nie została zakwalifikowana przez eksperta do jednego z wariantów ptasich na podstawie zapisów zawartych w PZO/PO lub na podstawie warstw zasięgu wodniczki i dubelta (patrz Rozdział 2), siedlisko lęgowe kwalifikujące działkę rolną lub przyrodniczą do danego wariantu jest określone na podstawie kontroli terenowej polegającej na wykryciu i liczeniu ptaków w wyznaczonych punktach.

Kluczowe dla prawidłowego wykonania kontroli terenowej jest odpowiednie wyposażenie eksperta oraz jego doświadczenie i umiejętności w rozpoznawaniu ptaków. Do niezbędnego wyposażenia należą: **lornetka, odbiornik GPS** (niezbędny do odczytania współrzędnych punktu kontrolnego,

zapisania w urządzeniu punktu kontrolnego oraz ścieżki GPS), **karty liczeń punktowych** (wyniki kontroli w punktach zapisywane są w terenie na kartach liczeń punktowych), **stoper** (liczenia prowadzone są w ciągu 10 minut), **aparat fotograficzny** (w każdym punkcie kontrolnym ekspert wykonuje jedną fotografię), **głośnik z nagraniem głosu terytorialnego derkacza** (stymulacja głosowa derkacza), **czołówka** lub inne źródło światła (kontrola nocne).

Kontrola terenowa nie może być prowadzona w czasie, gdy niekorzystne warunki pogodowe powodują obniżenie wykrywalności ptaków. Za takie należy uznać przede wszystkim silny wiatr, który powoduje zmniejszenie słyszalności ptasich głosów, gęstą mgłę i silny deszcz, które ograniczają widoczność i aktywność ptaków. Do potencjalnych czynników zaburzających obserwacje i ograniczających wykrywalność można również zaliczyć prace maszyn polowych, które mogą ograniczać słyszalność, ale przede wszystkim płoszyć ptaki, w efekcie prowadząc do zaniżania wyników liczeń w danym miejscu. Jeżeli w sąsiedztwie punktu kontrolnego prowadzone są prace z wykorzystaniem maszyn polowych, liczenia należy wykonać w innym terminie.

3.2.3.1. Wyznaczenie punktów kontrolnych

Ekspert wykonuje liczenie ptaków w wyznaczonych punktach kontrolnych (tzw. metoda punktowa). Jest to metoda stosowana powszechnie w programach monitoringowych i inwentaryzacjach ornitologicznych⁸.

Lokalizację i liczbę punktów kontrolnych wyznacza ekspert po zapoznaniu się z wielkością i kształtem działek ewidencyjnych, wskazanych przez rolnika lub zarządcę, na których potencjalnie może się znajdować siedlisko gatunków kwalifikujących (tzw. maksymalna potencjalna powierzchnia RSO⁹), rzeźbą i dostępnością terenu. Ekspert tak wybiera lokalizację punktów, by zasięgiem nasłuchu i obserwacji pokryć możliwie dużą część działki, preferowane jest rozmieszczenie równomierne.

Punkty mogą leżeć na działce lub na granicy działki RSO, w zależności od dostępnych miejsc obserwacyjnych (np. pagórki), dostępności działki (okresowego podtopienia) itp.

UWAGA! Czasami lepiej obserwacje przeprowadzać spoza działki, by nie płoszyć ptaków, z tego względu dopuszczalne jest umiejscowienie punktu kontrolnego poza działką, do 30 m od jej granic, ale wyłącznie w siedlisku identycznym jak na działce. Tym samym jeden punkt kontrolny może spełniać warunki kontroli dla kilku działek RSO położonych bardzo blisko siebie.

Na niewielkich działkach jest zalecane wykonanie kontroli w jednym punkcie, na większych działkach liczba punktów powinna być większa – minimalną liczbę punktów w zależności od maksymalnej potencjalnej powierzchni działki RSO podano w Tabeli 2. Sąsiadujące punkty w

⁸ Gregory, R.D., Gibbons, D.W. & Donald, P.F. 2004. Bird census and survey techniques. In: Bird Ecology and Conservation, pp. 17–56. Oxford University Press.

⁹ Ostateczny kształt, a tym samym powierzchnia działek RSO zależą będzie od stwierdzonych gatunków kwalifikujących, ich liczby oraz zasięgu ich siedlisk (siedliska gatunków kwalifikujących są różne). Dokładne określenie granic działek RSO, a tym samym ich powierzchni, nie jest więc możliwe przed stwierdzeniem gatunków kwalifikujących a tym samym przed wykonaniem inwentaryzacji ornitologicznej.

ramach kontroli jednej działki RSO nie mogą być położone od siebie bliżej niż 300 m. Wyjątek stanowią działki, których kształt i wielkość uniemożliwiają wyznaczanie punktów z zachowaniem tej odległości. W takich sytuacjach dopuszcza się zmniejszenie dystansu między punktami dążąc do zachowania równomiernego rozmieszczenia punktów na działce RSO.

Minimalna liczba punktów kontrolnych, w których ekspert-ornitolog prowadzi liczenia ptaków, w zależności od maksymalnej potencjalnej powierzchni działki RSO.

Maksymalna potencjalna powierzchnia działki RSO	Minimalna liczba punktów kontrolnych
do 5,00 ha	1
5,01 — 20,00 ha	2
20,01 — 50,00 ha	3
Powyżej 50,00 ha	3 plus 1 punkt na każde kolejne rozpoczęte 20 ha

W tabeli 2 określono minimalną liczbę punktów koniecznych do skontrolowania zależnie od maksymalnej potencjalnej powierzchni działki RSO. Należy jednak pamiętać, że o liczbie punktów kontrolnych na niektórych działkach, oprócz ich powierzchni całkowitej, decyduje także skład gatunkowy oraz liczba stwierdzonych osobników ptaków kwalifikujących do płatności. Niekiedy liczba punktów kontrolnych musi zostać zwiększona, aby zakwalifikować całą powierzchnię działki RSO do płatności, np. obecność jednego osobnika czajki w jednym punkcie kwalifikuje 5 ha do płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej (patrz Rozdział 1), zatem by zakwalifikować działkę 40-hektarową konieczne jest stwierdzenie co najmniej 8 osobników czajki, co może być czasem możliwe wyłącznie dzięki zwiększeniu liczby punktów kontrolnych.

3.2.3.2. Terminy i liczba kontroli terenowych

Kontrole terenowe prowadzone są w określonych terminach i godzinach, dopasowanych do fenologii lęgowej i aktywności dobowej¹⁰ poszczególnych gatunków kwalifikujących w warunkach Polski¹¹. W zależności od wariantu, w ramach którego rolnik lub zarządca będzie się ubiegał o przyznanie płatności, ekspert powinien wykonać kontrole terenowe w określonej liczbie i terminach.

UWAGA! W sytuacji, gdy na działce ekspert stwierdzi występowanie zarówno derkacza jak i gatunki ptaków siewkowych (rycyk, kszyk, krwawodziób, czajka, kulik wielki, dubelt), możliwe jest realizowanie jedynie wariantu właściwego ptakom siewkowym. Tym samym, **kontrola terenowa** nastawiona na wykrycie **ptaków siewkowych jest wykonywana obligatoryjnie** i jedynie w sytuacji braku stwierdzenia kszyka, czajki, rycyka, krwawodzioba, kulika wielkiego lub dubelta (dubelt może być też kwalifikowany na podstawie warstw występowania gatunku) lub

¹⁰ W przypadku kszyka, wykrywalność tego gatunku jest najwyższa w godzinach wieczornych, gdyż wtedy toki tego gatunku są najbardziej intensywne: Hoodless, A.N., Inglis, J.G. & Baines, D. 2006. Effects of weather and timing on counts of breeding Snipe *Gallinago gallinago*. Bird Study 53: 205–212.

¹¹ Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z., Chodkiewicz T. (red.) 2015. Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny. Wydanie 2. GIOŚ, Warszawa.

niewystarczającej liczbie osobników tych gatunków pozwalającej zakwalifikować całą powierzchnię działki rolnej lub przyrodniczej, ekspert wykonuje kontrole terenowe ukierunkowane na wykrycie derkacza.

Wariant 1.7/2.7 (rycyk, kszczyk, krwawodziób, czajka) oraz 1.8/2.8 (kulik wielki, dubelt)

I kontrola: 10 kwietnia – 30 kwietnia (**UWAGA: w 2023 roku wyjątkowo do 15 maja**); kontrola poranna od świtu do 10:00 rano

II kontrola: 1 maja (**UWAGA: w 2023 roku wyjątkowo od 16 maja**) – 30 maja; kontrola poranna od świtu do 10:00 rano

Pierwsza kontrola jest obligatoryjna, druga fakultatywna i należy ją wykonać w sytuacji, gdy podczas I kontroli nie stwierdzono kwalifikujących gatunków ptaków siewkowych (rycyk, kszczyk, krwawodziób, czajka, kulik wielki) lub nie stwierdzono ich w liczebności pozwalającej zakwalifikować całą powierzchnię działki RSO (patrz rozdział 1 i tabela 2).

UWAGA! Mimo głównie nocnej aktywności głosowej terytorialnych samców derkacza, gatunek ten odzywa się (choć zdecydowanie rzadziej) również w ciągu dnia¹²¹³. Może więc dojść do sytuacji, że ekspert stwierdzi derkacza podczas kontroli dziennej. Pierwsze derkacze pojawiają się w Polsce pod koniec kwietnia, jednak dopiero od około połowy maja większość samców jest już aktywna głosowo¹⁴. Dlatego też zakwalifikowanie działki rolnej lub przyrodniczej do wariantu 1.10/2.10 (przy braku występowania gatunków ptaków siewkowych) możliwe jest również na podstawie stwierdzenia derkacza podczas II kontroli dziennej lub kontroli dodatkowej.

W przypadku dubelta¹⁵:

I kontrola: 5 maja – 25 maja; kontrola od zmierzchu do czterech godzin po zachodzie słońca (wymagana dokumentacja potwierdzająca stwierdzenie gatunku)

Wariant 1.10/2.10 (wodniczka¹⁶)

I kontrola: 20 maja – 30 czerwca; kontrola na 1- 1,5 godziny przed zachodem słońca do 1 godziny po zachodzie słońca (wymagana dokumentacja potwierdzająca stwierdzenie gatunku)

Wariant 1.10/2.10 (derkacz)

I kontrola: 20 maja – 15 czerwca; kontrola nocna od godz. 22:00

¹² Green, R.E., Rocamora, G. & Schäffer, N. 1997. Populations, ecology and threats to the Corncrake *Crex crex* in Europe. *Vogelwelt* 118: 117–134.

¹³ Schäffer, N. & Mammen, U. 2003. International corncrake monitoring. *Ornis Hungarica* 12: 129–133.

¹⁴ Olech B., Budka M.. 2015. Derkacz *Crex crex*. W: Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z., Chodkiewicz T. (red.), *Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny. Wydanie 2.* GIOŚ, Warszawa, s. 184–188.

¹⁵ Korniluk M, Stachyra P., Sikora A. 2015. Dubelt Gallinago media. W: Chylarecki P., Sikora A., Cenian Z., Chodkiewicz T. (red.), *Monitoring ptaków lęgowych. Poradnik metodyczny. Wydanie 2.* GIOŚ, Warszawa, s. 212–217.

¹⁶ Krogulec J., Stasiak K. 2022 Monitoring Wodniczki Instrukcja
[Instrukcje i formularze - Monitoring Ptaków Polski \(gios.gov.pl\)](#)

II kontrola: 16 czerwca – 10 lipca; kontrola nocna od godziny 23:00

Kontrole terenowe mające na celu wykrycie derkacza są wykonywane fakultatywnie, w przypadku niestwierdzenia ptaków siewkowych podczas dwóch dziennych kontroli terenowych i braku stwierdzenia derkacza podczas drugiej dziennej kontroli terenowej lub kontroli dodatkowej. Wtedy ekspert wykonuje nocne kontrole terenowe ukierunkowane na wykrycie derkacza przy czym drugą kontrolę na derkacza ekspert wykonuje w przypadku niestwierdzenia derkacza podczas I kontroli nocnej. Podczas kontroli terenowej, ekspert może dodatkowo wykonać stymulację głosową mającą na celu zwiększenia wykrywalności derkacza. W tym celu przy użyciu przenośnego głośnika należy odtworzyć głos terytorialnego samca przez około 30 sekund (w głośności zbliżonej do natężenia dźwięku odzywającego się samca). Zabieg ten powoduje, że przebywające w zasięgu słyszalności głośnika samce zaczynają się odzywać¹⁷. W przypadku gdy mimo zastosowania stymulacji, ptaki odzywają się słabo, nie należy jej kontynuować „do skutku”.

UWAGA! Jest możliwe zakwalifikowanie działki rolnej do wariantów 1.8/2.8 oraz 1.9/2.9 na podstawie **stwierdzenia dubelta lub wodniczki** podczas kontroli terenowej. Jednakże, ze względu na trudność w wykrywaniu tego gatunków, duże ryzyko ich pomylenia z innymi gatunkami oraz małe prawdopodobieństwo ich stwierdzenia poza warstwami zasięgu, **stwierdzenia tych gatunków muszą zostać udokumentowane**. Ponadto, ze względu na coroczną aktualizację krajowego zasięgu występowania dubelta i wodniczki, w przypadku, gdy ekspert stwierdzi te gatunki podczas kontroli terenowej, informację tę **należy niezwłocznie przekazać Koordynatorom Monitoringu Wodniczki i Dubelta** (obecnie: Departament Monitoringu Środowiska GIOŚ, Al. Jerozolimskie 92, 00-807 Warszawa, e-mail: sekretariatdm@gios.gov.pl) dokumentując obserwację np. za pomocą filmu z terenu z zarejestrowanym głosem odzywającego się ptaka, z zastrzeżeniem par. 6 pkt. 4. Rozporządzenia z dn. 16 grudnia 2016 r. w sprawie ochrony gatunkowej zwierząt (Dz.U. 2016 poz. 2183)¹⁸.

Ze względu na to, że podczas sezonu lęgowego aktywność i występowanie gatunków kwalifikujących są bardzo zmienne (ptaki powtarzają legi po stratach, czasem przystępują do drugich lęgów), poza wyznaczonymi terminami kontroli, dopuszcza się **wykonanie kontroli dodatkowych** mających na celu zwiększenie wykrywalności gatunków kwalifikujących (patrz kontrole dodatkowe w rozdziale 3.2.2.4.). Kontrole takie mogą być wykonywane **wyłącznie po wykonaniu pierwszej kontroli dziennej**. Kontrole dodatkowe zalecane są w szczególności, gdy mimo występowania siedlisk lęgowych kszyka gatunek ten nie został stwierdzony. Wtedy to zalecane jest wykonanie kontroli terenowej w godzinach około-zmierzchowych kiedy to aktywność i wykrywalność kszyków jest najwyższa^{19,20}.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Należy pamiętać, że względem wodniczki i dubelta obowiązuje zakaz fotografowania i nagrywania mogącego powodować płoszenie. Dokumentację stwierdzenia można w obu przypadkach wykonać bez zbliżania się do ptaków i płoszenia ich, np. metodą digiscopingu (smartfonem lub aparatem cyfrowym przez lunetę lub lornetkę), nagrywając dźwięk z georeferencją lub film z dźwiękiem i widokiem okolicy pozwalającym na identyfikację miejsca.

¹⁹ Green, R.E. 1985. Estimating the abundance of breeding snipe. *Bird Study* 32: 141–149.

²⁰ Hoodless, A.N., Inglis, J.G. & Baines, D. 2006. Effects of weather and timing on counts of breeding Snipe *Gallinago gallinago*. *Bird Study* 53: 205–212.

UWAGA! W przypadku derkacza, jego stwierdzenie na kontroli dodatkowej może kwalifikować daną działkę do wariantu 1.10/2.10 tylko w przypadku braku stwierdzenia ptaków siewkowych podczas dwóch kontroli dziennych.

Termin wykonania każdej kontroli i godziny obserwacji, podobnie jak inne podstawowe informacje o danej kontroli, są notowane na karcie liczeń punktowych (Ryc.2).

Kontrola ornitologiczna na działce RSO numer:		
Numer punktu kontrolnego na działce RSO		
Data kontroli		Godzina rozpoczęcia kontroli

Rycina 2. Fragment karty liczeń punktowych, w którym uzupełniane są dane podstawowe.

3.2.3.3. Liczenie ptaków na punktach kontrolnych

Ekspert w czasie kontroli w pełnym skupieniu lustruje otoczenie punktu kontrolnego, we wszystkich kierunkach, pozostając w jednym miejscu. Dopuszczalne są jedynie niewielkie przemieszczenia (do kilku metrów) w celu zwiększenia pola widzialności.

Ekspert przebywający w punkcie kontrolnym rozpoczyna liczenie ptaków, notując obecność wszystkich osobników wszystkich gatunków ptaków (widziane i słyszane) w promieniu do 100 m z wyjątkiem:

- osobników ewidentnie przelotnych, np. lecących na wysokości powyżej 50 m nad poziomem gruntu (np. migrujące stada gęsi, mew itp.),
- nielotnych piskląt.

W przypadku gatunków kwalifikujących się one notowane również w kategorii 101-200 m od punktu kontrolnego²¹. Wszystkie pozostałe kategorie obserwacji są uwzględniane i notowane przez eksperta na karcie liczeń punktowych (Ryc.3)²².

²¹ W przypadku większej liczby punktów kontrolnych na jednej działce RSO, zasięg notowania gatunków kwalifikujących będzie się czasami pokrywał. Nie należy jednak dwukrotnie notować tych samych osobników. Dlatego też należy zwracać szczególną uwagę na: jednoczesne stwierdzenia osobników tych samych gatunków, indywidualne cechy osobnicze pozwalające na odróżnienie osobników, przemieszczenia stwierdzanych ptaków.

²² W przypadku kontroli nocnych notuje się raczej odzywające się gatunki ptaków niż osobniki widziane. Czasem oszacowanie odległości jest wtedy bardzo trudne. Mimo to należy dążyć do przypisania odzywających się osobników gatunków do jednej z kategorii odległości.

Obserwacje ornitologiczne				
gatunek		[0–50 m]	[51–100 m]	[101–200 m]
	na ziemi			
	w locie			
	na ziemi			
	w locie			
	na ziemi			
	w locie			
	na ziemi			
	w locie			
	na ziemi			
	w locie			

Rycina 3. Fragment karty liczeń punktowych, w którym uzupełniane są dane o liczebności poszczególnych gatunków w różnych strefach odległości od obserwatora.

Każda kontrola trwa 10 minut, czas należy odmierzyć możliwie dokładnie. Wszystkie ptaki stwierdzone przed rozpoczęciem 10-minutowej kontroli, jak i te stwierdzone po jej zakończeniu, nie są uznawane za wyniki liczenia w punkcie (tym samym nie mogą być notowane w tabeli 3 na karcie liczeń punktowych). Natomiast osobniki, które przebywają na kontrolowanej powierzchni, ale są płoszone w wyniku pojawienia się obserwatora, powinny być również notowane (np. jeśli bezpośrednio przed dotarciem do punktu obserwator spłoszy 3 czajki²³, to ptaki te mogą nie wrócić w to miejsce przed upływem 10 minut, więc zasadne jest wpisanie ich obecności w formularzu w kategorii odległości, w której przebywały przed spłoszeniem).

Każdy osobnik wszystkich gatunków ptaków stwierdzony w czasie 10-minutowej kontroli musi być przyporządkowany do odpowiedniego przedziału odległości od obserwatora – od 0 m do 50 m lub od 51 m do 100 m, a w przypadku gatunków kwalifikujących również do przedziału 101-200 m.

UWAGA! W przypadku, gdy ekspert nie ma pewności co do kategorii odległości danej obserwacji (np. ptak przebywa w odległości około 50 m, nie wiadomo więc czy zaliczyć go do kategorii 0–50 m czy 51–100 m) musi przyporządkować obserwację do tej kategorii, która wydaje się bardziej prawdopodobna. Zasada ta również dotyczy ptaków w locie – ich lokalizacja jest zapisywana do przedziału odległości, na podstawie oceny eksperta, który szacuje dystans tak, jakby ptaki przebywały na ziemi w chwili obserwacji.

W czasie 10-minutowej kontroli ptaki mogą się przemieszczać i ten sam osobnik może być stwierdzany w różnych kategoriach odległości. W takiej sytuacji należy zanotować jego obecność tylko raz, w kategorii najbliższej obserwatora. Podobna sytuacja może mieć miejsce, gdy ekspert prowadzi obserwacje na więcej niż jednym punkcie kontrolnym. W takiej sytuacji należy również dążyć do jednokrotnego zanotowania poszczególnych osobników.

²³Przed przystąpieniem do lęgów, a nawet na wczesnym etapie lęgów, typową reakcją czajek na zbliżającego się intruza jest poderwanie się do lotu i kierunkowe oddalenie się na znaczącą odległość, często poza zasięg widzenia obserwatora. Ptaki takie mogą nie powrócić przez cały czas prowadzenia obserwacji. Pozornie mogłoby się wydawać, że osobniki takie nie są lęgowe (gdy osobników lęgowych jest wiele, mogą się zbijać w stada). Taka reakcja może wystąpić nawet przy znaczącej (300-400 m przy dobrej widoczności) odległości od obserwatora, dlatego też należy uważnie obserwować okolicę przed wejściem na punkt kontrolny.

Liczbę osobników każdego gatunku, ekspert określa z uwzględnieniem zasady ostrożności. Może uznać, że obserwacje dotyczą dwóch różnych osobników, jeśli ma pewność, że to nie ten sam przemieszczający się osobnik, a więc w przypadku równoczesnych stwierdzeń, stwierdzeń szybko następujących po sobie z różnych kierunków, obserwacji osobników różnych płci itp.

UWAGA! Nie są notowane osobniki nieoznaczone do gatunku – jeżeli nie uda się jednoznacznie określić przynależności gatunkowej danego osobnika jego obecność w ogóle nie jest notowana.

3.2.3.4. Kontrola dodatkowa

Obserwacje dodatkowe obejmują wyłącznie stwierdzenia sześciu gatunków ptaków kwalifikujących do płatności, które mają miejsce w granicach działki RSO lub w odległości do 250 m od jej granic, ale poza 10-minutową kontrolą.

Kontrola dodatkowa może się odbyć zaraz po zakończeniu pierwszej kontroli dziennej na punkcie kontrolnym, ale nie może się odbyć wcześniej. Mogą to być zatem osobniki stwierdzone po zakończeniu 10-minutowej kontroli.

UWAGA! Obserwacje dodatkowe, szczególnie te poza 10-minutowym liczeniem, są zalecane w miejscach gdzie może występować kszysk, który jest gatunkiem o bardzo zmiennej aktywności na przestrzeni doby i sezonu lęgowego^{24,25}. Dla tego gatunku zaleca się przeprowadzenie obserwacji dodatkowej wieczorem, jeśli nie wykryto go w punkcie kontrolnym.

Obserwacje dodatkowe obejmują jedynie wypłoszone żerujące osobniki w siedlisku lęgowym oraz osobniki wykazujące zachowania lęgowe (tokujące, zaniepokojone, odwołujące obserwatora).

Czas poświęcony na obserwacje dodatkowe nie jest limitowany i zależy od eksperta (ekspert zapisuje ślad z kontroli dodatkowej i sprawozdaje jej wykonanie w zbiorczej tabeli kontroli terenowej), jednak termin tych obserwacji nie może wykraczać poza termin kontroli w punktach kontrolnych, czyli 10.04–30.05 dla wariantów 1.7/2.7 i 1.8/2.8 (wyłącznie kulik wielki) oraz 20.05–10.07 dla wariantu 1.10/2.10.

W przypadku obserwacji dodatkowych na karcie liczeń punktowych (Ryc. 4) notowana jest obecność sześciu gatunków kwalifikujących w granicy działki RSO lub w odległości do 250 m od jej granic, z koniecznym podawaniem liczebności, ale bez kategorii odległości i określania czy ptak był stwierdzony w locie.

²⁴ Green, R.E., Rocamora, G., Schäffer, N. 1997. Populations, ecology and threats to the Corncrake *Crex crex* in Europe. Vogelwelt 118: 117–134.

²⁵ Schäffer N., Mammen, U. 2003. International corncrake monitoring. Ornis Hungarica 12: 129–133.

Obserwacje dodatkowe gatunków kwalifikujących (należy podać liczbę stwierdzonych gatunków)	
rycyk	
kulik wielki	
derkacz	
czajka, krwawodziób, kszysk	
dubelt	
wodniczka	

Rycina 4. Fragment karty liczeń punktowych, w którym uzupełniane są obserwacje dodatkowe.

3.2.3.5. Rozpoznanie terenowe w sąsiedztwie punktu kontrolnego

W promieniu 100 m wokół punktu ekspert szacuje udział powierzchni poszczególnych form użytkowania gruntów, w podziale na pięć kategorii:

- użytki zielone – łąki i pastwiska (w tym torfowiska i szuwały) – użytkowane oraz znajdujące się w początkowej fazie sukcesji (z naturalnym odnowieniem drzew i krzewów do 1,5 m wysokości),
- grunty orne – pola uprawne, ugory i odłogi,
- lasy i zadrzewienia – lasy, zadrzewienia, sady, zakrzaczenia oraz pojedyncze drzewa i krzewy; udział tego typu użytkowania określany jest jako pokrycie drzewami i krzewami o wysokości powyżej 1,5m,
- wody – wody płynące (rzeki, potoki, rowy melioracyjne) oraz stojące (jeziora, stawy, torfianki, zalewiska bobrowe, okresowe podtopienia); ekspert szacuje udział powierzchni lustra wody,
- zabudowa – tereny zabudowane, zurbanizowane i komunikacyjne, w tym: budynki mieszkalne, gospodarcze, przemysłowe, ulice, chodniki, place parkingowe, składowiska odpadów, itp. Wszystkie informacje o sposobie użytkowania gruntów notowane są w tabeli 2 na karcie liczeń punktowych (Ryc.2).

Na podstawie obserwacji roślinności i wyglądu podłoża ekspert ocenia wilgotność siedliska w sąsiedztwie punktu kontrolnego (w odległości do kilku metrów od punktu). Do określenia wilgotności podłoża stosowana jest orientacyjna, 4-stopniowa skala (Ryc. 5):

stopień 1	podłoże wysuszone, brak widocznych śladów wody w podłożu,
stopień 2	wyczuwalna wilgoć podłoża, ale brak wody na powierzchni,
stopień 3	podłoże mokre, pod ciężarem obserwatora woda pojawia się na powierzchni,
stopień 4	teren z występującą wodą na powierzchni, w postaci pojedynczych kałuż lub całkowicie zalany.

Lokalizacja punktu kontrolnego powinna zapewniać obserwatorowi pełną widoczność całej kontrolowanej powierzchni w promieniu 100 m od punktu kontrolnego. Niestety ukształtowanie terenu i roślinność często ograniczają widoczność. Należy zatem oczekiwać, że ostateczna liczba zarejestrowanych przez eksperta ptaków jest funkcją nie tylko rzeczywistej liczby ptaków w danym miejscu, ale także możliwości ich detekcji. Dlatego istotne jest określenie, jaka część 100-metrowego bufora jest efektywnie kontrolowana wzrokowo (tzn. jest dobrze widoczna) z danego punktu kontrolnego (Ryc. 5).

Struktura pokrycia terenu i inne obserwacje w bezpośrednim sąsiedztwie punktu obserwacyjnego		Obserwacje dodatkowe gatunków kwalifikujących (należy podać liczbę stwierdzonych gatunków)	
użytki zielone		rycyk	
grunty orne		kulik wielki	
las i zadrzewienia		derkacz	
wody powierzchniowe		czajka, krwawodziób, kszysk	
zabudowa		dubelt	
widoczność w punkcie obserwacyjnym		wodniczka	
zwierzęta gospodarskie			
drapieżniki			
Uwilgotnienie podłoża			

Rycina 5. Fragment karty liczeń punktowych, w którym uzupełniane są dane dotyczące sposobu użytkowania gruntów, wilgotności i widoczności.

W każdym punkcie kontrolnym ekspert wykonuje jedno zdjęcie w kierunku północnym z widoczną linią horyzontu. Nazwa pliku ze zdjęciem (JPG) składa się z numeru identyfikacyjnego producenta rolnego, numeru działki RSO i numeru punktu kontrolnego np. 012345678_RSO1_1.

3.2.3.6. Zapisywanie śladów GPS i punktów kontrolnych

Przed dotarciem na punkt kontrolny a także w trakcie prowadzenia kontroli dodatkowych, ekspert jest zobligowany do włączenia urządzenia umożliwiającego zapisanie śladu GPS oraz (w przypadku wykonywania kontroli na punktach kontrolnych) zapisania tzw. „waypointa” a więc punktu zawierającego współrzędne geograficzne w punkcie kontrolnym.

Urządzenie należy włączyć odpowiednio wcześniej (najlepiej około 5 min przed dotarciem na punkt kontrolny), aby mogło ono namierzyć wystarczającą liczbę satelitów pozwalających dokładnie określić pozycję odbiornika GPS, a tym samym eksperta.

Po dotarciu do punktu kontrolnego, przed rozpoczęciem liczenia, ekspert zapisuje waypoint zgodnie z numerem punktu kontrolnego na danej działce RSO (roboczo w terenie 1, 2, ..., n) i przepisuje do formularza współrzędne geograficzne waypointa odpowiadającego danemu punktowi kontrolnemu.

UWAGA! W przypadku, gdy ekspert nie posiada odbiornika GPS, może zamiennie użyć jednej z darmowych aplikacji mobilnych na smartphona (np. Locus Map), która pozwala zapisać ślady GPS oraz waypoint a następnie wykonać eksport do pliku .gpx lub .gdb.

Rozdział 4 Plan działalności rolnośrodowiskowej

Udział eksperta jest niezbędny przy sporządzaniu planu działalności rolnośrodowiskowej oraz niektórych załączników do niego, które podpisuje:

- szkice gospodarstwa rolnego z lokalizacją działek rolnych,
- zestawienia wymogów obowiązujących rolnika na działkach rolnych.

Ekspert bierze także udział w wypełnieniu części planu działalności rolnośrodowiskowej dotyczącej działek zgłaszanych przez rolnika lub zarządcę do płatności w ramach wariantów ptasich, zawierających:

- wykaz działek rolnych i przyrodniczych,
- wykaz zobowiązań realizowanych w gospodarstwie rolnym i lat realizacji tych zobowiązań,
- wykaz interwencji lub wariantów tych interwencji, w ramach których rolnik lub zarządca realizuje zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne,
- informację o obszarach Natura 2000 i zgodności wymogów wariantu z ich planami ochrony.

W celu sporządzenia ww. części planu, ekspert jest zobowiązany do współpracy ze sporządzającym go doradcą rolnośrodowiskowym.

Plan działalności rolnośrodowiskowej jest sporządzany w aktualnym formularzu, udostępnianym na stronie ARiMR oraz Centrum Doradztwa Rolniczego.

4.1. Szkic fragmentu gospodarstwa rolnego z lokalizacją działek rolnych lub działek przyrodniczych

Ekspert bierze udział w wykonaniu tylko tej części szkicu gospodarstwa rolnego, która dotyczy działek zakwalifikowanych przez niego do Interwencji 1 lub 2.

Na szkicu powinny być zaznaczone granice:

1. działek rolnych i przyrodniczych, na których położone są działki RSO
2. powierzchnie przeznaczone do pozostawienia bez koszenia w każdym roku zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego (jeśli dotyczy)
3. powierzchnie, na których dopuszczone jest niszczenie uciążliwych gatunków inwazyjnych z użyciem środków ochrony roślin (w legendzie wymagana jest informacja jaki gatunek może być eliminowany za pomocą środków ochrony roślin)

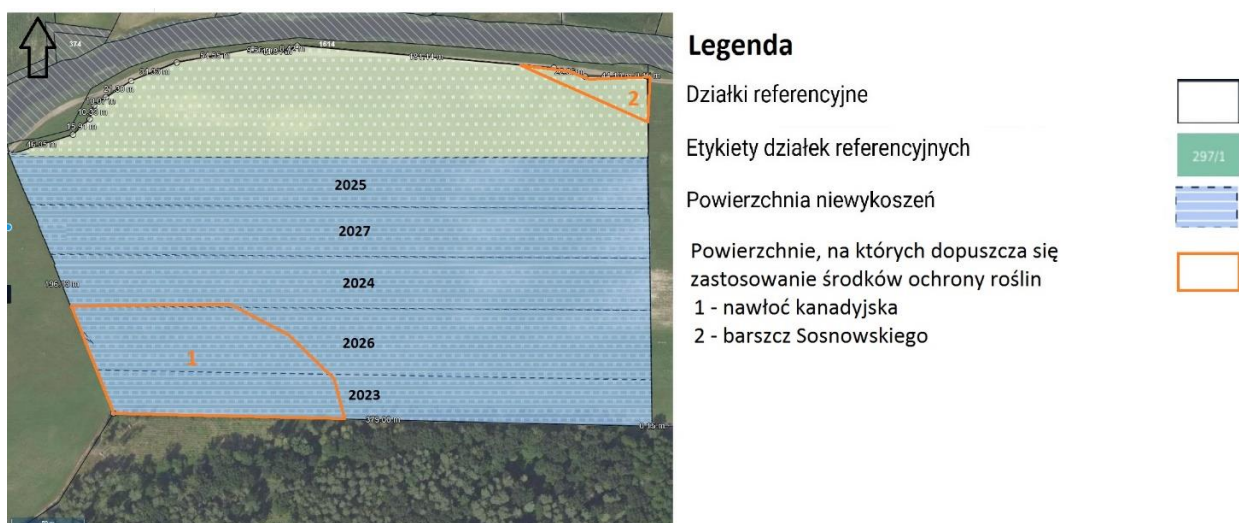
Zaleca się, aby szkic gospodarstwa rolnego był sporządzony z pomocą aplikacji e-wniosek. Dopuszczalne jest sporządzenie szkicu za pomocą innego oprogramowania niż e-wniosek. Wówczas należy pamiętać, że musi on zawierać:

- te same oznaczenia działek rolnych i przyrodniczych, co we wniosku o płatność (nadane przez e-wniosek automatycznie podczas wypełniania wniosku o płatność),

- czytelne, możliwe do jednoznacznej identyfikacji granice działek ewidencyjnych, rolnych i powierzchni niekoszonych we wszystkich 5 latach zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego,
- legendę zawierającą pełny zestaw symboli użytych na szkicu,
- kierunek północy,
- podziałkę.

Wyeksportowany szkic **jest parafowany przez eksperta**. W przypadku położenia działek RSS na większej liczbie arkuszy e-wniosku, ekspert parafuje i przekazuje rolnikowi tyle arkuszy szkicu, ile generuje e-wniosek.

Uwaga: Powierzchnie niekoszone wyznacza się z dokładnością do działki rolnej lub przyrodniczej.

Rys. 1. Przykład szkicu gospodarstwa sporządzonego na podkładzie z e-wniosku.

4.2. Wymogi dla działek rolnych lub przyrodniczych

Ekspert podpisuje załącznik do planu działalności rolnośrodowiskowej, zawierający wymogi użytkowania działek rolnych lub przyrodniczych. Formułuje je uwzględniając wymogi danego wariantu, określone w załączniku nr 2 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego. W zależności od stanu i potrzeb ochrony siedliska gatunku, ma możliwość ich doprecyzowania, tj. **uszczegółowienia** oraz wprowadzenia dodatkowych **zaleceń** co do sposobu użytkowania.

Uszczegółowienia wymogów oraz zalecenia mają służyć zachowaniu lub poprawie stanu ochrony siedlisk lęgowych gatunków kwalifikujących występujących na działce. Uszczegóławiając wymogi, ekspert ma obowiązek kierować się m.in. potrzebami środowiskowymi występujących na działce gatunków i siedlisk przyrodniczych oraz koniecznością ograniczenia rozwoju niepożądanych gatunków i oddziaływania negatywnych czynników abiotycznych (np. przesuszenia).

Uszczegółowienie wymogu – doprecyzowanie wymogu wskazanego w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym, **które rolnik ma obowiązek przestrzegać**. Niektóre z wymogów wymagają obowiązkowego uszczegółowienia (określenia) przez eksperta. W niektórych

przypadkach, uszczegółowienie wymogów należy obowiązkowo uzasadnić. Ogólna lista działań dopuszczanych przez eksperta jest podana w tabeli 3, natomiast dokładny opis uszczegółowień dla poszczególnych wariantów zawiera rozdział 4.2.1.

Rolnicy lub zarządcy są zobowiązani do przestrzegania tych wymogów. **Niestosowanie przez rolnika lub zarządcę uszczegółowionych wymogów skutkuje zmniejszeniem płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej.**

Zalecenie – doprecyzowanie wymogu wskazanego w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym o charakterze nieobowiązkowym dla beneficjenta, np. **rekomendowany zabieg, który ma charakter dobrowolny**. Wskazane przez eksperta zalecenia powinny zostać uzasadnione.

Przykład: zastosowanie określonego sprzętu do koszenia, nieodmulanie rowów melioracyjnych położonych na działce i w jej okolicy, wykonywanie zabiegów na działce przy możliwie najmniejszym jej zabagnieniu, zalecane dawki i rodzaj nawożenia.

W przypadku, gdy rolnik lub zarządca nie zastosuje się do zaleceń eksperta, lecz mimo tego będzie postępował zgodnie z przepisami rozporządzenia, sankcja za niezastosowanie się do zaleceń nie będzie nakładana.

Dopuszczenie niektórych działań jest szczególnym przypadkiem doprecyzowania wymogu. W niektórych przypadkach dopuszczony wymóg musi być obowiązkowo przestrzegany przez beneficjenta w brzmieniu uszczegółowionym, co oznacza, że nie dostosowanie się do niego może spowodować nałożenie na rolnika lub zarządcę sankcji. Natomiast stosowanie niektórych wymogów dopuszczonych przez eksperta jest dobrowolne (Tabela 3).

Tabela 3. Działania dopuszczane przez eksperta oraz obowiązek ich realizacji przez rolnika/zarządcę.

Wymogi	Wariant
Wymogi, których rolnik musi obowiązkowo przestrzegać po ich dopuszczeniu przez eksperta	
wypas po pokosie przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym	1.7 i 2.7 (rycyk, kszyk, krwawodziób i czajka) 1.8 i 2.8 (dubelt i kulik wielki) 1.9 i 2.9 (wodniczka) 1.10 i 2.10 (derkacz)
wypas po pokosie przy użytkowaniu pastwiskowym	1.7 i 2.7 (rycyk, kszyk, krwawodziób i czajka) 1.8 i 2.8 (dubelt i kulik wielki)
w przypadku ostoi dubelta w odniesieniu do siedlisk o podłożu torfowym dopuszcza się pozostawianie 50% działki rolnej nieskoszzonej lub koszenie całej powierzchni działki rolnej co 2 lata	1.8 i 2.8 (dubelt i kulik wielki)
koszenie coroczne	1.7 i 2.7 (rycyk, kszyk, krwawodziób i

	czajka) 1.8 i 2.8 (dubelt i kulik wielki) 1.9 i 2.9 (wodniczka) 1.10 i 2.10 (derkacz)
koszenie co dwa lata	1.9 i 2.9 (wodniczka)
pozostawienie 5-10% powierzchni działki rolnej nieskoszonej	1.7 i 2.7 (rycyk, kszyk, krwawodziób i czajka) 1.8 i 2.8 (dubelt i kulik wielki) 1.10 i 2.10 (derkacz)
pozostawienie 15–85% powierzchni działki rolnej nieskoszonej	1.9 i 2.9 (wodniczka)
zrezygnowanie z pozostawiania powierzchni nieskoszonych w przypadku działek o powierzchni: nieprzekraczającej 1 ha	1.7 i 2.7 (rycyk, kszyk, krwawodziób i czajka), 1.8 i 2.8 (dubelt i kulik wielki), 1.10 i 2.10 (derkacz)
Wymogi, których przestrzeganie po ich dopuszczeniu przez eksperta nie jest dla rolnika/beneficjenta obowiązkowe	
brak pozostawiania pow. niekoszonej w 1 roku zobowiązania w przypadku odtwarzania siedlisk lub dopuszczenie 3 pokosów w okresie od 15 czerwca do 30 listopada w pierwszym roku zobowiązania	1.7 i 2.7 (rycyk, kszyk, krwawodziób i czajka)
brak pozostawiania pow. niekoszonej w 1 roku zobowiązania w przypadku odtwarzania siedlisk lub dopuszczenie 3 pokosów w okresie od 10 lipca do 30 listopada w pierwszym roku zobowiązania	1.8 i 2.8 (dubelt i kulik wielki)
wypasanie przez cały rok koników polskich i koni huculskich w okresie od dnia 10 kwietnia do dnia 20 lipca wypas przy obsadzie zwierząt od 0,2 do 1 DJP/ha i obciążeniu do 10 DJP/ha, a po dniu 20 lipca wypas przy obsadzie zwierząt do 2 DJP/ha i obciążeniu do 10 DJP/ha, przy czym w przypadku ostoi dubelta z wyłączeniem takiego wypasu w terminie od dnia 10 kwietnia do dnia 10 lipca,	1.7 i 2.7 (rycyk, kszyk, krwawodziób i czajka), 1.8 i 2.8 (dubelt i kulik wielki)
odstępstwo od zakazu tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych jeżeli mają one służyć poprawie warunków siedliskowych; ewentualne tworzenie nowych urządzeń melioracji wodnych oraz rozbudowa, przebudowa i odtwarzanie istniejących urządzeń melioracji wodnych jest możliwe jeżeli tego typu działania wynikają z planu ochrony albo planu zadań ochronnych ustanowionych dla danego obszaru Natura 2000 lub istnieje uzasadniona konieczność dostosowania tych urządzeń do potrzeb związanych z utrzymaniem lub poprawą warunków siedliskowych gatunków lub siedlisk	1.7 i 2.7 (rycyk, kszyk, krwawodziób i czajka) 1.8 i 2.8 (dubelt i kulik wielki) 1.9 i 2.9 (wodniczka) 1.10 i 2.10 (derkacz)
ograniczone nawożenie do 60 kg N/ha/rok, z wyłączeniem	1.7 i 2.7 (rycyk, kszyk, krwawodziób i

obszarów nawożonych przez namuły rzeczne	czajka), 1.8 i 2.8 (dubelt i kulik wielki), 1.10 i 2.10 (derkacz)
wapnowanie	1.7 i 2.7 (rycyk, kszyk, krwawodziób i czajka), 1.8 i 2.8 (dubelt i kulik wielki), 1.10 i 2.10 (derkacz)

Przykład: Uszczegółowienie obowiązkowe: W przypadku ostoi dubelta i siedlisk o podłożu torfowym rozporządzenie dopuszcza częstotliwość koszenia raz na dwa lata w wariantach 1.8 i 2.8. Ekspert obowiązkowo uszczegóławia, czy daną działkę rolną należy kosić raz w roku, dwa razy w roku, czy raz na dwa lata. Jeżeli ekspert w tym przypadku wskaże, że działka ma być koszona raz na dwa lata, beneficjent jest zobowiązany do przestrzegania tego uszczegółowienia i koszenia działki raz na dwa lata. Koszenie jej raz w roku będzie skutkowało zastosowaniem zmniejszenia płatności.

Przykład: Uszczegółowienie dopuszczalne: Rozporządzenie dopuszcza stosowanie jednego pokosu w roku w terminie: od 30 czerwca do 31 października – w przypadku ostoi kulika wielkiego albo od 10 lipca do 31 października – w przypadku ostoi dubelta, w przypadku siedlisk o podłożu torfowym, jeżeli ekspert przyrodniczy dopuści i uzasadni taką możliwość. Ekspert może dopuścić jeden pokos w roku na siedliskach o podłożu torfowym. Rolnik może, więc wykonać jeden lub dwa pokosy, a w przypadku wykonania jednego nie otrzyma sankcji, gdyż ekspert dopuścił taką możliwość.

Doprecyzowane przez eksperta wymogi nie mogą być sprzeczne z wymogami określonymi dla danego wariantu w załączniku nr 2 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego.

4.2.1. Uszczegółowienie wymogów dla działek położonych na obszarach Natura 2000, dla których obowiązują plany ochrony lub plany zadań ochronnych

Jeśli działka rolna lub przyrodnicza lub jej część jest położona na obszarze Natura 2000, dla którego obowiązuje plan ochrony (PO) lub plan zadań ochronnych (PZO), **wymogi określone przez eksperta nie mogą być sprzeczne** z wymogami tych dokumentów odnoszącymi się do działek ewidencyjnych lub ich fragmentów, na których jest położona.

Jeśli występuje sprzeczność wymogów z działaniami ochronnymi PZO/PO to:

- zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne jest realizowane zgodnie z tymi działaniami, w odniesieniu do których wystąpiła ta sprzeczność oraz te działania są wskazane w planie rolnośrodowiskowym jako wymogi realizowanego zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego
- zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne jest realizowane zgodnie z wymogami rozporządzenia – o ile RDOŚ, potwierdził że dany wariant może być realizowany.

UWAGA! Na rolnika lub zarządcę nie są nakładane sankcje za nieprzestrzeganie przepisów PZO/PO, które wejdą w życie po dacie podjęcia przez niego zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego.

Jako sprzeczne należy traktować jedynie wymogi, które są **całkowicie** niezgodne, tzn. nie posiadają części wspólnej.

Jeśli działanie przewidziane w PZO/PO nie jest sprzeczne z analogicznym wymogiem danego wariantu, ale powoduje uszczegóławianie tego wymogu określonego w rozporządzeniu, **ekspert wprowadza je w formie uszczegółowionej jako wymóg obowiązkowy w danym wariantcie.**

Przykład: Rozporządzenie określa termin koszenia dla wariantu 1.10 i 2.10 od 1 sierpnia do 31 października. W planie zadań ochronnych dla obszaru Natura 2000, w którego granicach położona jest działka zakwalifikowana do tego wariantu, użytkowanie gruntów stanowiących siedliska łąkowe, chronionego tym wariantem, derkacza można realizować w terminie od 15 lipca do 15 listopada. Ekspert ma obowiązek uszczegółowić określony w PZO termin koszenia dostosowując go do terminu obowiązującego dla wariantu 1.10 i 2.10., tzn. od 1 sierpnia do 31 października.

We wszystkich ww. przypadkach ekspert ma możliwość dalszego uszczegóławiania wymogów i formułowania zaleceń.

UWAGA! Rolnik lub zarządca **ma obowiązek** przestrzegać uszczegółowionych przez eksperta przyrodniczego wymogów uwzględniających działania PZO/PO.

Ponadto ekspert przyrodniczy ma możliwość dalszego uszczegóławiania wymogów i formułowania zaleceń, o ile jest to zasadne, w celu zapewnienia:

- użytkowania zgodnego z wymogami określonymi w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym,
- zgodności z działaniami fakultatywnymi określonymi w PZO/PO dla danego obszaru Natura 2000,
- użytkowania odpowiadającego specyficznym potrzebom siedliska, np. zapewnienie dobrych warunków populacji rzadkich gatunków występujących na działce.

Wymogi określone przez eksperta muszą być przestrzegane przez rolnika/zarządcę.

4.2.2. Zasady i zalecenia dotyczące formułowania wymogów dla poszczególnych wariantów ornitologicznych

Wymogi uszczegóławia się **z dokładnością do działki rolnej lub przyrodniczej**. Jeżeli działka RSO składa się z więcej niż jednej działki rolnej lub przyrodniczej, ekspert może wprowadzić różne uszczegółowienia wymogów dla każdej z tych działek osobno.

Uszczegóławiając wymogi, ekspert bierze pod uwagę dotychczasowe użytkowanie i stan siedliska łąkowego danego gatunku kwalifikowalnego na działce. Jeśli siedlisko jest dobrze zachowane,

odpowiadające potrzebom gatunku, należy zalecić użytkowanie jak najbardziej zbliżone do dotychczasowego.

W sytuacji zagrożenia nadmiernym rozprzestrzenianiem się roślin inwazyjnych, wskazane jest uszczegółowienie wymogów w kierunku intensyfikacji użytkowania: określenie jak największej częstotliwości koszenia oraz zalecenie jak najwcześniejszego terminu rozpoczęcia koszeń, a przy użytkowaniu pastwiskowym i kośno-pastwiskowym wprowadzenie minimalnej obsady zwierząt zbliżonej do maksymalnej dopuszczalnej w danym wariancie. Można też zalecić inne działania, np. wyrwanie, karczowanie lub wycinanie szczególnie uciążliwych osobników.

Ochrona siedlisk lęgowych rzadkich gatunków ptaków siewkowych (rycyk, kszuk, krwawodziób i czajka) (warianty 1.7. i 2.7)

Wszystkie gatunki, których ochrona jest wspierana tym wariantem znajdują się na *Czerwonej liście ptaków Polski* jako gatunki zagrożone²⁶. Zanik siedlisk lęgowych jest przede wszystkim efektem osuszania terenów podmokłych. Ważnym czynnikiem spadku liczebności jest też zaniechanie wypasu bydła na zachowanych jeszcze płatach pastwisk²⁷. W ramach wariantów 1.7 i 2.7 dopuszcza się użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe, pastwiskowe albo naprzemienne. Przy formułowaniu wymogów należy uszczegółowić terminy koszenia, biorąc pod uwagę dotychczasowe użytkowanie i stan zachowania siedliska i obecność późno gniazdujących ptaków. Jeśli siedlisko jest dobrze zachowane (czego bezpośrednim wskaźnikiem jest obecność gatunków kwalifikujących), należy zalecić użytkowanie jak najbardziej zbliżone do dotychczasowego. Podczas uszczegóławiania wymogów należy zwrócić uwagę, na to w jakim stanie jest siedlisko na danej działce i dopasować reżim użytkowania tak, aby zapewnić ptakom siedliska przez nie preferowane.

W przypadku czajki, rycyka i krwawodzioba, należy zalecić rolnikowi taki reżim użytkowania, którego efektem będzie zapewnienie niskiej roślinności na działce rolnej lub przyrodniczej na początku kolejnego sezonu lęgowego, gdyż gatunki te przystępują do lęgów w siedliskach o niskiej roślinności zielonej z dużą dostępnością odkrytej gleby^{28,29,30}. W przypadku siedlisk żyznych (np. równiny zalewowe dolin rzecznych) i użytkowania kośnego, będą to więc obligatoryjne dwa pokosy, pierwszy i drugi możliwie najpóźniejszy. W przypadku opóźnienia pierwszego koszenia zalecenie takie ma na celu ochronę późnych lęgów, zaś opóźnienie drugiego terminu koszenia zmniejsza okres wzrostu roślinności do końca okresu wegetacyjnego dzięki czemu, w kolejnym roku warstwa wojłoku (obumarłą roślinność z poprzedniego okresu wegetacyjnego) będzie mniejsza co wpłynie korzystnie na siedliska tych gatunków. Jeżeli mamy zaś do czynienia z

²⁶ Wilk T., Chodkiewicz T., Sikora A., Chylarecki P., Kuczyński L. 2020. Czerwona lista ptaków Polski. OTOP, Marki. Dostępne na: https://otop.org.pl/wp-content/uploads/2021/01/CLPP_2020_fin.pdf

²⁷ Ibid.

²⁸ Smart, J., Gill, J.A., Sutherland, W.J. & Watkinson, A.R. 2006. Grassland-breeding waders: Identifying key habitat requirements for management. *J. Appl. Ecol.* 43: 454–463.

²⁹ Schmidt, J.U., Eilers, A., Schimkat, M., Krause-Heiber, J., Timm, A., Siegel, S., Nachtigall, W. & Kleber, A. 2017. Factors influencing the success of within-field AES fallow plots as key sites for the Northern Lapwing *Vanellus vanellus* in an industrialised agricultural landscape of Central Europe. *J. Nat. Conserv.* 35: 66–76.

³⁰ Howison, R.A., Piersma, T., Kentie, R., Hooijmeijer, J.C.E.W. & Olff, H. 2018. Quantifying landscape-level land-use intensity patterns through radar-based remote sensing. *J. Appl. Ecol.* 55: 1276–1287.

siedliskami o podłożu torfowym (torfowiska, łąki torfowe), które gdy nienawożone są dość mało żyzne, ekspert może dopuścić wykonanie tylko jednego pokosu w roku. W takim przypadku, ekspert powinien również zalecić rolnikowi wykonanie koszenia w możliwie najpóźniejszym terminie (koniec czerwca – koniec lipca). W przypadku kszyka, ważne jest natomiast zachowanie podmokłych płatów z roślinnością o strukturze kępiastej (występujących często w obniżeniach działki), której zachowanie wymaga jak największej ekstensyfikacji. Dla wszystkich tych gatunków bardzo korzystnym sposobem użytkowania jest ekstensywny wypas, gdyż zapewnia on mozaikę mikrosiedlisk o zróżnicowanej wysokości roślinności i znacznym udziale odkrytej gleby^{31,32}, która może ponadto przyczynić się do zmniejszenia presji drapieżników na lęgach³³.

wymogi	obowiązkowe uzasadnienie uszczegółowienia
Wymogi, których uszczegółowienie przez eksperta jest obowiązkowe:	
rodzaj użytkowania: kośne lub kośno-pastwiskowe lub pastwiskowe lub naprzemienne (ekspert określa, w których latach zobowiązania kośne, a w których kośno-pastwiskowe);	
przy użytkowaniu kośnym: dwa pokosy w roku: pierwszy pokos od 15 czerwca do 10 lipca, drugi pokos od 15 sierpnia do 31 października, dopuszcza się jeden pokos w roku: w terminie od 15 czerwca do 31 października w przypadku siedlisk o podłożu torfowym;	X
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym: jeden pokos w roku w terminie od 15 czerwca do 15 lipca;	
dopuszczenie zrezygnowania z pozostawiania powierzchni nieskoszonych i nakaz koszenia co roku całej działki rolnej/przyrodniczej na działkach nieprzekraczających powierzchnię 1 ha;	X
przy użytkowaniu kośnym lub kośno-pastwiskowym, w przypadku działek o powierzchni: – co najmniej 1 ha, – nieprzekraczających 1 ha, na których ekspert nie dopuścił koszenia co roku całej działki rolnej, ekspert wyznacza powierzchnie niekoszone o powierzchni 5-10% działki dla każdego roku zobowiązania, zaznaczając je na szkicu stanowiącym załącznik do planu działalności rolnośrodowiskowej; <i>Na każdej działce rolnej wchodzącej w skład działki RSO należy wyznaczyć zalecane</i>	

³¹ Sharps, E., Garbutt, A., Hiddink, J.G., Smart, J. & Skov, M.W. 2016. Light grazing of saltmarshes increases the availability of nest sites for Common Redshank *Tringa totanus*, but reduces their quality. *Agric. Ecosyst. Environ.* 221: 71–78.

³² Korniluk, M., Białomyzy, P., Grygoruk, G., Kozub, Ł., Sielezniew, M., Świętochowski, P., Tumiel, T., Wereszczuk, M. & Chylarecki, P. 2021. Habitat selection of foraging male Great Snipes on floodplain meadows: importance of proximity to the lek, vegetation cover and bare ground. *Ibis* 163: 486–506.

³³ Laidlaw, R.A., Smart, J., Smart, M.A. & Gill, J.A. 2017. Scenarios of habitat management options to reduce predator impacts on nesting waders. *J. Appl. Ecol.* 54: 1219–1229.

jest wyznaczenie pięciu na siebie fragmentów, tak aby każdy z nich pozostał nieskoszony maksymalnie raz w ciągu pięciu lat trwania zobowiązania. Nieskoszenie fragmentu działki więcej niż raz w ciągu 5 lat może mieć miejsce tylko w wyjątkowych przypadkach, np. występowanie na działce rzadkich gatunków tego wymagających. <u>Należy unikać wyznaczania powierzchni nieskoszonych w miejscach szczególnie zagrożonych występowaniem gatunków niepożądanych.</u> W przypadku dwukrotnego koszenia łąki w ciągu roku, należy pozostawić nieskoszone te same fragmenty działki rolnej lub działki przyrodniczej przy obu pokosach, a w dwóch kolejnych latach pozostawia się inne fragmenty nieskoszone. Przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym nie należy wypasać zwierząt na tych powierzchniach.	
przy użytkowaniu kośno–pastwiskowym wypas po pokosie nie później niż 31 października obsadzie zwierząt od 0,5 do 2 DJP/ha lub od 0,2 do 1 DJP/ha w przypadku siedlisk o podłożu torfowym i obciążeniu 10 DJP/ha;	X
przy użytkowaniu kośnym lub kośno-pastwiskowym w pierwszym roku realizacji zobowiązania, w sytuacji odtwarzania zdegradowanych siedlisk (łąki nieużytkowane od wielu lat lub łąki z gatunkami niepożądanymi określonymi w załączniku 1) dopuszcza się: – wykonanie 3 pokosów w roku w okresie: od 15 czerwca do 30 listopada, – niepozostawienie nieskoszonego fragmentu działki rolnej;	X
przy użytkowaniu pastwiskowym: dopuszczenie lub zakaz wypasu koników polskich i koni huculskich przez cały rok; W okresie od 10 maja do 20 lipca wypas przy obsadzie zwierząt od 0,2 do 1 DJP/ha i obciążeniu do 10 DJP/ha, a po dniu 20 lipca wypas przy obsadzie zwierząt do 2 DJP/ha i obciążeniu do 10 DJP/ha.	X
przy użytkowaniu pastwiskowym w sytuacji odtwarzania zdegradowanych siedlisk (łąki nieużytkowane od wielu lat lub łąki z gatunkami niepożądanymi określonymi), w pierwszym roku realizacji zobowiązania, dopuszcza się zwiększenie obsady wypasanych zwierząt do 3 DJP/ha (obciążenie do 10 DJP/ha) gruntów objętych wsparciem w ramach wariantu.	X
zakaz stosowania środków ochrony roślin lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w celu selektywnego i miejscowego usuwania obcych gatunków inwazyjnych, wymienionych w załączniku 1; Ekspert może zalecić, jakie metody, jakie środki i w jakiej ilości dopuszcza do zastosowania.	X
zakaz tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadkach dotyczących dostosowania tych urządzeń do potrzeb związanych z utrzymaniem lub poprawą warunków siedliskowych gatunków lub siedlisk lub jeśli wynika to z PZO/PO. Dopuszczone działania MUSZA BYĆ szczegółowo określone i uzasadnione przez eksperta przyrodniczego w formularzu dokumentacji przyrodniczej. Konstrukcja urządzeń wodnych może być dopuszczona jedynie w sytuacji, kiedy fragment systemu melioracyjnego, na którym planowana jest konstrukcja urządzenia, znajduje się na działce RSO lub w jej pobliżu, w zasięgu kompetencyjnym beneficjenta (jest jego	X

własnością), a jej realizacja będzie oddziaływać pozytywnie na cenne siedliska i gatunki występujące na działce RSO. Jeśli ekspert dopuścił możliwość konstrukcji urządzeń wodnych, powinien określić cel konstrukcji ww. urządzeń w rozumieniu podniesienia/stabilizowania poziomu wód warunkujących utrzymanie właściwego stanu siedliska, podać sugestie i zalecenia odnośnie planowanego rodzaju i liczby urządzeń wodnych, a także wskazać ich orientacyjną lokalizację. Konstrukcja zalecanych urządzeń nie może być w sprzeczności z obowiązującymi przepisami. Należy poinformować rolnika o obowiązku uzyskania odpowiednich zezwoleń na wykonanie zalecanych urządzeń wodnych w przypadku, gdy są one wymagane. Jeśli na działkach należących do rolnika nie występują urządzenia wodne, obligatoryjne jest wskazanie wymogu: "zakaz tworzenia nowych, rozbudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych"	
Wymogi, które ekspert może uszczegółowić nieobowiązkowo (w przypadku braku uszczegółowienia, pozostają w brzmieniu zapisów rozporządzenia)	
przy użytkowaniu kośnym zawężenie terminu koszenia, przy czym: – w przypadku dwóch pokosów, pierwszy nie może zacząć się przed 15 czerwca a zakończyć po 10 lipca, natomiast drugi pokos nie może zacząć się przed 15 sierpnia a zakończyć po 31 października; – w przypadku jednego pokosu nie może zacząć się przed 15 czerwca a zakończyć po 31 października (dotyczy siedlisk o podłożu torfowym);	X X
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym: – zawężenie terminu koszenia – nie może zacząć się przed 15 czerwca a zakończyć po 15 lipca; – zawężenie terminu wypasu – nie może zacząć się przed pokosem a zakończyć po 31 października; – zmniejszenie maksymalnej obsady zwierząt poniżej 2 DJP/ha (i poniżej 1 DJP/ha w przypadku siedlisk o podłożu torfowym) i/lub dopuszczalnym obciążeniu pastwiska (poniżej 10 DJP/ha);	X X X
przy użytkowaniu pastwiskowym: – zawężenie terminu wypasu, przy czym wypas nie może zacząć się przed 10 maja ani zakończyć po 30 listopada na obszarach poniżej 300 m n.p.m. lub nie może zacząć się przed 20 maja ani zakończyć się po 30 września na obszarach powyżej 300 m n.p.m.; – zawężenie dopuszczalnej obsady zwierząt (przy obciążeniu do 10 DJP/ha), przy czym do 20 lipca nie może być mniejsza od 0,2 DJP/ha ani większa niż 1 DJP/ha a, po dniu 20 lipca nie może być większa niż 2 DJP/ha; – zmniejszenie dopuszczalnego obciążenia pastwiska, przy czym nie może być ono większe niż 10 DJP/ha; – zawężenie terminu koszenia niedojadów, przy czym pokos nie może się zacząć przed 1 sierpnia ani zakończyć po 15 listopada i nie może być wykonywany rzadziej niż raz na dwa lata;	X X X X
zakaz wapnowania lub dopuszczenie wapnowania pod warunkiem wykonania analiz gleby w tym zakresie <i>Dopuszczenie wapnowania na działce jest możliwe tylko, jeśli wyniki analizy gleby wskazują na taką potrzebę. Jeżeli dopuszczono wapnowanie, należy obligatoryjnie załączyć do dokumentacji kopię wyników analiz gleby oraz uzasadnić zalecenie. W dokumentacji można także zamieścić dodatkowe zalecenia doprecyzowujące, np. dawki lub lokalizację zabiegu.</i>	X
w przypadku użytkowania kośnego, na obszarze, który <u>nie jest nawożony</u> przez	X

namuły rzeczne dopuszczenie nawożenia we wskazanej przez eksperta maksymalnej dawce, jednak nie większej niż do 60 kg N/ha/rok lub wprowadzenie zakazu nawożenia działki nawozami zawierającymi azot (obowiązkowe w przypadku położenia działki na obszarach nawożonych przez namuły rzeczne) lub wprowadzenie całkowitego zakazu nawożenia działki <i>Jako nawożenie należy traktować także stosowane nawozów naturalnych, takich jak np. obornik. Ekspert może zalecić m.in określoną częstotliwość i terminy nawożenia oraz rodzaj i dawki rekomendowanych nawozów – naturalne/organiczne (np. obornik), mineralne (np. potasowe, fosforowe, azotowe, wieloskładnikowe).</i> <i>Ustalając dopuszczalne dawki nawozów, ekspert ma obowiązek uwzględnić wymogi, o których mowa w załączniku nr 1 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego oraz zapisy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 12 lutego 2020 r. w sprawie przyjęcia "Programu działań mających na celu zmniejszenie zanieczyszczenia wód azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych oraz zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu"</i> (Dz.U. 2020 poz. 243)	X
Wymogi, których ekspert nie ma możliwości uszczegółowić	
zakaz stosowania komunalnych osadów ściekowych, stosowania podsiewu oraz mechanicznego niszczenia struktury gleby, w tym bronowania i przeorywania;	
zakaz wałowania, wólkowania i stosowania gnojowicy w terminie od 1 marca do 1 sierpnia;	
zakaz stosowania zabiegów agrotechnicznych i pielęgnacyjnych (innych niż wałowania, wólkowania i stosowania gnojowicy) poza dozwolonym terminem tj. od 1 kwietnia do terminu pierwszego pokosu lub do 15 czerwca w przypadku użytkowania pastwiskowego;	
obowiązek zebrania i usunięcia skoszonej biomasy (również pochodzącej z niedojadów) w terminie do 2 tygodni po pokosie, a w przypadku ułożenia przez rolnika lub zarządcę biomasy w pryzmy, w tym pryzmy balotowe, stogi lub brogi – od obowiązku jej usunięcia z działki nie później niż do 1 marca kolejnego roku;	
zakaz składowania biomasy wśród kęp drzew i zarośli, w rowach, jarach i innych obniżeniach terenu; zakaz ten odnosi się do działki rolnej, na której jest realizowane dane zobowiązanie	
zakaz pozostawiania rozdrobnionej biomasy;	
obowiązek koszenia przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym;	
obowiązek wypasu po pokosie oraz jeden pokos w roku przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym.	

Ochrona siedlisk lęgowych dubelta i kulika wielkiego (warianty 1.8 i 2.8)

W Polsce oba gatunki, których ochrona jest wspierana tym wariantem, należą do grupy ptaków zagrożonych. Ich występowanie jest uzależnione od specyficznych warunków siedliskowych i wodnych. Czynnikiem niezbędnymi do zachowania optymalnych środowisk dla tych gatunków jest zarówno odpowiednie dopasowane użytkowania (zapewniające bezpieczeństwo lęgów i odpowiednią strukturę roślinności preferowaną przez te gatunki) jak również odpowiedni reżim

wodny. Niewłaściwe gospodarowanie wodą (zbyt szybkie osuszanie łąk i pastwisk wiosną) prowadzi do zubożenia bazy pokarmowej. Efekt przesuszania siedlisk mokradłowych z powodu działań melioracyjnych może być dodatkowo pogłębiany przez susze będące efektem niedoborów wody w następstwie zmian klimatu³⁴.

W przypadku dubelta, wymogi i zalecenia odnośnie użytkowania powinny być dopasowane zarówno do typu siedliska, jego stanu zachowania, ale również uwarunkowań krajobrazowych, zwłaszcza proporcji intensywności użytkowania łąk w najbliższej okolicy (około 500 m) od działki RSO³⁵. Przykładowo, w siedliskach żyznych, które występują na równinach zalewowych, należy dążyć do utrzymania w krajobrazie wysokiej mozaiki pod względem terminów i częstości pokosów, ze zdecydowanym promowaniem wypasu. Potrzeba taka wynika z tego, że relatywnie intensywne użytkowanie (np. 2 pokosy i wypas) sprzyja zachowaniu wysokiej jakości żerowisk, zaś łąki koszone późno (lub nawet raz na kilka lat) zapewniają bezpieczne miejsca gniazdowania³⁶. Przykładowo, jeżeli ekspert oceni, że działka RSO znajduje się na równinie zalewowej, gdzie w okolicy przeważa użytkowanie ekstensywne (z jednym pokosem w roku) i dużym udziałem łąk nieużytkowanych, powinien on zalecić użytkowanie możliwie najbardziej intensywne (oczywiście w terminach i częstości dopuszczalnych dla wariantu 1.8./2.8). W odwrotnym przypadku (przewaga użytkowania intensywnego) ekspert powinien dążyć do wprowadzenia możliwie najmniej intensywnego użytkowania z możliwie najpóźniejszymi terminami koszenia lub wypasu (np. jeden późny pokos i pozostawienie 50% powierzchni działki niekoszonej). Zupełnie inaczej wyglądałyby natomiast zalecenia w przypadku, gdy działka RSO znajdowałaby się na torfowiskach niskich. W siedliskach takich, co prawda wciąż zalecana jest mozaika użytkowania (zależna od stopnia zachowania siedliska), jednak ze zdecydowaną większą potrzebą ekstensyfikacji (np. koszenie jednokrotne z pozostawieniem 50% pow. niekoszonej lub koszenie całej powierzchni działki raz na dwa lata) i przeważnie unikaniem wypasu. Szczegółowe omówienie zalecanych sposobów użytkowania mających na celu zachowanie odpowiednich siedlisk dubelta w skali krajobrazu z podziałem na różne typy siedlisk krajobrazowych zostało opisane w Krajowym Programie Ochrony Dubelta³⁷ w rozdziałach 6.3 *Główne typy siedlisk krajobrazowych wykorzystywanych przez dubelta* oraz w rozdziale 9. *Propozycja modelowych sposobów użytkowania*.

W przypadku kulika wielkiego, podobnie jak w przypadku czajki, preferuje on rozległe, wilgotne łąki z niską roślinnością zielną. Jednak, ze względu na późniejsze przystępowanie do lęgów, dłuższy okres inkubacji i wodenia młodych, wcześniej prowadzone prace agrotechniczne wiążą się z wysokim ryzykiem utraty lęgów³⁸. Dlatego też w miarę możliwości, należy zalecić możliwie późne wykonywanie pierwszego pokosu oraz podobnie jak w przypadku wariantów **warianty 1.7. i 2.7** promować wypas.

³⁴ Ibid.

³⁵ Korniluk M. i Piec D. 2016. Krajowy Program Ochrony Dubelta. Natura International Polska, Białystok.

³⁶ Korniluk, M., Białomyzy, P., Grygoruk, G., Kozub, Ł., Sielezniew, M., Świętochowski, P., Tumiel, T., Wereszczuk, M. & Chylarecki, P. 2021. Habitat selection of foraging male Great Snipes on floodplain meadows: importance of proximity to the lek, vegetation cover and bare ground. Ibis 163: 486–506.

³⁷ Korniluk M. i Piec D. 2016. Krajowy Program Ochrony Dubelta. Natura International Polska, Białystok.

³⁸ Lewtak J., Trzciński K., Krupiński D. 2016. Krajowy Plan Ochrony Kulika Wielkiego. Towarzystwo Przyrodnicze „Bocian”, Warszawa

wymogi	obowiązkowe uzasadnienie uszczegółowienia
Wymogi, których uszczegółowienie przez eksperta jest obowiązkowe:	
rodzaj użytkowania: kośne lub kośno-pastwiskowe lub pastwiskowe lub naprzemienne (ekspert określa, w których latach zobowiązania kośne, a w których kośno-pastwiskowe);	
przy użytkowaniu kośnym - dwa pokosy: – w przypadku ostoi kulika wielkiego - pierwszy pokos po 30 czerwca do 31 lipca, drugi pokos: od 15 sierpnia do 31 października, – w przypadku ostoi dubelta - pierwszy pokos: od 10 lipca do 31 lipca, drugi pokos: od 15 sierpnia do 31 października, w przypadku siedlisk o podłożu torfowym dopuszcza się jeden pokos: – w ostoi kulika wielkiego w terminie: od 30 czerwca do 31 października, – w ostoi dubelta od 10 lipca do 31 października;	X
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym - jeden pokos: – w przypadku ostoi kulika wielkiego w terminie: od 30 czerwca do 31 października, – w przypadku ostoi dubelta od 10 lipca do 31 października;	
dopuszczenie zrezygnowania z pozostawiania powierzchni nieskoszonych i nakaz koszenia co roku całej rolnej/przyrodniczej na działkach nieprzekraczających powierzchnię 1 ha;	X
przy użytkowaniu kośnym lub kośno-pastwiskowym, w przypadku działek o powierzchni: – co najmniej 1 ha, – nieprzekraczających 1 ha, na których ekspert nie dopuścił koszenia co roku całej działki rolnej, ekspert wyznacza powierzchnie niekoszone o powierzchni 5-10% działki dla każdego roku zobowiązania, zaznaczając je na szkicu stanowiącej załącznik do planu działalności rolnośrodowiskowej; <i>Na każdej działce rolnej wchodzącej w skład działki RSO zalecane jest wyznaczenie pięciu niezachodzących na siebie fragmentów, tak aby każdy z nich pozostał nieskoszony maksymalnie raz w ciągu pięciu lat trwania zobowiązania. Nieskoszenie fragmentu działki więcej niż raz w ciągu 5 lat może mieć miejsce tylko w wyjątkowych przypadkach, np. występowanie na działce rzadkich gatunków tego wymagających. <u>Należy unikać wyznaczania powierzchni niekoszonych w miejscach szczególnie zagrożonych występowaniem gatunków niepożądanych.</u></i> <i>W przypadku dwukrotnego koszenia łąki w ciągu roku, należy pozostawić nieskoszone te same fragmenty działki rolnej przy obu pokosach. Przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym nie należy wypasać zwierząt na tych powierzchniach.</i>	
przy użytkowaniu kośnym lub kośno-pastwiskowym, w odniesieniu do siedlisk o podłożu torfowym w przypadku ostoi dubelta dopuszcza się pozostawianie 50% działki rolnej nieskoszonej lub koszenie całej powierzchni działki rolnej co 2 lata;	X
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym: wypas po pokosie nie później niż 31 października przy obsadzie od 0,5 do 2 DJP/ha lub	

lub od 0,2 do 1 DJP/ha w przypadku siedlisk o podłożu torfowym oraz obciążeniu do 10 DJP/ha gruntów objętych wsparciem w ramach wariantu	X
przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym w pierwszym roku realizacji zobowiązania, w sytuacji odtwarzania zdegradowanych siedlisk (łąki nieużytkowane od wielu lat lub łąki z gatunkami niepożądanymi określonymi w załączniku 6) dopuszcza się: – wykonanie 3 pokosów w roku w okresie: od 10 lipca do 31 października, – niepozostawienie nieskoszonego fragmentu działki rolnej;	X
przy użytkowaniu pastwiskowym: dopuszczenie lub zakaz wypasu koników polskich i koni huculskich przez cały rok; <i>W okresie od 10 kwietnia do 20 lipca wypas przy obsadzie zwierząt od 0,2 do 1 DJP/ha i obciążeniu do 10 DJP/ha, po dniu 20 lipca wypas przy obsadzie zwierząt do 2 DJP/ha i obciążeniu do 10 DJP/ha, przy czym w przypadku ostoi dubelta z wyłączeniem wypasu w terminie od dnia 10 kwietnia do dnia 10 lipca.</i>	X
przy użytkowaniu pastwiskowym w sytuacji odtwarzania zdegradowanych siedlisk (łąki nieużytkowane od wielu lat lub łąki z gatunkami niepożądanymi), w pierwszym roku realizacji zobowiązania, dopuszcza się zwiększenie obsady wypasanych zwierząt do 3 DJP/ha (obciążenie do 10 DJP/ha) gruntów objętych wsparciem w ramach wariantu.	X
zakaz stosowania środków ochrony roślin lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w celu selektywnego i miejscowego usuwania obcych gatunków inwazyjnych, wymienionych w załączniku 1; <i>Ekspert może zalecić, jakie metody, jakie środki i w jakiej ilości dopuszcza do zastosowania.</i>	X
zakaz tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadkach dotyczących dostosowania tych urządzeń do potrzeb związanych z utrzymaniem lub poprawą warunków siedliskowych gatunków lub siedlisk lub jeśli wynika to z PZO/PO. Dopuszczone działania MUSZA BYĆ szczegółowo określone i uzasadnione przez eksperta przyrodniczego w formularzu dokumentacji przyrodniczej. <i>Konstrukcja urządzeń wodnych może być dopuszczona jedynie w sytuacji, kiedy fragment systemu melioracyjnego, na którym planowana jest konstrukcja urządzenia, znajduje się na działce RSO lub w jej pobliżu, w zasięgu kompetencyjnym beneficjenta (jest jego własnością), a jej realizacja będzie oddziaływać pozytywnie na cenne siedliska i gatunki występujące na działce RSO. Jeśli ekspert dopuścił możliwość konstrukcji urządzeń wodnych, powinien określić cel konstrukcji ww. urządzeń w rozumieniu podniesienia/stabilizowania poziomu wód warunkujących utrzymanie właściwego stanu siedliska, podać sugestie i zalecenia odnośnie planowanego rodzaju i liczby urządzeń wodnych, a także wskazać ich orientacyjną lokalizację. Konstrukcja zalecanych urządzeń nie może być w sprzeczności z obowiązującymi przepisami. Należy poinformować rolnika o obowiązku uzyskania odpowiednich zezwoleń na wykonanie zalecanych urządzeń wodnych w przypadku, gdy są one wymagane. Jeśli na działkach należących do rolnika nie występują urządzenia wodne, obligatoryjne jest wskazanie wymogu: "zakaz tworzenia nowych, rozbudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych"</i>	X

Wymogi, które ekspert może uszczegółowić nieobowiązkowo (w przypadku braku uszczegółowienia, pozostają w brzmieniu zapisów rozporządzenia):	
przy użytkowaniu kośnym i dwóch pokosach zawężenie terminu koszenia: – w ostoi kulika wielkiego – pierwszy pokos nie może zacząć się przed 30 czerwca a zakończyć po 31 lipca, natomiast drugi pokos nie może się zacząć przed 15 sierpnia a zakończyć po 31 października, – w ostoi dubelta – pierwszy pokos nie może się zacząć przed 10 lipca, a zakończyć po 31 lipca, drugi pokos nie może się zacząć przed 15 sierpnia, a zakończyć po 31 października; przy użytkowaniu kośnym i jednym pokosie: – w ostoi kulika wielkiego – pokos nie może zacząć się przed 30 czerwca a zakończyć po 31 października, – w ostoi dubelta – pokos nie może się zacząć przed 10 lipca, a zakończyć po 31 października;	X X X X
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym: – w ostoi kulika wielkiego – pokos nie może zacząć się przed 30 czerwca a zakończyć po 31 października, – w ostoi dubelta – pokos nie może się zacząć przed 10 lipca, a zakończyć po 31 października; – zawężenie terminu wypasu, przy czym wypas nie może zacząć się przed pokosem a zakończyć po 31 października; – zmniejszenie maksymalnej obsady zwierząt poniżej 2 DJP/ha (i poniżej 1 DJP/ha w przypadku siedlisk o podłożu torfowym) i/lub dopuszczalnym obciążeniu pastwiska (poniżej 10 DJP/ha)	X X X X
przy użytkowaniu pastwiskowym: – zawężenie terminu wypasu, przy czym wypas nie może zacząć się przed 30 maja ani zakończyć po 30 listopada; – zawężenie dopuszczalnej obsady zwierząt (przy obciążeniu do 10 DJP/ha), przy czym do 20 lipca nie może być mniejsza od 0,2 DJP/ha ani większa niż 1 DJP/ha a, po dniu 20 lipca nie może być większa niż 2 DJP/ha; – zmniejszenie dopuszczalnego obciążenia pastwiska, przy czym nie może być ono większe niż 10 DJP/ha; – zawężenie terminu koszenia niedojadów, przy czym pokos nie może się zacząć przed 1 sierpnia ani zakończyć po 15 listopada i nie może być wykonywany rzadziej niż raz na dwa lata;	X X X X
zakaz wapnowania lub dopuszczenie wapnowania pod warunkiem wykonania analiz gleby w tym zakresie <i>Dopuszczenie wapnowania na działce jest możliwe tylko, jeśli wyniki analizy gleby wskazują na taką potrzebę. Jeżeli dopuszczono wapnowanie, należy obligatoryjnie załączyć do dokumentacji kopię wyników analiz gleby oraz uzasadnić zalecenie. W dokumentacji można także zamieścić dodatkowe zalecenia doprecyzowujące, np. dawki lub lokalizację zabiegu.</i>	X

w przypadku użytkowania kośnego, na obszarze, który <u>nie jest nawożony</u> przez namuły rzeczne dopuszczenie nawożenia we wskazanej przez eksperta maksymalnej dawce, jednak nie większej niż do 60 kg N/ha/rok lub wprowadzenie zakazu nawożenia działki nawozami zawierającymi azot (obowiązkowe w przypadku położenia działki na obszarach nawożonych przez namuły rzeczne) lub wprowadzenie całkowitego zakazu nawożenia działki <i>Jako nawożenie należy traktować także stosowane nawozów naturalnych, takich jak np. obornik. Ekspert może zalecić m.in określoną częstotliwość i terminy nawożenia oraz rodzaj i dawki rekomendowanych nawozów – naturalne/organiczne (np. obornik), mineralne (np. potasowe, fosforowe, azotowe, wieloskładnikowe).</i> <i>Ustalając dopuszczone dawki nawozów, ekspert ma obowiązek uwzględnić wymogi, o których mowa w załączniku nr 1 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego oraz zapisy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 12 lutego 2020 r. w sprawie przyjęcia "Programu działań mających na celu zmniejszenie zanieczyszczenia wód azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych oraz zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu" (Dz.U. 2020 poz. 243)</i>	X
Wymogi, których ekspert nie ma możliwości uszczegółowić	
zakaz stosowania komunalnych osadów ściekowych, stosowania podsiewu oraz mechanicznego niszczenia struktury gleby, w tym bronowania i przeorywania;	Nie dotyczy
zakaz wałowania, włókowania i stosowania gnojowicy w terminie od 1 marca do 1 sierpnia;	
zakaz stosowania zabiegów agrotechnicznych i pielęgnacyjnych (innych niż wałowania, włókowania i stosowania gnojowicy) poza dozwolonym terminem tj. od 1 kwietnia do terminu pierwszego pokosu lub do 10 lipca w przypadku użytkowania pastwiskowego;	
obowiązek zebrania i usunięcia skoszonej biomasy (również pochodzącej z niedojadów) w terminie do 2 tygodni po pokosie, a w przypadku ułożenia przez rolnika lub zarządcę biomasy w przyzmy, w tym przyzmy balotowe, stogi lub brogi – od obowiązku jej usunięcia z działki nie później niż do 1 marca kolejnego roku;	
zakaz składowania biomasy wśród kęp drzew i zarośli, w rowach, jarach i innych obniżeniach terenu; zakaz ten odnosi się do działki rolnej, na której jest realizowane dane zobowiązanie	
zakaz pozostawiania rozdrobnionej biomasy;	
obowiązek koszenia przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym;	
obowiązek wypasu po pokosie oraz jeden pokos w roku przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym.	

Ochrona siedlisk lęgowych wodniczki (warianty 1.9 i 2.9)

W kategoriach zagrożenia wodniczka kwalifikuje się jako gatunek narażony (VU)³⁹. W Polsce występuje ona na torfowiskach niskich porośniętych turzycowiskami lub szuwarami kłoci wiechowatej, rzadziej na łąkach zalewowych w dolinach rzek. Największym zagrożeniem dla wodniczki jest utrata siedlisk lęgowych, głównie torfowisk niskich, w wyniku ich osuszania i wydobywania torfu oraz zarastania, np. wskutek zaprzestania użytkowania. W kraju straciliśmy około 80% torfowisk, większość w latach 1960–1980. Osuszanie siedlisk lęgowych wodniczki powoduje zanik bazy pokarmowej oraz promuje sukcesję krzewów. Czynnikiem ryzyka jest też zanik ekstensywnej gospodarki rolnej, głównie koszeń i wolnego wypasu bydła, oraz zbyt wczesny termin koszeń i intensyfikacja użytkowania.

W ramach wariantów 1.9 i 2.9 dopuszcza się użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe albo naprzemienne. Podczas uszczegółowienia wymogów należy zwrócić szczególnie uwagę na możliwość dopasowania do stanu zachowania siedliska powierzchni nieskoszonego fragmentu działki rolnej lub działki przyrodniczej wynoszącej od 15 aż do 85% powierzchni działki rolnej lub przyrodniczej oraz na możliwość koszenia całej powierzchni działki rolnej co 2 lata. Przy decydowaniu jaki fragment siedliska powinien zostać pozostawiony niekoszony w danym roku należy brać pod uwagę głównie żyzność i poziom degradacji siedliska, występowanie większych zagęszczeń trzciny lub ekspansję wierzby i innych gatunków drzew i krzewów. Jeżeli siedliska wodniczki zlokalizowane są na dobrze zachowanych, niezmeliorowanych i mało żyznych, niezarastających torfowiskach niskich, należy dążyć do pozostawiania większych fragmentów niekoszonych. Jeżeli natomiast siedlisko jest zaburzone i brak jego corocznego koszenia powoduje sukcesję trzciny i wierzby to lepszym reżimem użytkowania jest pozostawianie mniejszego fragmentu niekoszonego, np. w przedziale 15-50 %. W siedlisku wodniczki zawsze powinny znajdować się płyty, które nie były koszone w poprzednim roku⁴⁰. Dlatego też koszenie całej powierzchni działki rolnej lub przyrodniczej raz na dwa lata powinno być dopuszczane wyjątkowo, np. w stosunku do niewielkich (do 1 ha) działek RSO.

Optymalnym rozwiązaniem jest, aby możliwość koszenia całej powierzchni działki rolnej lub przyrodniczej co dwa lata, była ograniczona wyłącznie do sytuacji, gdy dotyczy bardzo małej działki, o pow. do 1 ha, znajdującej się w mozaice pól użytkowanych w poszczególnych latach w ramach wariantu 1.9 lub 2.9. W pozostałych przypadkach konieczne jest pozostawianie fragmentu lub fragmentów niekoszonych w obrębie działek. W przypadku koszenia całej powierzchni działki rolnej lub przyrodniczej w jednym roku, tworzy się przejściowo siedlisko mniej korzystne dla wodniczki. Preferowane są płyty koszone 2 lub 3 lata wcześniej, na których znajdują się rośliny stanowiące dogodne miejsca śpiewu oraz są dostępne bezpieczne miejsca do gniazdowania, tak więc konieczne jest ich pozostawianie w mozaice.

wymogi	obowiązkowe
--------	-------------

³⁹ Ibid.

⁴⁰ W uzasadnionych przypadkach (dobrze zachowane i uwodnione torfowisko) można dopuścić, aby na fragmentach działek rolnych lub przyrodniczych przewidzianych do skoszenia w danym roku zostało przeprowadzone jedynie odkrzaczanie (usuwanie siewek i podrostu drzew i krzewów), bez koszenia całej roślinności, w taki sposób, aby umożliwić gospodarowanie na poszczególnych fragmentach działek z wydłużeniem okresu pomiędzy koszeniami o 1 rok (w miejsce koszenia wykonując odkrzaczanie, a koszenie w kolejnym roku). Takie podejście należałoby zastosować w siedliskach, w których występuje prawidłowa, kępiasta struktura siedliska, ale notowana jest ekspansja drzew i krzewów (np. wierzby, brzozy, olszy i innych). Termin odkrzaczania i usunięcia powstałej biomasy powinien być zgodny z zapisem pkt. 11 pkt. 2 lit. d) Załącznika nr 2 do Rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego.

	uzasadnienie uszczegółowienia
Wymogi, których uszczegółowienie przez eksperta jest obowiązkowe:	
rodzaj użytkowania: kośne lub kośno-pastwiskowe (ekspert określa, w których latach zobowiązania kośne, a w których kośno-pastwiskowe);	
przy użytkowaniu kośnym lub kośno-pastwiskowym: jeden pokos w roku lub koszenie całej powierzchni działki rolnej co 2 lata	X
przy użytkowaniu kośnym lub kośno-pastwiskowym: koszenie w terminie od 15 sierpnia i do 15 lutego kolejnego roku,	
w przypadku corocznego koszenia: pozostawienie nieskosizonego fragmentu działki rolnej lub działki przyrodniczej o powierzchni wynoszącej 15–85% powierzchni tej działki; <i>W dwóch kolejnych latach należy pozostawić nieskosizone inne fragmenty działki rolnej, przy czym gdy w danym roku powierzchnia nieskosizonego fragmentu działki rolnej lub działki przyrodniczej jest większa niż powierzchnia fragmentu tej działki skosizonego w poprzednim roku, w danym roku należy pozostawić nieskosizony fragment tej działki, który obejmuje w całości również ten jej fragment, który został skoszony w poprzednim roku,</i>	X
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym wypas w terminie od 15 maja do 31 października, przy czym: – w terminie od 15 maja do 31 lipca przy obsadzie zwierząt do 0,5 DJP/ha oraz obciążeniu do 10 DJP/ha gruntów objętych wsparciem w ramach wariantu; – w terminie od 1 sierpnia do 31 października przy obsadzie zwierząt do 1 DJP/ha oraz obciążeniu do 10 DJP/ha gruntów objętych wsparciem w ramach wariantu;	
zakaz stosowania środków ochrony roślin lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w celu selektywnego i miejscowego usuwania obcych gatunków inwazyjnych, wymienionych w załączniku 1 <i>Ekspert może zalecić, jakie metody, jakie środki i w jakiej ilości dopuszcza do zastosowania.</i>	X
zakaz tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadkach dotyczących dostosowania tych urządzeń do potrzeb związanych z utrzymaniem lub poprawą warunków siedliskowych gatunków lub siedlisk lub jeśli wynika to z PZO/PO. Dopuszczone działania MUSZĄ BYĆ szczegółowo określone i uzasadnione przez eksperta przyrodniczego w formularzu dokumentacji przyrodniczej. <i>Konstrukcja urządzeń wodnych może być dopuszczona jedynie w sytuacji, kiedy fragment systemu melioracyjnego, na którym planowana jest konstrukcja urządzenia, znajduje się na działce RSO lub w jej pobliżu, w zasięgu kompetencyjnym beneficjenta (jest jego własnością), a jej realizacja będzie oddziaływać pozytywnie na cenne siedliska i gatunki</i>	X

występujące na działce RSO. Jeśli ekspert dopuścił możliwość konstrukcji urządzeń wodnych, powinien określić cel konstrukcji ww. urządzeń w rozumieniu podniesienia/stabilizowania poziomu wód warunkujących utrzymanie właściwego stanu siedliska, podać sugestie i zalecenia odnośnie planowanego rodzaju i liczby urządzeń wodnych, a także wskazać ich orientacyjną lokalizację. Konstrukcja zalecanych urządzeń nie może być w sprzeczności z obowiązującymi przepisami. Należy poinformować rolnika o obowiązku uzyskania odpowiednich zezwoleń na wykonanie zalecanych urządzeń wodnych w przypadku, gdy są one wymagane. Jeśli na działkach należących do rolnika nie występują urządzenia wodne, obligatoryjne jest wskazanie wymogu: "zakaz tworzenia nowych, rozbudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych". W określonych przypadkach, pomimo, że na działkach należących do danego rolnika nie ma urządzeń wodnych, korzystne dla środowiska byłoby stworzenie takich obiektów w celu gromadzenia wody i spowolnienia jej odpływu.	
Wymogi, które ekspert może uszczegółowić nieobowiązkowo (w przypadku braku uszczegółowienia, pozostają w brzmieniu zapisów rozporządzenia):	
przy użytkowaniu kośnym lub kośno-pastwiskowym zawężenie terminu koszenia – nie może zacząć się przed 15 sierpnia a zakończyć po 15 lutego kolejnego roku;	X
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym zawężenie terminu wypasu (przy obciążeniu do 10 DJP/ha gruntów objętych wsparciem w ramach wariantu), przy czym: – wypas nie może zacząć się przed 15 maja a zakończyć po 31 października przy obsadzie zwierząt do 0,5 DJP/ha; – wypas nie może zacząć się przed 1 sierpnia a zakończyć po 31 października przy obsadzie zwierząt do 1 DJP/ha;	X X
Wymogi, których ekspert nie ma możliwości uszczegółowić	
zakaz: stosowania komunalnych osadów ściekowych, stosowania podsiewu oraz mechanicznego niszczenia struktury gleby, w tym bronowania i przeorywania	Nie dotyczy
zakaz nawożenia	
zakaz wapnowania	
zakaz stosowania jakichkolwiek zabiegów agrotechnicznych i pielęgnacyjnych w terminie od 1 marca do terminu pierwszego pokosu	
obowiązek zebrania i usunięcia skoszonej biomasy (również pochodzącej z niedojadów) w terminie do 2 tygodni po pokosie, a w przypadku ułożenia przez rolnika lub zarządcę biomasy w przyzmy, w tym przyzmy balotowe, stogi lub brogi – od obowiązku jej usunięcia z działki nie później niż do 1 marca kolejnego roku;	
zakaz składowania biomasy wśród kęp drzew i zarośli, w rowach, jarach i innych obniżeniach terenu; zakaz ten odnosi się do działki rolnej, na której jest realizowane dane zobowiązanie	
zakaz pozostawiania rozdrobnionej biomasy;	
obowiązek koszenia przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym;	
obowiązek wypasu po pokosie oraz jeden pokos w roku przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym.	

Ochrona siedlisk lęgowych derkacza (warianty 1.10 i 2.10)

Duży spadek liczebności derkacza odnotowany w ostatnich 10 latach w Europie kwalifikuje gatunek wg kryteriów globalnych jako zagrożony (EN) na podstawie kryterium redukcji populacji⁴¹. Największym zagrożeniem dla derkacza jest intensyfikacja rolnictwa. Dawniej optymalnym środowiskiem dla tego gatunku były łąki jednokośne. Obecnie prowadzona gospodarka łąkarska często zakłada intensywne zabiegi (niwelacja terenu, nawożenie, wałowanie, osuszanie), umożliwiające wielokrotne koszenie, z których pierwsze wykonywane jest na tyle wcześnie, że powoduje niszczenie gniazd derkacza i wysoką śmiertelność piskląt. Dodatkowo, ubożenie struktury i składu florystycznego łąk powoduje nie tylko zanik odpowiednich miejsc lęgowych, ale też spadek dostępności pokarmu (drobnych bezkręgowców). Lokalnie następuje całkowity zanik siedlisk w wyniku konwersji na pola uprawne.

W ramach wariantów 1.10 i 2.10 dopuszcza się użytkowanie kośne, kośno-pastwiskowe albo naprzemienne. Podczas uszczegółowienia wymogów należy zwrócić uwagę, czy siedlisko ma zapewniony właściwy reżim wodny i czy nie jest zasadne wprowadzenie odstępstw od zakazu tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych w celu jego poprawy.

wymogi	obowiązkowe uzasadnienie uszczegółowienia
Wymogi, których uszczegółowienie przez eksperta jest obowiązkowe:	
rodzaj użytkowania: kośne lub kośno-pastwiskowe (ekspert określa, w których latach zobowiązania kośne, a w których kośno-pastwiskowe);	
jeden pokos w roku w terminie od 1 sierpnia do 31 października;	
dopuszczenie zrezygnowania z pozostawiania powierzchni nieskoszonych i nakaz koszenia co roku całej działki rolnej/przyrodniczej na działkach nieprzekraczających powierzchnię 1 ha;	X
przy użytkowaniu kośnym lub kośno-pastwiskowym, w przypadku działek o powierzchni: – co najmniej 1 ha, – nieprzekraczających 1 ha, na których ekspert nie dopuścił koszenia co roku całej działki rolnej, ekspert wyznacza powierzchnie niekoszone o powierzchni 5-10% działki dla każdego roku zobowiązania, zaznaczając je na szkicu stanowiącym załącznik do planu działalności rolnośrodowiskowej; <i>Na każdej działce rolnej wchodzącej w skład działki RSO zalecane jest wyznaczenie pięciu niezachodzących na siebie fragmentów, tak aby każdy z nich pozostał nieskoszony maksymalnie raz w ciągu pięciu lat trwania zobowiązania. Nieskoszenie fragmentu działki więcej niż raz w ciągu 5 lat może mieć miejsce tylko w wyjątkowych przypadkach, np. występowanie na działce rzadkich gatunków tego wymagających. <u>Należy unikać wyznaczania powierzchni niekoszonych w miejscach szczególnie zagrożonych występowaniem gatunków niepożądanych.</u></i> <i>W przypadku dwukrotnego koszenia łąki w ciągu roku, należy pozostawić nieskoszone te</i>	

⁴¹ Ibid.

same fragmenty działki rolnej przy obu pokosach. Przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym nie należy wypasać zwierząt na tych powierzchniach.	
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym, wypas po pokosie nie później niż do 31 października przy obsadzie zwierząt do 1 DJP/ha oraz obciążeniu do 10 DJP/ha gruntów objętych wsparciem w ramach wariantu;	
przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym w pierwszym roku realizacji zobowiązania, w sytuacji odtwarzania zdegradowanych siedlisk (łąki nieużytkowane od wielu lat lub łąki z gatunkami niepożądanymi) dopuszcza się: – wykonanie 2 pokosów w roku w okresie: od 1 sierpnia do 31 października, – niepozostawienie nieskoszonego fragmentu działki rolnej;	X
zakaz stosowania środków ochrony roślin lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w celu selektywnego i miejscowego usuwania obcych gatunków inwazyjnych, wymienionych w załączniku 1; <i>Ekspert może zalecić, jakie metody, jakie środki i w jakiej ilości dopuszcza do zastosowania.</i>	X
zakaz tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych lub dopuszczenie odstępstwa od tego zakazu w przypadkach dotyczących dostosowania tych urządzeń do potrzeb związanych z utrzymaniem lub poprawą warunków siedliskowych gatunków lub siedlisk lub jeśli wynika to z PZO/PO. Dopuszczone działania MUSZĄ BYĆ szczegółowo określone i uzasadnione przez eksperta przyrodniczego w formularzu dokumentacji przyrodniczej. <i>Konstrukcja urządzeń wodnych może być dopuszczona jedynie w sytuacji, kiedy fragment systemu melioracyjnego, na którym planowana jest konstrukcja urządzenia, znajduje się na działce RSO lub w jej pobliżu, w zasięgu kompetencyjnym beneficjenta (jest jego własnością), a jej realizacja będzie oddziaływać pozytywnie na cenne siedliska i gatunki występujące na działce RSO. Jeśli ekspert dopuścił możliwość konstrukcji urządzeń wodnych, powinien określić cel konstrukcji ww. urządzeń w rozumieniu podniesienia/stabilizowania poziomu wód warunkujących utrzymanie właściwego stanu siedliska, podać sugestie i zalecenia odnośnie planowanego rodzaju i liczby urządzeń wodnych, a także wskazać ich orientacyjną lokalizację. Konstrukcja zalecanych urządzeń nie może być w sprzeczności z obowiązującymi przepisami. Należy poinformować rolnika o obowiązku uzyskania odpowiednich zezwoleń na wykonanie zalecanych urządzeń wodnych w przypadku, gdy są one wymagane. Jeśli na działkach należących do rolnika nie występują urządzenia wodne, obligatoryjne jest wskazanie wymogu: "zakaz tworzenia nowych, rozbudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych"</i>	X
Wymogi, które ekspert może uszczegółowić nieobowiązkowo (w przypadku braku uszczegółowienia, pozostają w brzmieniu zapisów rozporządzenia):	
przy użytkowaniu kośnym zawężenie terminu koszenia – nie może zacząć się przed 1 sierpnia a zakończyć po 31 października	X
przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym: – zawężenie terminu koszenia – nie może zacząć się przed 1 sierpnia a zakończyć po 31 października; – wypas nie może zacząć się przed pokosem a zakończyć po 31	X X

października; – zmniejszenie maksymalnej obsady zwierząt poniżej 1 DJP/ha i/lub dopuszczalnym obciążeniu pastwiska (poniżej 10 DJP/ha);	X
zakaz wapnowania lub dopuszczenie wapnowania pod warunkiem wykonania analiz gleby w tym zakresie <i>Dopuszczenie wapnowania na działce jest możliwe tylko, jeśli wyniki analizy gleby wskazują na taką potrzebę. Jeżeli dopuszczono wapnowanie, należy obligatoryjnie załączyć do dokumentacji kopię wyników analiz gleby oraz uzasadnić zalecenie. W dokumentacji można także zamieścić dodatkowe zalecenia doprecyzowujące, np. dawki lub lokalizację zabiegu.</i>	X
w przypadku użytkowania kośnego, na obszarze, który <u>nie jest nawożony</u> przez namuły rzeczne dopuszczenie nawożenia we wskazanej przez eksperta maksymalnej dawce, jednak nie większej niż do 60 kg N/ha/rok lub wprowadzenie zakazu nawożenia działki nawozami zawierającymi azot (obowiązkowe w przypadku położenia działki na obszarach nawożonych przez namuły rzeczne) lub wprowadzenie całkowitego zakazu nawożenia działki <i>Jako nawożenie należy traktować także stosowane nawozów naturalnych, takich jak np. obornik. Ekspert może zalecić m.in. określoną częstotliwość i terminy nawożenia oraz rodzaj i dawki rekomendowanych nawozów – naturalne/organiczne (np. obornik), mineralne (np. potasowe, fosforowe, azotowe, wieloskładnikowe).</i> <i>Ustalając dopuszczone dawki nawozów, ekspert ma obowiązek uwzględnić wymogi, o których mowa w załączniku nr 1 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego oraz zapisy Rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 12 lutego 2020 r. w sprawie przyjęcia "Programu działań mających na celu zmniejszenie zanieczyszczenia wód azotanami pochodzącymi ze źródeł rolniczych oraz zapobieganie dalszemu zanieczyszczeniu" (Dz.U. 2020 poz. 243)</i>	X
Wymogi, których ekspert nie ma możliwości uszczegółowić	
zakaz stosowania komunalnych osadów ściekowych, stosowania podsiewu oraz mechanicznego niszczenia struktury gleby, w tym bronowania i przeorywania;	Nie dotyczy
zakaz wałowania, włókowania i stosowania gnojowicy w terminie od 1 marca do 1 września;	
zakaz stosowania zabiegów agrotechnicznych i pielęgnacyjnych (innych niż wałowania, włókowania i stosowania gnojowicy) poza dozwolonym terminem tj. od 1 kwietnia do terminu pierwszego pokosu;	
obowiązek zebrania i usunięcia skoszonej biomasy (również pochodzącej z niedojadów) w terminie do 2 tygodni po pokosie, a w przypadku ułożenia przez rolnika lub zarządcę biomasy w pryzmy, w tym pryzmy balotowe, stogi lub brogi – od obowiązku jej usunięcia z działki nie później niż do 1 marca kolejnego roku;	
zakaz składowania biomasy wśród kęp drzew i zarośli, w rowach, jarach i innych obniżeniach terenu; zakaz ten odnosi się do działki rolnej, na której jest realizowane dane zobowiązanie	

zakaz pozostawiania rozdrobnionej biomasy;	
obowiązek koszenia przy użytkowaniu kośnym i kośno-pastwiskowym;	
obowiązek wypasu po pokosie oraz jeden pokos w roku przy użytkowaniu kośno-pastwiskowym.	

Zalecenia korzystne dla poprawy stanu zachowania siedlisk dla wszystkich wariantów ornitologicznych

Wysokie uwilgotnienie siedlisk jest jednym z kluczowych czynników wpływających na jakość siedlisk wszystkich gatunków ptaków, którym dedykowane są interwencje 1. i 2. Dlatego też warto zwrócić uwagę czy siedlisko ma zapewniony właściwy reżim wodny i czy nie jest zasadne wprowadzenie odstępstw od zakazu tworzenia nowych, rozbudowy, przebudowy i odtwarzania istniejących urządzeń melioracji wodnych w celu jego poprawy. Przyczyną niewłaściwych warunków wodnych jest najczęściej odwodnienie siecią rowów melioracyjnych i brak urządzeń piętrzących. W sytuacji ogólnego deficytu wody w siedliskach hydrogenicznym na terenie naszego kraju, warto zalecić rolnikom wykonanie prostych, a zarazem nisko-kosztowych działań, które mogą przynieść pozytywne rezultaty w postaci zwiększenia retencji wody, a tym samym podwyższenia jakości siedlisk gatunków kwalifikujących. Przykładem może być tu remont zastawek lub instalacja szandorów w istniejących urządzeniach piętrzących. Innym rozwiązaniem może być wykonanie niewielkich progów ziemnych na istniejących rowach melioracyjnych (oczywiście w zgodzie z obowiązującym prawem wodnym i budowlanym). Działania takie pozwolą na zwiększenie retencji wody w siedliskach, a w przypadku wystąpienia susz rolniczych pozwolą zwiększyć plon pozyskiwanego siana. Warto również poinformować rolników, że zwiększenie retencji wody może się wiązać z uzyskaniem dodatkowych korzyści finansowych wynikających z Ekoschematu – *Retencjonowanie wody na trwałych użytkach zielonych*. Warunkiem uzyskania płatności w danym roku jest wystąpienie na trwałych użytkach zielonych zalania lub podtopienia, zdefiniowanego jako stan wysycenia profilu glebowego wodą na poziomie przynajmniej 80%, w okresie między 1 maja a 30 września, przez okres co najmniej 12 następujących po sobie dni.

Rozdział 5. Korekty dokumentacji i zmiany w planie działalności rolnośrodowiskowej

Ekspert pełni funkcję doradcą względem rolnika/zarządcy przez cały okres trwania zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego. Oznacza to, że oprócz sporządzenia dokumentacji przyrodniczej i planu działalności rolnośrodowiskowej – dokumentów niezbędnych do uzyskania pierwszej płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej, jest on zobowiązany do wprowadzania niezbędnych zmian w tych dokumentach do momentu zakończenia przez rolnika lub zarządcę 5-letniego zobowiązania.

Korekta dokumentacji jest konieczna przede wszystkim jeżeli nastąpi zmiana rolnika/zarządcy na gruntach zakwalifikowanych do płatności. Zmiany do dokumentacji należy wprowadzać na

formularzu udostępnionym przez ARiMR, obowiązującym w roku sporządzania korekty. W celu dokonania korekty, ekspert:

- wskazuje na stronie tytułowej, której części dokumentacji dotyczy korekta,
- zamieszcza wyjaśnienie przyczyn wprowadzenia korekty w polu „Uzasadnienie korekty”.

UWAGA! W przypadku zmiany beneficjenta na gruntach zakwalifikowanych do płatności, należy na stronie tytułowej korekty wpisać dane podmiotu przejmującego zobowiązanie, natomiast w polu „Uzasadnienie korekty” należy wpisać **imię, nazwisko i numer identyfikacyjny rolnika/zarządcy, od którego** zobowiązanie jest przejmowane.

Zakres zmian oraz termin przekazywania zmienionego planu rolnośrodowiskowego zawarte są w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym.

Rozdział 6 Dokumenty sporządzane przez eksperta i przy jego udziale – wytyczne i terminy

6.1. Wytyczne i terminy przekazywania dokumentów rolnikowi lub zarządcy

Ekspert jest zobowiązany do przekazania sporządzanych przez niego dokumentów zgodnie z informacjami zawartymi w tabeli 4.

Tabela 4. Wykaz dokumentów przekazywanych rolnikowi lub zarządcy przez eksperta oraz wytyczne i terminy ich sporządzania.

Przekazywane dokumenty	Termin przekazania	Skąd pobrać formularz dokumentu
Kompletna dokumentacja przyrodnicza w wersji elektronicznej i papierowej	Odpowiednio wcześniej ⁴² przed 30 września pierwszego roku realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego ⁴³	strony internetowe ARiMR i CDR
Oświadczenie RODO podpisane przez eksperta i rolnika		Załącznik 2 do niniejszej metodyki
Parafowane przez eksperta strony planu	Odpowiednio wcześniej ⁴⁴ przed	odpowiednie arkusze w

⁴² Rolnik lub zarządca przekazuje do ITP-PIB kompletną dokumentację przyrodniczą do 30 września, a do ARiMR potwierdzenie jej przesłania do itp.-PIB do 10 października pierwszego roku zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego

⁴³ W przypadku, gdy dokumentacja nie została sporządzona w pierwszym roku zobowiązania, może być sporządzona w drugim roku, przy czym sankcja za jej nieposiadanie przez beneficjenta w pierwszym roku wynosi 100% płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej, której dotyczy, za ten rok.

⁴⁴ Rolnik ma obowiązek przekazać odpowiednie strony planu działalności rolnośrodowiskowej 25 dni od dnia, w którym upływa termin składania wniosków o przyznanie płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej w pierwszym roku realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego

działalności rolnośrodowiskowej oraz załączniki do niego, w wersji papierowej: – uszczegółowione wymogi użytkowania działek rolnych i przyrodniczych wchodzących w skład działek RSS – oświadczenie o sporządzeniu dokumentacji przyrodniczej (jeśli w ramach zobowiązania wymagane jest jej posiadanie) – szkic gospodarstwa z zaznaczeniem działek rolnych i/lub przyrodniczych, wchodzących w skład działek RSS	upływem 25 dni od dnia, w którym upływa termin składania wniosków o przyznanie płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej w pierwszym roku realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego	formularzu planu działalności rolnośrodowiskowej (do pobrania ze strony ARiMR i CDR) eksport pliku roboczego z aplikacji e-wniosek lub własny (dotyczy szkicu gospodarstwa)
Oświadczenie o stwierdzeniu siedliska oraz zgodności wymogów wariantu z PZO/PO obszaru Natura 2000 ⁴⁵		strona internetowa ARiMR
Zgoda organu sprawującego nadzór nad obszarem Natura 2000 na wdrażanie wariantu, w przypadku sprzeczności wymogów PZO lub PO z jego wymogami ⁴⁶		Załącznik 3 do niniejszej metodyki

6.2. Wytyczne techniczne dokumentów w wersji papierowej

6.2.1. Dokumentacja przyrodnicza

Dokumentacja przyrodnicza w wersji papierowej składa się z:

1. Pierwszej strony dokumentacji, zawierającej dane eksperta i rolnika oraz datę sporządzenia dokumentacji, podpisanej czytelnie oraz datowanej przez rolnika i eksperta.

- Podpisy rolnika lub zarządcy oraz eksperta na pierwszej stronie dokumentacji muszą być czytelne.
- Data sporządzenia dokumentacji nie może być późniejsza niż 30 września roku, w którym rolnik rozpoczyna realizację zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego,

⁴⁵ Oświadczenie dotyczy tylko **sieci obszarów chronionych Natura 2000** oraz wymogów ich planów zadań ochronnych lub planów ochrony. Nie odnosi się do zadań ochronnych ustalonych na okres od 1 do 5 lat ustanowionych na obszarach Natura 2000 ani do planów ochrony czy zadań ochronnych innych obszarów chronionych (parków narodowych, rezerwatów przyrody), których rolnik ma obowiązek przestrzegać niezależnie od tego oświadczenia. Oświadczenie wypełnia się na formularzu ARiMR.

⁴⁶ Nie dotyczy działek, na których zgodnie z PZO/PO występuje siedlisko lub gatunek wspierany danym wariantem – p. Rozdział 2

chyba że dokumentacja jest sporządzana w drugim roku zobowiązania – wówczas nie może być późniejsza niż 30 września drugiego roku zobowiązania.

2. Paraflowanych przez eksperta na każdej stronie pozostałych części formularza dokumentacji

3. Wydrukowanych i odpowiednio opisanych fotografii.

- Wydruk powinien być sporządzony tak, aby rolnik na jego podstawie uzyskał informację o walorach przyrodniczych działki RSO i ich zagrożeniach, w szczególności aby możliwe było rozpoznanie gatunków wskaźnikowych i niepożądanych na działce.

6.2.2. Plan działalności rolnośrodowiskowej

Wydrukowane części planu działalności rolnośrodowiskowej sporządzane przez eksperta i przy jego udziale (**Rozdział 4**), ekspert parafuje na każdej stronie.

6.3. Wytyczne techniczne dokumentów w wersji elektronicznej

Dokumentacja przyrodnicza jest przekazywana do Instytutu Technologiczno-Przyrodniczego – Państwowego Instytutu Badawczego **przez rolnika lub zarządcę** do 30 września pierwszego roku realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego **w wersji elektronicznej**. Ekspert przekazuje rolnikowi dokumentację przygotowaną do wysyłki zgodnie z poniższymi wytycznymi. Wskazane jest także, aby ekspert poinformował rolnika lub zarządcę o wytycznych związanych z przesyłaną dokumentacją, a jeśli wymaga tego sytuacja – odpowiednio poinstruował odnośnie wykorzystywanych w tym procesie aplikacji, narzędzi czy usług internetowych.

Pliki powinny być zapisane w katalogu na dowolnym nośniku danych cyfrowych typu pamięć USB (np. pen-drive) lub na płycie CD/DVD, a w przypadku przesłania dokumentacji za pośrednictwem poczty elektronicznej lub platformy ePUAP zaleca się spakowanie (skompresowanie) plików dokumentacji do pliku ZIP. Istnieje kilka możliwości przekazania tak zapisanej dokumentacji:

1) Za pomocą poczty e-mail – przekazanie dokumentacji zapisanej w pliku ZIP na adres e-mail: **dokumentacje2023@itp.edu.pl** (a w kolejnych latach odpowiednio dokumentacje2024@itp.edu.pl, dokumentacje2025@itp.edu.pl, itd.). W tytule maila należy wpisać: „**dokumentacja przyrodnicza ornitologiczna**”.

W treści wiadomości należy podać:

- rodzaj dokumentacji przyrodniczej (RSO),
- imię i nazwisko eksperta,
- imię i nazwisko rolnika lub zarządcy,
- numer identyfikacyjny producenta rolnego,
- województwo/a położenia działki/ek (dopuszczalne skróty województw wg tabeli 5),
- rok przeprowadzenia badań w terenie,
- informacja, czy jest to pierwsze zgłoszenie, czy korekta.

Przykład:

RSO
ekspert: Maria Wójcik
rolnik: Władysław Nowak
012345678
Lube, Podk
2023
pierwsze zgłoszenie

Plik ZIP można wysłać w załączniku do wiadomości mailowej, a jeżeli przekracza 20 MB to należy w treści maila wstawić link do serwera zewnętrznego, na który została załadowana dokumentacja.

2) Za pomocą Elektronicznej Platformy Usług Administracji Publicznej ePUAP – przekazanie dokumentacji zapisanej w pliku ZIP (maksimum 150 MB) jako załącznika do „[Pisma Ogólnego](#)” wybierając z listy adresatów ITP-PIB. W tytule pisma należy wpisać: „**dokumentacja przyrodnicza ornitologiczna**”, z kolei w treści pisma proszę podać te same informacje, które zamieszcza się w treści wiadomości e-mail (p. 1 powyżej);

3) Za pomocą poczty tradycyjnej – przekazanie nośnika danych cyfrowych z katalogiem dokumentacji przesyłką rejestrowaną na adres ITP-PIB: **al. Hrabka 3, Falenty, 05-090 Raszyn**, z dopiskiem: „dokumentacja przyrodnicza siedliskowa”

4) Osobiście – przekazanie nośnika danych cyfrowych z katalogiem dokumentacji w siedzibie ITP-PIB w Falentach (adres jw.) w kopercie, na której należy umieścić adnotację o treści: „dokumentacja przyrodnicza siedliskowa”;

Katalog lub plik ZIP z wersją elektroniczną dokumentacji powinien być nazwany wg poniższego wzoru:

RSO_Lube_Podk_NowakWł_23

gdzie:

Lube_Podk	oznacza skróty nazw województw wg położenia działek, dla których została wykonana dokumentacja przyrodnicza – skróty dla poszczególnych województw są podane w poniższej tabeli (należy wymienić województwa w kolejności alfabetycznej)
NowakWł	nazwisko rolnika/zarządcy (wszystkie litery) i dwie pierwsze litery imienia rolnika/zarządcy lub jego nazwa (bez spacji pomiędzy nimi; jeśli ekspert podaje drugie imię rolnika/zarządcy w formularzu, powinno zostać ujęte w nazwie katalogu po pierwszym imieniu)
23	dwie ostatnie cyfry roku przeprowadzenia badań w terenie

W przypadku **korekty** dokumentacji, katalog i/lub plik dokumentacji należy nazwać wg wzoru:

RSO_Lube_Podk_NowakWł_23_korekta

Wyjątek stanowi sytuacja, gdy korekta jest wykonywana w związku z przejęciem zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego od innego beneficjenta. Wówczas katalog i/lub plik dokumentacji należy nazwać wg wzoru:

RSO_Lube_Podk_NowakWł_23_BielskaJa_24_korekta

gdzie:

NowakWł	nazwisko i dwie pierwsze litery imienia rolnika/zarządcy, dla którego sporządzana była dokumentacja w pierwszym zgłoszeniu
23	rok sporządzenia dokumentacji w pierwszym zgłoszeniu
Bielska Ja	nazwisko i dwie pierwsze litery imienia rolnika/zarządcy, który przejął zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne
24	rok sporządzenia korekty

W ww. katalogu należy umieścić:

1. Wypełniony formularz dokumentacji przyrodniczej w formacie .xml **podpisany elektronicznie przez eksperta i rolnika lub zarządcę** (por. [instrukcja podpisu elektronicznego dokumentu z wykorzystaniem Profilu Zaufanego](#))

Nazwa pliku formularza dokumentacji przyrodniczej powinna być tożsama z nazwą katalogu (RSS_Lube_Podk_NowakWł_23). Nazwy plików i katalogów zamieszczonych na płycie nie mogą być dłuższe niż 100 znaków. Należy używać polskich znaków w zapisie nazwisk, imion, nazw rolnika/zarządcy oraz województw. Nie należy stosować następujących znaków: ; , < > - # * / \.

2. Wszystkie wymagane fotografie, zapisane w osobnych plikach .jpg.
3. Plik/i .gpx lub .gdb ze śladami GPS ze wszystkich kontroli terenowych.

Tabela 5. Nazwy województw – nazwy skrócone.

Nazwa województwa	Skrót nazwy województwa
Dolnośląskie	Doln
Kujawsko-Pomorskie	Kuj-Pom
Lubelskie	Lube
Lubuskie	Lubu
Łódzkie	Łódz
Małopolskie	Mało
Mazowieckie	Mazo
Opolskie	Opol
Podkarpackie	Podk
Podlaskie	Podl
Pomorskie	Pomo
Śląskie	Śląs
Świętokrzyskie	Świę
Warmińsko-Mazurskie	War-Maz
Wielkopolskie	Wiel
Zachodniopomorskie	Zach

Fotografie

Zdjęcia przekazywane są na płycie CD w odrębnych plikach w formacie .jpg. Nie jest dopuszczalne przekazanie załączników wyłącznie w plikach .pdf lub .doc. Liczba i tematyka zamieszczonych fotografii powinny być zgodne z metodyką sporządzania dokumentacji ornitologicznych.

Fotografie powinny być wykonywane z taką rozdzielczością, która zapewni jednoznaczną ocenę przedstawionego na nich siedliska, jednak nie większą niż 1280x764 (do 1 MB).

Pliki należy numerować i opisywać wg poniższych wytycznych:

- dla fotografii gatunków inwazyjnych:

RSO1_foto1_NowakWł_1.7_MW_SoliCana_23

gdzie:

RSO1	oznaczenie działki rolnośrodowiskowej ornitologicznej,
foto1	kolejny numer zdjęcia,
NowakWł	nazwisko i dwie pierwsze litery imienia/imionrolnika/zarządcy,
4.1	oznaczenie wariantu,
MW	inicjały autora fotografii,
SoliCana	pierwsze cztery litery łacińskiej nazwy rodzajowej i pierwsze cztery litery nazwy gatunkowej,
23	skrót roku wykonania fotografii w terenie.

- dla fotografii wykonywanej w punkcie kontrolnym w dokumentacji przyrodniczej ornitologicznej:

RSO1_foto1_NowakWł_1.7_1

gdzie:

RSO1	oznaczenie działki rolnośrodowiskowej ornitologicznej
foto1	kolejny numer zdjęcia
NowakWł	nazwisko i dwie pierwsze litery imienia/imion rolnika/zarządcy,
1.7	oznaczenie wariantu,
1	numer punktu kontrolnego

Poszczególne człony nazwy fotografii należy rozdzielać dolnym podkreślnikiem.

Ślady GPS

Zapisane ślady GPS oraz waypointy należy zgrać do jednego pliku w formacie .gpx lub .gdb. i zapisać zgodnie ze schematem: *Numer zaświadczenia eksperta (zamiast znaku „/” należy wprowadzić znak „_”)_Imię Nazwisko eksperta_rok wykonywanych ekspertyz* np.:

0522.2015.EP_Jan_Kowalski_2023.

Poszczególne ślady i waypointy z kontroli terenowej należy nazwać zgodnie z ID wykonywanych dokumentacji przyrodniczych i numerów działek RSO.

Kolejne ślady z różnych kontroli terenowych należy nazwać w sposób następujący:

RSO_Lube_Podk_NowakWł_18_RSO1_s1, RSO_Lube_Podk_NowakWł_18_RSO1_s2

Dla punktów:

RSO_Lube_Podk_NowakWł_18_RSO1_p1, RSO_Lube_Podk_NowakWł_18_RSO1_p2

Dla kontroli dodatkowych:

RSO_Lube_Podk_NowakWł_18_RSO1_d1

UWAGA! Ślad GPS z przeprowadzonej kontroli terenowej może zawierać więcej niż jedną działkę RSO (np. jeśli tego samego dnia zbierane są dane dla więcej niż jednej działki). W takim przypadku przygotowując plik .gpx dla danej działki RSO należy skopiować zarejestrowany w terenie ślad.

Uporządkowanie i nazwanie śladów oraz zbiorczy ich eksport do pliku w formacie GPX można dokonać w dowolnej aplikacji czy programie (np. Base Camp lub Map Source).

Formularz kontroli terenowych

Każdy ekspert wykonujący kontrole terenowe, oprócz sporządzenia dokumentacji przyrodniczej ornitologicznej wypełnia również zbiorczy formularz kontroli terenowych, w który wprowadza: Imię i nazwisko, ID eksperta, ID dokumentacji przyrodniczej (np. RSO_Lube_Podk_NowakWł_18), działkę RSO, nr kontroli, numer punktu kontrolnego, współrzędne geograficzne datę i godzinę rozpoczęcia kontroli. W przypadku kontroli dodatkowych wskazuje współrzędne geograficzne pierwszego punktu kontrolnego danej działki RSO. Ekspert wprowadza ponadto liczbę stwierdzonych poszczególnych gatunków kwalifikujących (Załącznik 7 Formularz kontroli terenowych). Formularz ten wraz z zapisanymi śladami GPS i zapisanymi punktami kontrolnymi obligatoryjnie przekazuje do ITP-PIB w Falentach (patrz poniższy rozdział). Ekspert podpisuje oświadczenie, że dane wprowadzone do formularza kontroli terenowych są zgodnie z miejscem i czasem wykonanych kontroli terenowych i odpowiadają załączonym śladom i punktom GPS.

Ponadto w przypadku wariantów Interwencji 1. i 2. **rolnik lub zarządca składa do ARiMR** za pomocą systemu teleinformatycznego Agencji w sposób określony w przepisach o Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa **potwierdzenie złożenia do ITP-PIB kopii dokumentacji przyrodniczej w wersji elektronicznej** (do 10 października roku, w którym złożono wniosek o przyznanie pierwszej płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej). W zależności od sposobu przekazania dokumentacji do ITP-PIB, do wniosku o przyznanie wsparcia należy załączyć:

- 1) Dokumentacja dostarczona osobiście na nośniku danych (pen-drive, CD, DVD, etc.) – skan kopii zgłoszenia dokumentacji wraz ze stemplem i wpisaną datą przyjęcia oraz podpisem osoby przyjmującej dokument w imieniu ITP-PIB;
- 2) Dokumentacja wysłana za pomocą przesyłki poleconej – skan potwierdzenia nadania przesyłki do ITP-PIB z pieczętką i datą podmiotu nadającego, np. Poczty Polskiej, w którym nadawcą jest rolnik lub zarządca, a adresatem jest ITP-PIB;
- 3) Dokumentacja wysłana za pomocą ePUAP – skan urzędowego poświadczenia przedłożenia (UPP) lub urzędowego poświadczenia odbioru (UPO), w którym nadawcą jest rolnik lub zarządca, a adresatem jest ITP-PIB;

4) Dokumentacja wysłana za pomocą poczty e-mail – kopia maila, w którym została przekazana dokumentacja przyrodnicza przez rolnika lub zarządcę na adres dokumentacje2023@itp.edu.pl (a w kolejnych latach odpowiednio dokumentacje2024@itp.edu.pl, dokumentacje2025@itp.edu.pl, itd.).

CZĘŚĆ II Inne przepisy dotyczące wariantów przyrodniczych

Jakie przepisy regulują interwencje rolno-środowiskowo-klimatyczne nr 1, 2 i 3?

Głównym źródłem prawa regulującym wdrażanie Interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznych Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej oraz związanych z nimi płatności, jest **rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 31 marca 2023 r. w sprawie szczegółowych warunków i szczegółowego trybu przyznawania, wypłaty i zwrotu płatności rolno-środowiskowo-klimatycznych w ramach Planu Strategicznego dla wspólnej polityki rolnej na lata 2023-2027**. Ekspert ma obowiązek znać jego treść i przestrzegać jego zapisów. Obowiązkiem eksperta jest także znajomość wprowadzanych zmian do ww. rozporządzenia.

Drugim dokumentem, wdrażającym [Plan Strategiczny dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027](#) do systemu prawnego, jest [Ustawa z dnia 8 lutego 2023 r. o Planie Strategicznym dla Wspólnej Polityki Rolnej \(Dz. U. z 2023 r., poz. 412\)](#), gdzie:

- art. 41-42 regulują podstawowe zasady przyznawania płatności w ramach interwencji związanych ze środowiskiem i klimatem,
- art. 113-117 regulują kwestie nadawania uprawnień doradcom i ekspertom oraz korzystania z tych uprawnień.

Zadaniem eksperta jest poinformowanie rolnika o konieczności przestrzegania regulacji wynikających również z innych przepisów, w szczególności aktów prawa miejscowego, m.in.:

- planów ochrony, planów zadań ochronnych i zadań ochronnych obszarów chronionych, na terenie których położona jest działka,
- miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (dostępnych w urzędach gmin),

zgodnie z którymi uszczegóławia wymogi gospodarowania na działce RSO, obowiązujące rolnika – p. rozdział 4.2.

Gdzie znaleźć plany ochrony, plany zadań ochronnych i inne przepisy dotyczące obszarów chronionych?

W przypadku położenia działki RSO lub jej części na obszarze chronionym, ekspert sprawdza, czy obowiązuje dla niego plan ochrony, plan zadań ochronnych lub zadania ochronne. Dokumenty te można uzyskać u organów zarządzających tymi obszarami, zgodnie z tabelą nr 7 – zazwyczaj są one dostępne na ich stronach internetowych. Ekspert ma obowiązek uwzględnić wymogi tych dokumentów podczas uszczegóławiania wymogów gospodarowania na działce RSO (p. rozdz. 4.2). Szczegółowe informacje o obszarach i obiektach chronionych można sprawdzić w [Centralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody](#).

Tabela 7. Akty prawa miejscowego i inne przepisy związane z obszarami i obiektami chronionymi.

Forma ochrony	Organ zarządzający	Źródło przepisów dot. ochrony prawnej	
obszar Natura 2000	Regionalny dyrektor ochrony środowiska W przypadku obszarów pokrywających się w całości lub części z parkami narodowymi – Dyrektor parku narodowego	Art. 33 Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (<u>Dz. U. z 2022 r. poz. 916</u>), Plan ochrony, plan zadań ochronnych lub roczne zadania ochronne publikowane w Biuletynie Informacji Publicznej w postaci zarządzeń Regionalnego Dyrektora OŚ W przypadku pokrywania się obszaru Natura 2000 z parkiem narodowym, krajobrazowym lub rezerwatem przyrody, obowiązują ich plany ochrony – p. wiersze poniżej	
park narodowy	Dyrektor parku narodowego	Plan ochrony lub roczne zadania ochronne dostępne w dyrekcji parku	
rezerwat przyrody	Regionalny dyrektor ochrony środowiska	Art. 15 Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (<u>Dz. U. z 2022 r. poz. 916</u>), Plan ochrony, plan zadań ochronnych lub roczne zadania ochronne dostępne we właściwej terytorialnie RDOŚ	
park krajobrazowy	Dyrektor parku krajobrazowego lub zespołu parków krajobrazowych	Art. 17 Ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (<u>Dz. U. z 2022 r. poz. 916</u>), Plan ochrony, plan zadań ochronnych lub roczne zadania ochronne dostępne w dyrekcji parku	
obszar chronionego krajobrazu	określony w akcie ustanawiającym dany obszar/obiekt - informacja ta jest dostępna w Centralnym Rejestrze Form Ochrony Przyrody GDOŚ (Szczegółowe informacje o obiekcie - Zarządzanie): https://crfop.gdos.gov.pl	brak osobnych dokumentów planistycznych; obowiązujące przepisy znajdują się w Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (<u>Dz. U. z 2022 r. poz. 916</u>)	Art. 24
pomnik przyrody			Art. 45
stanowisko dokumentacyjne			
użytek ekologiczny			
zespół przyrodniczo-krajobrazowy			

Kto może ubiegać się o płatności rolno-środowiskowo-klimatyczne?

Beneficjent płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej musi posiadać 9-cyfrowy numer identyfikacyjny, nadany w trybie przepisów o krajowym systemie ewidencji producentów, ewidencji gospodarstw rolnych oraz ewidencji wniosków o przyznanie płatności. Może być nim być rolnik, zarządca, grupa rolników, a także grupa rolników i zarządców gruntów, spółdzielnia produkcji rolnej lub spółdzielnia rolników.

Rolnik – osoba fizyczna lub prawna bądź grupa osób fizycznych lub prawnych, bez względu na status prawny takiej grupy i jej członków w świetle prawa krajowego, której gospodarstwo znajduje się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej oraz która prowadzi działalność rolniczą.

Zarządca gruntów - podmiot (osoba fizyczna, osoba prawna, grupa osób fizycznych lub prawnych) gospodarujący na obszarach przyrodniczych, czyli gruntach niebędących użytkami rolnymi, na których występują określone typy siedlisk przyrodniczych, wspieranych wariantami 1.2/2.2 Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla, 1.3/2.3 Murawy i 1.6/2.6 Torfowiska oraz wariantami ukierunkowanymi na ochronę siedlisk lęgowych ptaków (1.7/2.7-1.10-2.10).

Jakie warunki trzeba spełnić, aby otrzymać płatność rolno-środowiskowo-klimatyczną?

Płatność rolno-środowiskowo-klimatyczna z tytułu realizacji Interwencji 1, 2 i 3 jest przyznawana, jeżeli łączna powierzchnia posiadanych przez beneficjenta użytków rolnych lub obszarów przyrodniczych wynosi co najmniej 1 ha, lub jeśli łączna powierzchnia posiadanych przez zarządcę obszarów przyrodniczych wynosi co najmniej 1 ha.

Jakie są obowiązki beneficjenta interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznych?

Wnioskując o płatność w ramach Interwencji 1, 2 lub 3 beneficjent podejmuje pięcioletnie **zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne**, tj. zobowiązuje się do użytkowania gruntu zgłoszonego do tej płatności zgodnie z uszczegółowionymi przez eksperta przyrodniczego wymogami **przez 5 lat**, począwszy od 15 marca roku, w którym został złożony wniosek o przyznanie pierwszej płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej.

UWAGA! rolnik lub zarządca musi kontynuować zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne przez 5 lat (tj. przestrzegać wymogów uszczegółowionych przez eksperta na działkach zgłoszonych do pierwszej płatności w ramach tego zobowiązania), nawet jeśli utraci prawo do uzyskiwania płatności z tytułu realizacji Interwencji 1 lub 2, np. wskutek niespełniania wymogów przyznania płatności lub niezłożenia wniosku o płatność.

Zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne:

- dotyczy jednego wariantu, a w przypadku Interwencji 3 - jednej interwencji,
- jest realizowane w tych samych granicach przez cały okres jego trwania (powierzchnia i lokalizacja pozostają niezmiennie przez 5 lat),

Na jednej powierzchni można realizować tylko jedno zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne.

UWAGA! Jeśli w kolejnych latach beneficjent chce zwiększyć powierzchnię gruntów objętych danym wariantem (tj. podjąć zobowiązanie w ramach tego samego wariantu lub interwencji 3 na kolejnych działkach) to musi podjąć kolejne, odrębne zobowiązanie trwające 5 lat. Nie można rozszerzać granic działek objętych wariantem lub interwencją 3 w trakcie trwających 5 lat zobowiązań.

Rolnik ma także obowiązek przestrzegać zasad tzw. **warunkowości**. Są to normy dobrej kultury rolnej zgodnej z ochroną środowiska (Good Agriculture and Environmental Conditions - GAEC) i

podstawowe wymogi w zakresie zarządzania (Statutory Management Requirements - SMR), które są odpowiednikiem Zasad Wzajemnej Zgodności i niektórych zasad tzw. „zazielenienia”, obowiązującego rolników w poprzednich latach. Warunkowość jest elementem [Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej na lata 2023-2027](#) (str. 372-381). Wynikają z niej m.in.:

- zakaz przekształcania lub zaorywania trwałych użytków zielonych wrażliwych pod względem środowiskowym (w aplikacji eWniosekPlus oznaczonych jako TUZ-C), do których zaliczają się m.in. niektóre TUZ położone w granicach obszarów Natura 2000,
- ochrona torfowisk i terenów podmokłych, która wraz ze związanymi z nią przepisami zostanie wdrożona w roku 2025,
- zakaz stosowania nawozów oraz środków ochrony roślin na gruntach rolnych w odległości mniejszej niż do 3 m od brzegu wód powierzchniowych,
- obowiązek zachowania elementów krajobrazu oraz zakaz ścinania żywopłotów i drzew podczas okresu lęgowego ptaków oraz okresu wychowu młodych.

Kiedy działka rolna a kiedy przyrodnicza?

Działki rolne wyznaczone są na użytkach rolnych, natomiast **działki przyrodnicze** wyznacza się na niebędących użytkami rolnymi, na tzw. obszarach przyrodniczych, na których występują siedliska kwalifikowane do wariantów 1.2/2.2 *Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla*, 1.3/2.3 *Murawy* i 1.6/2.6 *Torfowiska*.

Różnice w nazewnictwie i przepisach dotyczących działek rolnych i przyrodniczych przedstawione są w tabeli nr 8.

Tabela 8. Różnice między działką rolną a przyrodniczą.

działka rolna	działka przyrodnicza
Jest wyznaczana na trwałym użytku zielonym (TUZ), czyli użytku rolnym , wykorzystywanym do uprawy traw lub innych pastewnych roślin zielnych (również rozsiewających się naturalnie) <u>przez okres co najmniej pięciu lat</u> .	Jest położona na obszarze przyrodniczym, czyli gruncie nierolniczym , stanowiącym miejsce występowania siedlisk przyrodniczych wspieranych wariantami 1.2/2.2 Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla, 1.3/2.3 Murawy i 1.6/2.6 Torfowiska oraz wariantami ukierunkowanymi na ochronę siedlisk lęgowych ptaków (1.7/2.7-1.10/2.10)
Płatność przyznawana do wszystkich wariantów Interwencji 1 i 2 oraz Interwencji 3 Planu Strategicznego dla Wspólnej Polityki Rolnej (czyli interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznych 1, 2 i 3)	Płatność przyznawana tylko do wariantów 1.2/2.2 Zalewowe łąki selernicowe i słonorośla, 1.3/2.3 Murawy i 1.6/2.6 Torfowiska oraz wariantów ukierunkowanych na ochronę siedlisk lęgowych ptaków (1.7/2.7-1.10/2.10)
Występujące tu drzewa są rozrzucone i ich liczba nie przekracza 100 szt./ha, a w przypadku gdy liczba drzew na ha przekracza 100 – jeżeli ten grunt stanowi system rolno-leśny. Można prowadzić działalność rolniczą w podobny sposób, jak na gruncie o takiej samej powierzchni, na którym drzewa nie występują.	Dopuszcza się udział powyżej 100 drzew/ha, jeżeli nie uniemożliwiają one prowadzenia działalności rolniczej.
Oprócz płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej, przysługują do niej inne płatności związane z gruntami rolnymi, w tym jednolita płatność obszarowa (tzw. płatność bezpośrednia – JPO), Ekoschematy, dopłaty do rolnictwa ekologicznego i in.	Nie przysługuje do nich jednolita płatność obszarowa (tzw. płatność bezpośrednia - JPO) ani żadne płatności z nią związane, w tym np. dopłata do gospodarowania na obszarach o niekorzystnych warunkach gospodarowania (ONW).
Beneficjent prowadzący działalność rolniczą na działkach	Beneficjent gospodarujący wyłącznie na obszarach

rolnych to **rolnik** (może gospodarować również na przyrodniczych to **zarządca**.
działkach przyrodniczych).

Jaka jest wysokość dopłat rolno-środowiskowo-klimatycznych?

Płatność z tytułu realizacji wariantów ornitologicznych jest przyznawana do powierzchni działek rolnych i przyrodniczych (por. tabela 9).

Beneficjentowi może zostać przyznana dodatkowa płatność z tytułu **zalania lub podtopienia** działki. Przysługuje ona do trwałych użytków zielonych w ramach Ekoschematu *Retencjonowanie wody na trwałych użytkach zielonych* oraz do obszarów przyrodniczych (z wyjątkiem muraw) jako dodatkowa płatność rolno-środowiskowo-klimatyczna. Płatność jest przyznawana do powierzchni, która w danym roku została zalana lub podtopiona, co najmniej przez 12 następujących po sobie dni w okresie od dnia 1 maja do dnia 30 września.

UWAGA! wniosek o przyznanie dopłat z tytułu zalania lub podtopienia gruntu rolnik lub zarządca składa razem z wnioskiem o płatność, zaznaczając w nim odpowiednią rubrykę (check-box). Płatność jest przyznawana na podstawie danych, udostępnianych corocznie do 2 października Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa przez Instytut Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa. Wysokość płatności – 280zł/ha.

Tabela 9. Płatności rolno-środowiskowo-klimatyczne przyznawane do gruntów, na których wdrażane są Interwencje 1, 2 i 3.

Wariant	Stawka płatności
1.7./2.7. Ochrona siedlisk lęgowych rzadkich gatunków ptaków siewkowych (rycyk, kszczyk, krwawodziób i czajka)	1055 zł/ha*
1.8./2.8. Ochrona siedlisk lęgowych dubelta i kulika wielkiego	1347 zł/ha*
1.9./2.9. Ochrona siedlisk lęgowych wodniczki	1555 zł/ha*
1.10./2.10. Ochrona siedlisk lęgowych derkacza	1055 zł/ha*
3. Ekstensywne użytkowanie łąk i pastwisk na obszarach Natura 2000_	836 zł/ha*
Dopłata do powierzchni zalanych lub podtopionych, zakwalifikowanych do Interwencji 1 lub 2	280 zł/ha**

*zgodnie z Załącznikiem nr 5 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego

** zgodnie z § 18 ust. 3 rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego

Zgodnie z § 16 rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego, do ustalenia wysokości stawki płatności w Interwencji 2 stosowany jest mechanizm **degresywności**. Oznacza to, że płatność rolno-środowiskowo-klimatyczna do tej interwencji jest przyznawana w wysokości:

- 100% stawki płatności – za powierzchnię gruntów od 0,1 ha do 50 ha;
- 75% stawki płatności – za powierzchnię gruntów powyżej 50 ha do 100 ha;
- 60% stawki płatności – za powierzchnię gruntów powyżej 100 ha.

Degresywności nie stosuje się do dopłat z tytułu zalania lub podtopienia gruntów, ani na obszarach Natura 2000 (Interwencja 1).

Jak pokrywane są koszty pracy eksperta przyrodniczego?

Koszty wykonania dokumentacji przyrodniczej oraz planu działalności rolnośrodowiskowej pokrywa rolnik lub zarządca. Z tytułu ich wykonania przysługuje mu **refundacja** tzw. **kosztów transakcyjnych**, wypłacana wraz z płatnością rolno-środowiskowo-klimatyczną za pierwszy rok realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego, dla którego została wykonana dokumentacja (por. § 17 oraz Załącznik nr 6 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego).

UWAGA! W przypadku gdy rolnik lub zarządca nie posiadał dokumentacji przyrodniczej w pierwszym roku zobowiązania (co skutkuje sankcją 100% płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej do tej działki RSO za ten rok), dokumentacja ta może zostać wykonana, wraz ze zwrotem kosztów transakcyjnych, w drugim roku zobowiązania.

Wysokość refundacji kosztów transakcyjnych jest uzależniona od powierzchni, na której realizowane są Interwencje 1 i 2. Suma kwot wypłacanych beneficjentowi przez ARiMR za sporządzenie **dokumentacji przyrodniczej oraz za sporządzenie planu działalności rolnośrodowiskowej** nie może przekraczać 20% wysokości płatności za realizację zobowiązania, przy czym ograniczenia tego nie stosuje się do powierzchni do 1 ha.

Tabela 10. Maksymalne stawki kosztów transakcyjnych związanych ze sporządzeniem dokumentacji przyrodniczej

powierzchnia gruntów objętych Interwencjami 1 i 2 (łącznie)	maksymalna wysokość kwoty przeznaczonej na refundację kosztów transakcyjnych
do 1 ha	400 zł
powyżej 1 ha do 5 ha	917 zł
powyżej 5 ha do 20 ha	1 834 zł
powyżej 20 ha do 50 ha	2 751 zł
powyżej 50 ha	3 669 zł

Tabela 11. Maksymalne stawki kosztów transakcyjnych związanych ze sporządzeniem szczegółowej części planu działalności rolnośrodowiskowej

powierzchnia gruntów objętych Interwencjami 1 i 2 (łącznie)	maksymalna wysokość kwoty przeznaczonej na refundację kosztów transakcyjnych
do 1 ha	100 zł
powyżej 1 ha do 5 ha	393 zł
powyżej 5 ha do 20 ha	786 zł
powyżej 20 ha do 50 ha	1 179 zł
powyżej 50 ha	1 572 zł

Wynagrodzenie wypłacane ekspertowi przez rolnika lub zarządcę za wykonanie dokumentacji jest kwestią umowy między stronami i może różnić się od przewidzianej w rozporządzeniu rolno-środowiskowo-klimatycznym kwoty refundowanych beneficjentowi kosztów transakcyjnych.

UWAGA! Powierzchnia, na podstawie której obliczana jest wysokość kosztów transakcyjnych, stanowi sumę powierzchni wszystkich działek RSS i RSO w gospodarstwie; dla gospodarstw

realizujących zarówno warianty siedliskowe, jak i warianty mające na celu ochronę ptaków, niezbędne są dwie dokumentacje przyrodnicze – siedliskowa i ornitologiczna.

Jakie sankcje grożą rolnikowi za nieprzestrzeganie wymogów kluczowych dla ochrony siedlisk przyrodniczych?

Sankcje za nieprzestrzeganie poszczególnych wymogów użytkowania działki RSO znajdują się w Załączniku nr 7 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego.

Co to jest obsada i obciążenie pastwiska?

Obsada i obciążenie pastwiska składają się na intensywność wypasu, dlatego są istotne z punktu widzenia wymogów tych wariantów rolno-środowiskowo-klimatycznych, na których jest on dopuszczony.

Oba ww. parametry wyraża się w tzw. dużych jednostkach przeliczeniowych (DJP). Każdemu zwierzęciu gospodarskiemu, z uwzględnieniem jego wieku i płci, odpowiada określony współczynnik DJP. Przykładowo, dla krów i jałówek cielných współczynnik ten wynosi 1, dla kłaczy, wałachów i ogierów dużych ras – 1,2, a dla owiec powyżej 1,5 roku życia – 0,1. Współczynniki DJP, stosowane w przypadku wymogów dotyczących użytkowania pastwiskowego lub kośno-pastwiskowego, znajdują się w p. 13 Załącznika nr 2 do rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego.

Obciążenie jest to sumaryczna masa ciała wypasanych zwierząt na 1 ha pastwiska w danym momencie (DJP/ha),

Obsada jest to masa ciała wypasanych zwierząt przypadająca średnio na 1 ha pastwiska w ciągu sezonu pastwiskowego (DJP/ha/liczba dni).

Kiedy doradzić rolnikowi wdrożenie Interwencji 3 Ekstensywne użytkowanie łąk i pastwisk na obszarach Natura 2000?

Płatność jest przyznawana do trwałych użytków zielonych położonych na obszarze Natura 2000, jeżeli w pierwszym roku realizacji zobowiązania rolno-środowiskowo-klimatycznego w PZO/PO lub warstwach cyfrowych (dubelt/wodniczka) **dla całej działki rolnej**, do której rolnik ubiega się o przyznanie płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej w ramach tej interwencji, nie wskazano siedliska przyrodniczego lub siedliska lęgowego ptaków objętych płatnościami rolno-środowiskowo-klimatycznymi w ramach wariantów interwencji 1.

W celu przystąpienia do Interwencji 3. nie jest potrzebny udział eksperta przyrodniczego, a na zgłoszonych do niej działkach nie wykonuje się dokumentacji przyrodniczej – wystarczy udział doradcy rolnośrodowiskowego, który sporządza tylko plan rolnośrodowiskowy. Podobnie jak w przypadku Interwencji 1. i 2., zobowiązanie rolno-środowiskowo-klimatyczne podejmowane jest na 5 lat.

Wdrożenie Interwencji 3. **nie jest możliwe**, gdy:

- beneficjent może wdrożyć Interwencję 1, gdyż w PZO/PO lub w warstwach cyfrowych opracowanych przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska w zakresie występowania dubelta i wodniczki, na całości **lub części** działki rolnej lub

przyrodniczej, do której rolnik ubiega się o przyznanie płatności rolno-środowiskowo-klimatycznej w ramach tej interwencji, na danej powierzchni **wskazano** siedlisko przyrodnicze lub siedlisko lęgowe ptaków wspierane w ramach Interwencji 1.

Wdrożenie Interwencji 3. warto polecić rolnikowi, gdy działka jest **trwałym użytkiem zielonym (TUZ) położonym na obszarze Natura 2000** i:

- nie jest możliwe wdrożenie Interwencji 1., ponieważ:
 - brak jest działań ochronnych dla siedlisk lub gatunków wspieranych tą Interwencją w PZO/PO i
 - w warstwach cyfrowych opracowanych przez Główny Inspektorat Ochrony Środowiska w zakresie występowania dubelta i wodniczki na danej powierzchni **nie wskazano** siedliska lęgowego ptaków wspieranego w ramach Interwencji 1.,
 - ekspert nie stwierdził siedlisk ani gatunków kwalifikujących działkę do Interwencji 1.,
- dla obszaru Natura 2000, w granicach którego położona jest działka, **nie ustanowiono PZO/PO**, lub
- w PZO/PO dla obszaru Natura 2000, w granicach którego położona jest działka, **nie ustanowiono działań ochronnych** dla przedmiotów ochrony obszaru Natura 2000 innych niż wspierane w ramach Interwencji 1., lub
- w PZO/PO dla obszaru Natura 2000, w granicach którego położona jest działka, **ustanowiono działania** ochronne dla siedlisk lub gatunków **nieobjętych Interwencją 1.** – przy czym wymogi Interwencji 3 nie mogą być z nimi sprzeczne, a doradca rolnośrodowiskowy ma obowiązek dostosować wymogi obowiązujące rolnika do wymogów PZO/PO. W przypadku wystąpienia takiej sprzeczności, o zgodę organu zarządzającego obszarem Natura 2000 na wdrożenie Interwencji 3, której wymogi są sprzeczne z PZO/PO, występuje doradca rolnośrodowiskowy (wzór wniosku – załącznik 5).

ZAŁĄCZNIKI

Załącznik 1 Lista gatunków niepożądanych.

nazwa łacińska	nazwa polska
<i>Acer negundo</i> L.	klon jesionolistny
<i>Ailanthus altissima</i> (Mill.) Swingle	bożodrzew gruczołkowaty
<i>Ambrosia artemisiifolia</i> L.	ambrozja bylicolistna
<i>Bromus carinatus</i> Hook. & Arn.	stokłosa spłaszczona
<i>Bunias orientalis</i> L.	rukiewnik wschodni
<i>Cornus sericea</i> L. emend. Murray	dereń rozłogowy
<i>Heracleum mantegazzianum</i> Sommier et Levier	barszcz Mantegazziego
<i>Heracleum sosnowskyi</i> Manden.	barszcz Sosnowskiego
<i>Lupinus polyphyllus</i> Lindl.	łubin trwały
<i>Padus serotina</i> (Ehrh.) Borkh.	czerecha amerykańska
<i>Quercus rubra</i> L.	dąb czerwony
<i>Reynoutria ×bohemica</i> Chrték et Chyrtková	rdestowiec pośredni
<i>Reynoutria japonica</i> (Houtt.) Ronse Decraene	rdestowiec ostrokończysty
<i>Reynoutria sachalinensis</i> (F. Schmidt) Nakai	rdestowiec sachaliński
<i>Robinia pseudoacacia</i> L.	robinia akacjowa
<i>Rosa rugosa</i> Thunb.	róża pomarszczona
<i>Rudbeckia laciniata</i> L.	rudbekia naga
<i>Rumex confertus</i> Willd.	szczaw omszony
<i>Solidago canadensis</i> L.	nawłóć kanadyjska
<i>Solidago gigantea</i> Aiton	nawłóć późna (n. olbrzymia)
<i>Solidago graminifolia</i> (L.) Elliott	nawłóć wąskolistna
<i>Spiraea tomentosa</i> L.	tawuła kutnerowata

Załącznik 2 Wzór oświadczenia rolnika/zarządcy, które jest przekazywane wraz z kopią dokumentacji przyrodniczej do Instytutu Technologiczno-Przyrodniczego – Państwowego Instytutu Badawczego w Falentach do dnia 30 września

Dokumentacja ornitologiczna

1. Ja, niżej podpisana/ny

.....

(imię i nazwisko rolnika/zarządcy)

wyrażam zgodę na udostępnienie i przetwarzanie moich danych osobowych zawartych w dokumentacji przyrodniczej przygotowanej na potrzeby wdrażania Interwencji 1 i 2, Instytutowi Technologiczno-Przyrodniczemu – Państwowemu Instytutowi Badawczemu w Falentach, z/s Aleja Hrabaska 3, 05-090 Raszyn, w celu ich archiwizacji i przeprowadzenia badań monitoringowych.

2. Mam prawo dostępu do treści swoich danych i ich poprawiania*.

.....

Data i czytelny podpis rolnika/zarządcy

* Z informacją o zasadach przetwarzania przez Instytut Technologiczno-Przyrodniczy – Państwowy Instytut Badawczy w Falentach danych osobowych oraz przysługujących rolnikowi/zarządcy prawach z tym związanych można zapoznać się pod adresem internetowym:
<http://www.itp.edu.pl/pw/PW2016/rodo.html>

Wzór oświadczenia eksperta przyrodniczego, które jest przekazywane wraz z kopią dokumentacji przyrodniczej rolnika/zarządcy przekazywanej do Instytutu Technologiczno-Przyrodniczego – Państwowego Instytutu Badawczego w Falentach do dnia 30 września

Dokumentacja ornitologiczna

1. Ja, niżej podpisana/ny

.....

(imię i nazwisko eksperta przyrodniczego)

wyrażam zgodę na udostępnienie i przetwarzanie moich danych osobowych zawartych w dokumentacji przyrodniczej przygotowanej na potrzeby wdrażania Interwencji 1 i 2, Instytutowi Technologiczno-Przyrodniczemu – Państwowemu Instytutowi Badawczemu w Falentach, z/s Aleja Hrabaska 3, 05-090 Falenty, w celu ich archiwizacji i przeprowadzenia badań monitoringowych.

2. Mam prawo dostępu do treści swoich danych i ich poprawiania*.

.....

Data i czytelny podpis eksperta

* Z informacją o zasadach przetwarzania przez Instytut Technologiczno-Przyrodniczy – Państwowy Instytut Badawczy w Falentach danych osobowych oraz przysługujących ekspertowi prawach z tym związanych można zapoznać się pod adresem internetowym: <http://www.itp.edu.pl/pw/PW2016/rodo.html>

.....

Data i czytelny podpis eksperta

Załącznik 3 Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie Interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznej nr 1. lub 3. mimo sprzeczności jej wymogów z analogicznymi działaniami fakultatywnymi lub obligatoryjnymi PZO/PO dla obszaru Natura 2000, na którym położona jest działka rolna lub przyrodnicza.

UWAGA! Rolnik lub zarządca ma obowiązek przedłożyć zatwierdzoną zgodę organu zarządzającego do ARiMR tylko w przypadku obszaru Natura 2000. Zgoda dotycząca dokumentów planistycznych dotyczących innych obszarów chronionych pozostaje w dokumentacji rolnika.

.....	
<i>Imię i nazwisko</i>	
<i>eksperta przyrodniczego/doradcy rolnośrodowiskowego</i>	<i>miejsowość, data</i>
.....	
<i>Adres do korespondencji</i>	
.....	
<i>Nr tel. i adres e-mail</i>	
	Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska
	W
	
	<i>Adres</i>

Wystąpienie o zgodę na wdrażanie Interwencji rolno-środowiskowo-klimatycznej nr 1. lub 3. mimo sprzeczności jej wymogów z analogicznymi działaniami fakultatywnymi lub obligatoryjnymi planu zadań ochronnych lub planu ochrony dla obszaru Natura 2000

Nazwa obszaru:

.....

Obowiązuje: ☐ Plan Zadań Ochronnych ☐ Plan Ochrony

Wypełnia ekspert przyrodniczy/doradca rolnośrodowiskowy									Wypełnia organ zarządzający (pieczęć i podpis)
Nr działki ewid.	Nazwa obrębu	Województwo	Gmina	Przedmiot ochrony*	Działanie ochronne* sprzeczne z wymogiem Interwencji PS WPR**	Siedlisko lub gatunek występujące na działce	Wariant Interwencji PS WPR* (numer, nazwa) odpowiadający siedlisku lub gatunkowi na działce	Wymóg Interwencji PS WPR**	Wariant Interwencji PS WPR może być realizowany zgodnie z wymogiem PS WPR**

.....
podpis eksperta przyrodniczego

.....
pieczęć i podpis organu zarządzającego

* według PZO lub PO lub ZO

** według rozporządzenia rolno-środowiskowo-klimatycznego

Załącznik 4 Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie wariantu dotyczącego siedlisk lęgowych ptaków w przypadku gdy ten wariant ma być wdrażany na obszarze SOO lub OZW, dla których nie zostały ustanowione PZO lub PO i który nie jest to jednocześnie obszarem OSO

.....
Imię i nazwisko eksperta przyrodniczego *miejsowość, data*

.....
Adres do korespondencji

.....
Nr tel. i adres e-mail

Regionalny Dyrektor Ochrony
Środowiska
w
.....
Adres

Wystąpienie eksperta przyrodniczego o zgodę na realizację wariantów 1.7-1.10 Interwencji 1 PS WPR 2023-2027 na specjalnym obszarze ochrony siedlisk (SOO) lub obszarze mającym znaczenie dla Wspólnoty (OZW), dla którego nie został ustanowiony PZO/PO

Nazwa specjalnego obszaru ochrony siedlisk (SOO) lub obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty (OZW), wyznaczonego ze względu na potrzebę ochrony siedlisk przyrodniczych:
.....

Informuję, że stwierdzono siedliska gatunków ptaków wspieranych w ramach wariantu Interwencji 1.

Nr działki ewidencyjnej Nazwa obrębu

Województwo Powiat..... Gmina

Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w informuje w odniesieniu do powyższego powiadomienia, że:

- ☐ wariant nr.....Interwencji 1 może być realizowany zgodnie z wymogami Interwencji 1 na SOO/Obszarze mającym znaczenie dla Wspólnoty (OZW), dla którego nie został ustanowiony PZO/PO
- ☐ wariant nrInterwencji 1 nie może być realizowany.

.....
Pieczętka i podpis

Załącznik 5 Wzór wystąpienia o zgodę do RDOŚ na wdrażanie interwencji 3. w przypadku gdy ta interwencja ma być wdrażana na obszarze SOO lub OZW, dla których nie zostały ustanowione PZO lub PO, i który nie jest jednocześnie obszarem OSO

.....
Imię i nazwisko doradcy rolnośrodowiskowego
miejsowość, data

.....
Adres do korespondencji

.....
Nr tel. i adres e-mail

Regionalny Dyrektor Ochrony
Środowiska
w
.....
.....
Adres

Wystąpienie doradcy rolnośrodowiskowego o zgodę na realizację Interwencji 3. PS WPR 2023-2027 na specjalnym obszarze ochrony siedlisk (SOO) lub obszarze mającym znaczenie dla Wspólnoty (OZW), dla którego nie został ustanowiony PZO/PO

Nazwa specjalnego obszaru ochrony siedlisk (SOO) lub obszaru mającego znaczenie dla Wspólnoty (OZW), wyznaczonego ze względu na potrzebę ochrony siedlisk przyrodniczych:

.....

Nr działki ewidencyjnej Nazwa obrębu

Województwo Powiat..... Gmina

Regionalny Dyrektor Ochrony Środowiska w informuje w odniesieniu do powyższego powiadomienia, że:

- ☐ Interwencja 3. może być realizowana zgodnie z wymogami tej interwencji na SOO/Obszarze mającym znaczenie dla Wspólnoty (OZW), dla którego nie został ustanowiony PZO/PO
- ☐ Interwencja 3. nie może być realizowana

.....

Pieczętka i podpis

Załącznik 6 Szablon zgłoszenia stwierdzenia obecności w środowisku IGO stwarzającego zagrożenie dla Unii lub IGO stwarzającego zagrożenie dla Polski.

.....
Imię i nazwisko zgłaszającego (eksperta przyrodniczego)

.....
miejscowość, data

.....
Adres do korespondencji

.....
Nr tel. i adres e-mail

Wójt... / Burmistrz... / Prezydent .../¹⁰

.....
(adres)

Zgłoszenie stwierdzenia obecności w środowisku IGO stwarzającego zagrożenie dla Unii lub IGO stwarzającego zagrożenie dla Polski

Zgodnie z Art. 15 Ustawy z dnia 11 sierpnia 2021 r. o gatunkach obcych, niniejszym zgłaszam stwierdzenie obecności inwazyjnego gatunku/ów obcego/ych stwarzającego/ych zagrożenie dla Unii/Polski, wymienionego/ych w rozporządzeniu Rady Ministrów z dnia 9 grudnia 2022 r. w sprawie listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Unii i listy inwazyjnych gatunków obcych stwarzających zagrożenie dla Polski, działań zaradczych oraz środków mających na celu przywrócenie naturalnego stanu ekosystemów (Dz. U. poz. 2649).

L.p.	Nr działki ewidencyjnej	Obręb	Data stwierdzenia	Gatunek (nazwa)	Liczebność *	Jednostka liczebności*	Uwagi**

*Wskazane jest wybranie jednej z następujących jednostek liczebności: długość zasiedlonego obiektu [m], kępy [szt.], kolonie [szt.], osobnik [szt.], osobnik juwenilny [szt.], para [szt.], pędy [szt.], pędy kwiatostanowe [szt.], powierzchnia zasiedlona przez populację [m²], zasiedlone drzewa [szt.], zasiedlone głazy/kamienie [szt.], zasiedlone pnie [szt.], zasiedlone zbiorniki wodne [szt.]⁴⁷.

**Np. stan populacji, m.in. czy osobniki się rozmnażają; drogi inwazji (np. ucieczka z hodowli lub uprawy) i stopień pewności tej informacji: pewna, bardzo prawdopodobna, możliwa; pochodzenie IGO, jeśli jest znane (państwo/kontynent/obszar morski); sposób stwierdzenia IGO: na podstawie obserwacji/fotografii/pobranego okazu/konsultacji z innym ekspertem itd.

.....
podpis eksperta przyrodniczego

Załączniki:

1. fotografia (gatunek1)
2. fotografia (gatunek2)
- ...

⁴⁷ Więcej szczegółów nt. jednostek liczebności tych roślin przedstawiono na:

<https://www.gov.pl/attachment/3b473687-a5a1-4ca6-92ca-e4ce063a7323>

Załącznik 7. Wzór formularza kontroli terenowych

L.p.	Imię i nazwisko eksperta	ID eksperta	ID dok. przyr.	Działka RSO	Nr kontroli	Szerokość geogr.	Długość geogr.	Data	Godz. rozp.	Kszyk	Czajka	Rycyk	Krwawodziób	Kulik wielki	Dubelt	Wodniczka	Derkacz	Uwagi
1																		
2																		
3																		
4																		
5																		
6																		
7																		
8																		
9																		
10																		

UWAGA! Należy przygotować w formie arkusza kalkulacyjnego – np. w formacie .xls, .dbf.